

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

37806

3

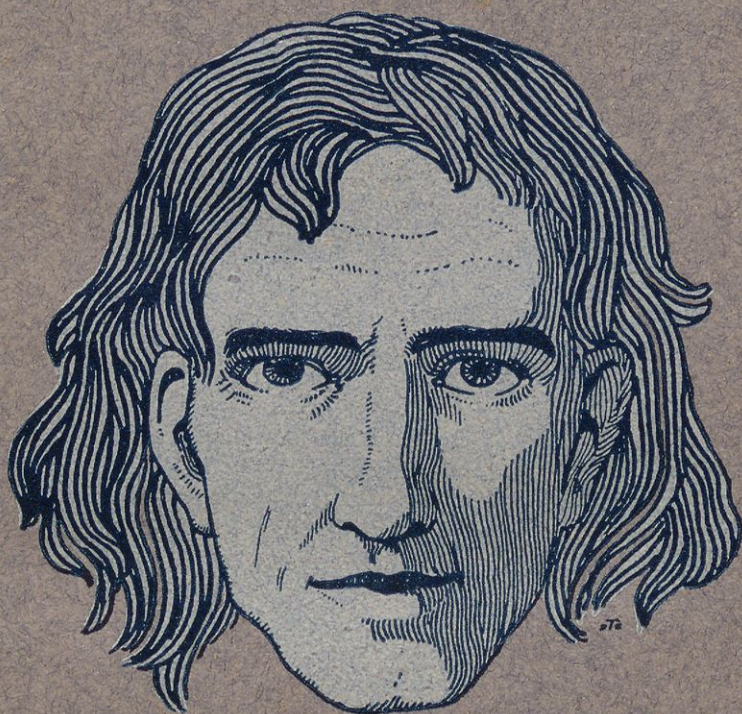
37806, VII, E. & C

VII ^{cl} 37806

37806, VII, E, d

HRVATSKA KNJIŽNICA III. SVEZAK

UREDIO Dr. FRAN ILEŠIČ — NAKLADA „MATICE SLOVENSKE“.

VELI JOŽE

■ ISTARSKA PRIČA ■

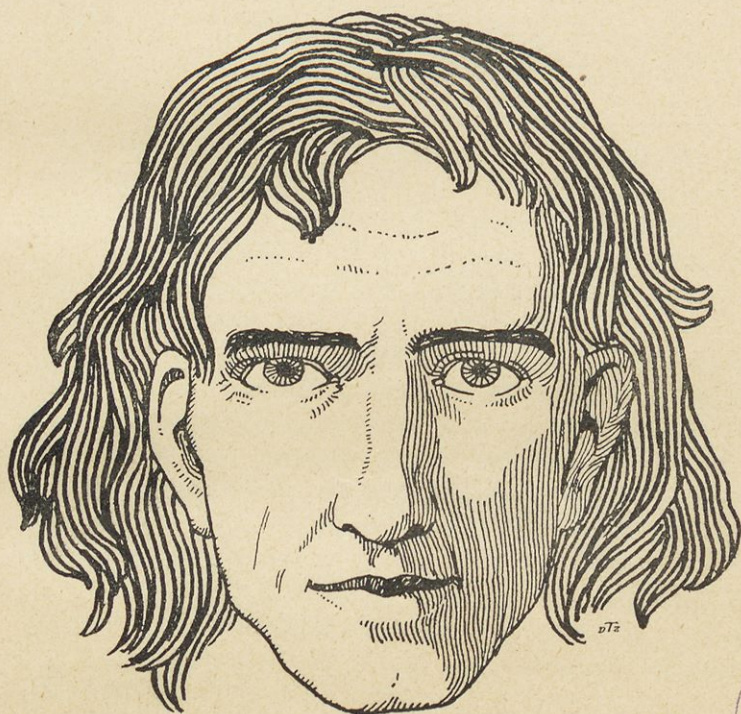
NAPISAO VLADIMIR NAZOR

ILUSTRIRAO SAŠA ŠANTEL

TISKAO DRAGUTIN HRIBAR, LJUBLJANA 1908.

HRVATSKA KNJIŽNICA III. SVEZAK

UREDIO Dr. FRAN ILEŠIČ — NAKLADA „MATICE SLOVENSKE“.

VELI JOŽE

■ ISTARSKA PRIČA ■

NAPISAO VLADIMIR NAZOR

ILUSTIRAO SAŠA ŠANTEL

TISKAO DRAGUTIN HRIBAR, LJUBLJANA, 1908.

030008730

ISTRA.

Današnja Istra je del Avstrijskega Primorja. Na jugozapadu, kjer leže mesta Poreč, Rovinj, Pulj, prevladuje italijanski živelj, v sredini in na severoiztoku pa slovanski (Hrvati in Slovenci).

Te narodnostne razmere so posledica zgodovinskega razvoja. V starejši istrski zgodovini moramo namreč razločevati mejno grofijo istrsko (zapad) od grofije pazinske (sredina).

Cesar Oton I. je Istro ločil od Italije in jo priklupil k sestavu nemških mark (Bavarska, Koroška marka), dokler zapad ni prišel v področje oglejskega patriarhata. Iz 13. veka pa je rastoča beneška republika malone povsem iztisnila patriarhe in v začetku 15. stoletja so imeli Benečani vso to prej patriarhovo Istro v svoji oblasti (Pulj 1193, Koper 1278, Poreč 1283, Rovinj 1330), to je, vso Istro razen severoiztoka s Pazinom.

Srednji in severoiztočni del Istre je obsegala pazinska grofija, ki so jo osnovali koroški Sponheimovci. Od grofov goriških so jo dobili Habsburgovci, ki so ta del Istre priklupil Kranjski (postojnsko okrožje).

Ko je Napoleon I. 1797. napravil konec beneški republiki, je tudi zapadni del Istre postal avstrijski.

Istra je staro-klasična zemlja. »Premnogo je po istrskih vrhovih gradišč (kastellieri, kaštelirji), zlasti po zapadni Istri . . . Blizu njih so bila prav bogata pokopališča, iz katerih so izkopali neizmerne zaklade žar, posod in nakrasnin iz brona, jantarja, pa tudi iz srebra...« (Rutar, Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra, II. 231.)

Na takem prastarem gradišču je nastalo mestece Motovun (Montona).

»Motovun stoji sredi Istre severozapadno od Pazina (proti Kopru, kakih 1200 prebivalcev) na obraslem griču, s katerega je prekrasen pogled po zapadni Istri. Najvišji njegov del se imenuje »grad« . . . Iz »grada« prideš skozi druga vrata v »kaštel«, ki ga obdaja 3 m globok jarek. Tu stoji na najvišjem mestu glavna cerkev in okoli nje so hiše nekdanjih plemičev . . . Za Benečanov je imel Motovun zelo prostoren okraj; spadalo je k njemu 17 županij.« (Rutar v nav. delu, 263).

Znana je krasna motovunska šuma, šuma visokoraslih hrastov, ki dajejo izvanreden les za vojne ladje. Del te šume se je očuval do

dandanes in je last države. Skozi stoletja je ta gozd dajal najboljši les za beneški arsenal; v mnogih krajih pa so „Morlaki“, pastirji, v 16. in 17. stoletju od turških mej pozvani v Istro, zanemarjali in uničevali gozdove, da bi s tem dobili širše pašnike.

Motovun je še v italijanskih rokah (približno 64% je Italijanov). „Veli Jože“ (Veliki Jože) se tam še ni zavedel.

*

Beneška republika (Mletci = Benetke) je v deželah, ki so ji bile podložne, imela namestnike — guvernêrje, ki so se zvali *providuri* (it.: *proveditore*). Istrski *providur*, v „Vel. Joži“ Barbabianka, je stanoval v Kopru in je bil tu obenem župan-zapovednik (*podestà-capitano*).

Proto je nadglednik delavcev po tiskarnah, pri gradbah hiš itd. Šjor (= gospod) Dalla Zonta je v „Vel. Joži“ tak nadzornik beneških arsenalov in začasen upravitelj (kapetan) motovunske šume.

Kamarlengo se je zval občinski blagajnik, upravitelj občinske imovine in davkov. V „Vel. Joži“ je to Civetta = sova.

Kančelir (*cancelliere*) je bil občinski tajnik, arhivist pa arhivar.

Dr. Fr. I.

I.

ilo je to davno, davno, kad su ono providur Barbabianka i šjor Zuane Dalla Zonta, proto arsenala u Mletcima i kapetan motovunske šume, išli po mletačkoj Istri, da označe vapnom cerove, koji da se obore i prevezu u Mletke.

Ljetno je sunce uprav vražki žeglo izpod Motovuna. U šumi ni povjetarca. Gore na briegu bielio se grad, opasan zidinom i zaštićen ponosnom kulom.

Providur i proto, umoreni od dugog lutanja po šumama, htjeli su uprav da svrnu na cestu, što je vodila u grad, kad magare, na kom je sada Barbabianka driemao i ljuljao se polusklopljenih očiju, stane najedanput kao ukopano, pa pruži vrat, razširi nozdrve i izbulji oči u visok stog siena iza velike crne daščare na rubu bližnjeg gajića.

— Žû! klikne proto i udari snažno nogom osla.

Magare skoči, a providur se trgne iz driemeža.

— Koliko smo ih do sada u ovom kraju, šjor Zuane? zapita providur, zibajuć se na magarcu.

— Sedam hiljada trideset i četiri.

— Što veliš? Dosta ih je.

— I previše, plemeniti gospodine, narod će se tužiti.

— Ništa za to! Nek bude sedam hiljada trideset i pet, pa onda: basta! Još jedan dakle.

— Eto, taj uz cestu.

— Ne, Zuane! Gle, krasnog stabla uz onu daščaru, to ti je cer. Pamti: onaj nek bude za mene. Grijat će me ove zime u Kopru.

I protu ne preostade ino nego da potrči za magarcem, koji zatrusa prama daščari, ošinut providurovom palicom i razdragan mirisom visokog plasta siena.

Magare zareve i pobrza prama plastu, a providur pridje k stablu.

— Daj vapno i metlicu! reče Barbabianka, sjahav s osla i tarući sa čela debele kapi znoja. Hoću da ga sâm označim, a da ne zaboraviš, da je moj, našarat ću na deblu svoj grb.

Proto pruži limenu posudu, providur umoči metlu i poče da udara znak na koru visokoga i uzpravnog cera. Barbabianka ne bijaše još gotov, kad nešto lupne o krošnju stabla; začu se, kako grane pucaju, a magarac strmekne niz deblo i udari kao top u crnu zemlju pred providurovim nogama.

— Dio santo! krikne providur i skoči natrag.

Pokraj stoga, s kojeg magarac iztrgnu nekoliko rukoveti siena, te ga radi toga nečije ruke zavilaše u cerove grane, stajao je magarčev ubilac, kmet Jože iz sela Branenci i gledao mrko i osorno u providura. Ljudeskara, zdepast i žilav orijaš, visok ko planina, jak ko bik, kuštrave glave, kudrav i prašan, buljio je u Mletčića i kesio zube, kao velik kudronja, koji ne da na gospodarevo, al i ne srće preko plota. Jadni se Barbabianka tresao kao šiba, noge mu se bijahu skamenile u krvi, što je izprebijanom oslu curila iz ustiju.

— Šjor Zuane . . . razniet će me . . . proždriet . . . aiuto!

Proto je mirno stajao i uživao tiho u duši. Osvećivao se providuru, koji ga bez ikakva obzira već dugo šili, da se za njim pješke vuče po istarskom kršu, da mu kao sluga nosi vapno i metlu i češe osla. Najviše je pak prota ljutilo, što je Barbabianka sâm odlučivao, koji da se cerovi posieku, a da se na protove savjete nije ni najmanje obazirao. Stoprv onda, kada šjor Zuane opazi, da je strah providura dobrano izmučio i da su mu i ustne probliedile, odluči se, da posreduje.

— Plemeniti gospodine, reče Žuane, latite se magareće palice i ošinite tog bezobraznika, ali pošteno!

Barbabianka zadrhta i probliedi još jače, jer se ljudeskara maknu i poče da drma plastovim kolcem, kao da ga kani izčupati te poklopiti onim stogom siena i providura i poginula osla.

Proto pristupi k Barbabianki, turne mu palicu u ruku i stane da ga tiska prama divu. Barbabianka je cvokotao zubima kao usred ciče zime i, sasvim iznemogao, puštao, da ga proto gura kao trupinu kakvu. Ali za čas stara krepost plemenitih mu predja ili možda trenutačna omama očajnog straha ohrabri providurovu desnu, koja se sbilja dignu i ošinu plaho ljudeskaru po bedrima.

— Jače, jače, velemožni! kliknu šjor Zuane.

I providuru, koji se sada znojio kao škropljena žerava, ne bi bilo u onoj sliepoj srčbi ili strahu nikada dodijalo to junačko šibanje, da mu palica doskora ne pukne u sgrčenoj pesti.

— Dosta! Ukrotili ste ga! viknu mu proto.

I sbilja, Jože je iz Branenci stajao pred providurom, pokunjen i umiljat.

— Čudno . . . per Dio! šaptao Barbabianka, ne vjerujući svojim očima.

— Jože, klekni i poljubi skute plemenitom gospodinu! To je naš gospodar! vikne proto divu.

I onaj div, debelih nožurina, čupave glave i ogromnih šaka, koji je branio svoje sieno od magaraca, hvatajući ih za rep i bacajući ih u cerove grane, prignu se i kleknu pred niskim plećatim providurom.

— Homo speluncae! šanu Barbabianka, budeći se malo po malo kao iz teškog sna.

— Ščavonac! i time je sve kazano, reče Zuane. Magarac dirnuo u njegov plast, a vi u njegov cer, pa se pomamio. Da ga ne udariste, bio bi vas raztrgao, lupnuo s vama o pećinu, bacio vas u oblake. Oh onaj glupi magarac! Da je on njega prije kopitom u noge, čovjek bi bio uzmaknuo i sieno bi bilo magarčevo.

Težak je još uvijek klečao. Na njegovu širokom, golom licu vidjao si izražaj ukroćene životinje. Utrnu se u onom oku divlji plamen i sada je pokornost i dobrota izbijala iz zelenkaste zjenice i iz onih borica okolo ustana, iz kojih su virili veliki i zdravi bijeli zubi.

Proto namignu gorostas, nek ustane; povede ga pred cer i reče mu svečano:

— Jože, gospodar je našarao na tvome stablu sveto slovo i cer je od sada njegov. Čuvaj ga kao oko u glavi, a kad udari prvi dažd, da si ga oborio i ponio dolje na riek, gdje krcaju drva. Ali ti si smaknuo magarca, a gospodareve su noge umorne. Ponesi ga časak gore u grad, pa onda, junače, u šumu na rabotu!

— Ne! klikne providur. Radje ću pješke.

— Ali, velemožni, vi bi uvriedili i opet uzrujali našega dobrog Jožu, reče zlobni proto, koji je svakako htio da se liši providura i da mu utjera opet malo straha u kosti.

Providur se plaho nećkao i izvinjavao, al na protov mig pogra-biše ga Jožine ručetine i posadiše na gorostasov lievi lakat.

— Sretan vam put i do vidova! kliknu šjor Zuane i nestade ga u nisku šumicu.

Providur Lodoviko Barbabianka čučio je u Jožinom krilu kao golišavo ptiče, koje je diete diglo iz gnjezda. Činilo mu se, da lebdi na zvoniku, pod kojim šumore šume, mrmore vode i šuščaju usjevi. Ali vriedni providur nije se sada nalazio u takvu razpoloženju, da bi se mogao sav predati užitku prirodnih ljepota; zabrinut, a i izvjedljiv, promatraše gorostasovo lice, čvrst mu vrat, obao kao deblo mlada hrasta, i široka, razgaljena i runjava prsa, nalik na strmu gorsku pećinu, na koju se uhvatila bujna mahovina. Promatrao je onaj pleter bora okolo očiju i ustiju ščavonskog diva i uvjeravao se još jedanput, da sve, što je veliko, ne smije čovjek da gleda preveć iz bliza. Osjećao je, da je u njemu strah mnogo manji, jer je već otkrivao na onom žutom, golom licu ne samo izraz pokornosti nego i stradanja, što ga je Mletčić uvijek vidjao na licu tih istarskih kmetova, a to ga je opažanje umirivalo i uvjeravalo ga malo po malo, da će doskora i on moći da

se grubo izdere na gorostasa, baš kao i proto šjor Zuane. Bojao se je jedino onih velikih zubi u Jožinim čeljustima, kojima ga je div mogao da sdrobi kao crvljiv orah na prvi podražaj gladi, a ta je po mnijenju providurovu morala da bude nešto strahovito.

— Dobri Jože, je si li možda gladan? usudi se Barbabianka.

— Sam, gospodine! zamrmlja div.

— A tko te hrani?

— Eh, oni iz grada, kad jim dopeljam drva i kamike, pa oni va šumi, kad delam celi dan i cepam debla i les stavljam na kupe. A daju čagod i mornari, kad jim vučem barke po reki. Daju, gospodine, ali malo i sve proklinju kako antikrišt. Teško je s njimi izhajati — eh, gospoda!

— A imaš li što svoga?

— A imam onu strešnicu i oni cer, al preko zime strešnica je za krave naših kanoniki, a cer je sada vaš, na njemu je neki sveti senjal. Posadit ću nov.

— Pa što će ti mlado stablo?

— Narast će, gospodine! Ono je već treći pred mojom hižom.

— Per dio! Koliko ti je godina, Jože!

— Govore, tri sto, ali mi se vidi, da jih je i više, jer je preko tristo žulji na mojem dlanu i preko tristo trni na mojih nogah.

— Trista godina! I ti se mnogo toga spominješ?

— Slabo se čega spominjem, gospodine; znam samo, da je jedanput sve drugačije bilo — drugačije, a i čuda lepše. Spominjem se, da sam još otrok prišao u ovi kraj i da je moj otac pomagao zidati grad na gori i da smo va njem bivali. Pa je za neko vreme bilo svim dobro, nam, velim, dokler smo bili sami.

— Zar su i ostali bili jaki kao i ti Jože?

— Nego da su... Onda je sve lepše, sve veće bilo: i plug i voli. I bilo je grdih zveri va gori, a mi smo jih lovili i ubijali. Bilo je velikih kamiki na polju, pa smo jih nosili na breg, na plećih, da ozidamo kaštel. I bilo je još mnogo tega i pripetilo se je čuda stvari. Bilo nas je jedanput veli broj va ovom kraju, a sada sam sâm. Drugega se više ne spominjem, gospodine.

Barbabianka ga slušaše i promatraše mišice na onom snažnom vratu i na golim laktima, debelim i jedrim, kao oni u mramornih gladijatora u prekomorskim muzejima i u granitnih karijatida, što nose pragove na pročelju njegove palače sred bielih Mletaka. Gledao je, kako se ona runjava prsa dižu i spuštaju, i mislio, što sve ne bi postigli njegovi zemljaci, kada bi imali svuda takve radnike i vojnike, kad bi oni sami takvi bili. A kako bi to krasno bilo, kad bi se providur povratio u Mletke, vodeći za uzicu sličnog psića! Potamnio bi Barbabianka s Velim Jožom svu slavu onih ponosnih providura, koji se vraćaju sa dalekog Istoka i Juga, vodeći sa sobom u Mletke čudne sluge: afričke crnce i žute rudokose Arape, da se s njima diče pred gospodom i pukom.

— Jože, hoćeš li sa mnom u Mletke?
— A kada, gospodine?
— Tamo do osam mjeseci. Što veliš? ne bi se, vjeruj, pokajao.
Dodji k meni u Kopar!

— Hm! zagundja div i spusti providura na motovunsku zidinu. Motovunske su ulice vrvile oružanim pukom. Veliko zvono na kuli lupalo je kao biesno, zvalo narod na trg i na zidine, a glavare gradske na viećanje. „E-to, Jo-že! E-to, Jo-že!“ kloptalo je veliko zvono. Grad se cijeli digne, da odbije gorostasa, kojemu su pred tri dana neki gradjani poručili, da ne smije više u Motovun, jer da je on dužan, rabotati i nadalje dolje na poljani i u šumi za slavnu motovunsku obćinu, a da ne prima za to svake subote pečena vola ili radje pečenu krepalu kravu, a čak i smrdljivo kljuse ili magarca, kako je to bezobrazno tvrdio onaj proždrljivi i tromi barbar. „Tok! Tok! Subota je, a Veli Jože dolazi,“ lupalo je zvono, i gomile gradjana srtahe na zidinu, zveketajući oružjem. Užasnom lupom zatvoriše se težka gvozdena vrata na kapiji gradskoj, i ako su neki tvrdili, da je taj trud uzaludan, jer da Joži, ako mu se baš uzhtije, ne će da bude najteže, prekoračiti bedeme gradske kao ni dječurliji živicu plovanova vrta. Gradjani su motovunski dobro znali, kakav je dobričina Veli Jože iz sela Branenci i da se ne treba baš ozbiljno prestrašiti, ako mu danas za prvi put zatvaraju pred nosom gradska vrata i dočekuju ga naoružani do zubi, kao da je kmet kakav gorski hajdučina; al nek i Jože jednom vidi, kako se i ponosni Motovun znade da prometne u mravinjak odlučnih i smjelih junaka; nisu oni samo trgovčići i kramari, kako ono neki bezdušnici tvrde, nego vitežki gradjani. I ta će ga ratna oprema, ta bojna demonstracija uvjeriti još većma, da se njihovi voli ne tove u stajama za njegove kmetske zube.

Pomislite čudo vriednih Motovunjana, kadno ugledaše, kako Veli Jože polaže na zidinu istarskog providura, plemenitoga gospodina Ludovika Barbabianku. Podeštat, kanćelir, arhivist, kamarlengo i ostala kita dotrčaše, da se poklone providuru, zvono udari u slavu, a narod nabode kape na vrh helebardâ, koje dignuše u vis uz burne poklike: Viva! i hura! — U triumfu povedoše Barbabianku u gradsku viećnicu, te gradjanstvo pohrli opet na zidinu, da tu čeka odluku glavara i bdiye nad Jožom, koga bi gladan želudac mogao još i na ludost kakvu prisiliti.

U gradskoj viećnici otvori podeštat sjednicu uznositim slavospjevom mletačkom duždu i laviću sv. Marka, tom svetom simbolu neoborive moći Serenissime. Burni pljesak zaori dvoranom, kadno govornik stane da čestita providuru za njegovo junačstvo: ukrotio je diva i dao se prenieti u grad od te gladne zvijeri uprav onda, kad se Motovun spremao, da odbije oružanom rukom onoga drzkog goropadnika. Povladjivanje i uzhit prićiniše se Barbabianki tako iskreni, da se skoro sam uvjeri, kako ga majka rodi junakom, te se uzpravi još ozbiljniji i velićanstveniji u svojem naslonjaču. Nije šala! Ući u Motovun, nošen

u naručju divljega i gladnog gorostasa, protiv kojeg je ustajao čitav grad uz lupu zvonâ i uz zveket oružja na tvrdim zidinama. Onaj je gorostas gutao volove i gadjao cerove krošnje matorim magarcima — oh, da mu je jednom proći prego Markova trga u Mletcima u krilu onoga giganta! „Oni ga mrze, jer ga se boje; meni se pak pričinja krotak kao janje, a to znači, da sam ja sasvim osobit čovjek,“ mislio je plemeniti gospodin Barbabianka i gledao nekako s visoka na one obične smrtnike. Podeštat izgori sav tamjan, čijim je oblacima dugo kadio i usrećivao osjetljive nozdrve istarskog providura i predje na dnevni red.

Radilo se o tom, kako da se konačno obračuna s kmetom Jožom iz motovunskog sela Branenci. Podeštat reče, kako već od jedno dvjesta godina vlada običaj, da grad Motovun zalaže svake subote kmeta Jožu pečenim volom. Gradjanstvo se buni i zahtieva, da se taj loš običaj ukine, a gorostas ne će da popusti od svoga tobožnjeg prava. Zadaća je toga slavnog zbora, da zakonitim putem rieši to pitanje, da ne bude smutnje i krvi u ovom mirnom i radišnom gradu. To kaza podeštat, i doskora se razvije duga i živahna razprava. Ma koliko se vriedni patriciji silili, da budu mirni i triezni u razpravljanju toga važnog predmeta u prisutstvu providurovu, razna se mnienja sve to više kosila, razprava je postajala sve strastvenija, glasovi sve rezkiji, sbrka i galama sve to veća. Kančelir je upozorivao, kako je skupa sa arhivistom prometnuo sve stare spise, a da nije našao ni redka, iz kojeg bi izlazilo to tobožnje pravo kmeta Jože. Konservator, taj budni čuvar motovunskih zakona, tvrdio je tvrdokorno, da je sva ta razprava bezpredmetna, da je pače uvreda za gradske statute; tà za kmeta nema nikakva prava, njemu je samo nositi desetinu i rabotati, a sudci su tvrdili, da je taj običaj ruglo i sramota za Motovun; kmet je Jože kao kakav silnik, koji je udario harač na grad; jednog će liepog dana da udari nov porez: na svaku kuću po deset žutih dukata i po djevojku ili mladu nevjestu, a što će tek onda to slavno vieće? Zapovjednik gradskih stražara tumačio je patricijima svoj plan, po kojem će mu sigurno uspjeti, da nadrva gorostasa i da ih liši te mòre, al je i tvrdio, da bi se još jedanput moralo pokušati otrovom — tà nije moguće, da se jednom ne nadje i za njega sgodan sok. Al kamarlengo Civetta, zaslužni ekonom gradski, opiraše se svemu tome, nepokolebiv ko stanac kamen.

— Ja bih pozlatio onog divljaka, govorio je na užas sviju patricija. Jože nam pase krda i lovi divljač i ore nam zemlju i sieče nam drva i zida nam zidove i tornje i vuče nam brodove i plaši naše neprijatelje. Jože nas hrani i brani. Njegova je snaga u našim rukama, u našoj službi. Od njega nam brašno i vino i stoka i drvlje, a sve to za onu kukavnu subotnju pečenku. Preveć nam koristi, da mu zaželimo zla!

Ali kamarlengove rieči uzrujaše i pomamiše još gore motovunske patricije. Oni hranjeni i branjeni od kmeta i barbara! Oni da sve to

priznadu onom neotesanom stogu kostiju i mesa, onoj grdnoj, nesviestnoj sili! Radi njega da se ogrieše o gradske statute: Kamarlengo se Civetta urotio s protom Zuanom i uzdiže kmeta, da ponizi gradjane. I bez Jože će oni da zidaju kule, i vrhu pšenicu i lože drvlje. Da! harač mora da prestane. Jože je pogibeljan, jer je preveć proždrljiv i preveć jak.

I sada počē da pada prava kiša priedloga. Razpravljali su dugo, dok ne odlučiše: progonstvo ili smrt. I bili bi stalno zaključili, da zapovjednik gradskih stražara izvrši na Joži svoj novi plan, da se najednom ne dignu providur Barbabianka te ne zapanji cielo vieće svojim riečima:

— Gospodo, reče, nemojte se toliko mučiti, a sve zabadava! Stvar je već uredjena. Ja sam malo prije naložio onom gorostasu, da dodje o Uskrsu u Kopar. Povest ću ga sa sobom u Mletke, nek Mletčani vide, kakav smo narod podjarmili u ovom kraju i proti kakvim buntovnicima mora da se bori slavni grad Motovun. Uztrpite se ovo osam mjeseci, hranite ga i štedite, a o Uskrsu mu pokažite put do Kopra. Kmet Jože pripada od danas Signoriji i meni.

Vieće udari u povladjivanje i klicanje. Podeštat se topio od pištog milinja. Eto, nestat će za uvijek to vječno pitanje o Jožinoj pečenki sa dnevnog reda sviju občinskih sjednica. Gorostas će u Mletke kao momak, paž plemića Barbabianke, i Motovun će napokon da se umiri. Jože će biti do tada hranjen i tetošen, kao što bi bilo milovano i pašče moćnog providura pred zidinama motovunskim. U onom uzhitu podeštat predloži, a vieće složno zaključī, da se kmetu Joži, kao budućem pokornom slugi moćnog providura ponese već danas iz gradske pivnice pol bačve vina i da se nahrani sa tri koša biellog hljeba i najgojnijim volom u občinskim stajama.

ok se sve to sbivalo u viečnici, gradjani su stražili na zidini. Jože je po svom običaju sjedio pred kapijom i čekao, da mu donesu pečenku. Buljio je u zaprta vrata i u onaj mravinjak na bedemu, ne mareći za psovke, na koje ga Motovunjani bijahu već davno obiknuli. A gradjani, videći ga onako mirna i spokojna, smetnuše malo po malo svoje junačko držanje i odložiše teške kacige i oružje; prometnuše se opet u trgovce, male obrtnike i posjednike — živahni, žučljivi, željni šale i brukanja. Bili su već sigurni,

da se Veli Jože ne će ni danas pobuniti, pa je njihovo veselo razpoloženje raslo od časa do časa.

— Ej, Jože! Klikne hrom, suhonjav postolar Škarpa, majstor najsmješnijih šala i vragolija, a zaklet neprijatelj našega gorostasa. Uztrpi se, bolan! Gospoda ti u viečnici peku vola.

Motovunjani prasnuše u smieh, a mladjarija se stisnu u kolo i zapjeva:

Kade nam je lanjski ocat?
Skliznul Joži niz jazik.
Kade nam je krnja krava?
Pojel ju je Jože bik.

— Još! još! vikali neki. Ono: „Dopeljali kmeti gnoja“.

— Hoćemo, al nosite vina!

Na mig starijih potrčase dječurlija u obližnje krčme i donesoše pune bokale vina, a momci zapjevaše:

Dopeljali kmeti gnoja
Va njihovo polje Brest,
Gnoj pojel je Veli Jože,
Ne će na njem zelje rest'.

Kao da se sada pir slavi na motovunskoj zidini. Starci stoje u hladu i srču kapljicu, momci piju, pjevaju i rogo bore, a djeca, sjede na samom rubu zida, mašu nogama po zraku i ciljaju kamenčićima

uztrpljivoga gorostasa, koji gleda i čeka. E, danas će vieće skinuti gradjanima s vrata dugoljetni porez, sramotni harač, radi kojeg se Porečani i Koprani već davna rugaju čestitim Motovunjanima. Kao da je sâm nečisti ušao u tielo onoga hromog postolara Škarpe: poskakuje, mota jezikom i promiseće se po zidini. Dotrčao je na rub zida, kleknuo je i pružio glavu prama divu; dere se:

— Ej, Jože! daj onu tvoju o istarskom kralju! Nek je jednom čujemo; inače, ode pečenka!

— Ode pečenka! Danas je tvoj dan. Pjevaj, Jože! Nek čujemo tu vašu staru pjesmu! kliču gradjani i primiču se k rubu zidine.

Al Jožu tišti zlovolja i gine od čežnje za pečenkom. Bit će jedno sto godina, što nije tako dugo čekao, da mu donesu hranu, a u njemu se probudio onaj gladan vuk, koji mu kopa u želudcu i hoće mesa i sve prieti, da će biesno zatuliti, ako ga ne umiri, ma čim bilo, makar kožom i kostima. A ono zlaćano piće, što gradjanima teče niz grlo i buđi u njima radost i objest! Kad će i on da ga okusi? Sve ga nešto bocka, da pruži ruke i odnese ljudima izpod nosa onaj čarobni napitak. Gorostasu je teško pri srcu, pa samo šuti i čuči.

— Jože, kriči postolar, zapjevaj i dobit ćeš brentu vina. Gle je!

— Dobit ćeš, duše mi! kliču svi drugi.

Gorostas se nasmjehnu, uzpravi pogurena prsa i zabugari. Muklo i hrapavo započe orijaš svoju pjesmu:

Lepo mi lov lovio va zelenoj šumi našoj
Ban Dragonja mladi!

Sevala mu u desnici gladka kremena sekira;
Tresle su se jame gorske pod njegovom težkom nogom,
Kričale su ptice plahe i šumila mrka šuma,
Šuma motovunska.

Lepo li mi mladi bane grdu zver po lugu goni.
Žubori mu crna brada i viju se kose duge.
Rozi ječe, momak klikće, a ranjeni riče medved,
Medved motovunski.

Muklo brenča Jožin poj i priča čudnu sgodu iz davnine. Goni ban Dragonja medvjeda po mračnoj prašumi. Ogroman je i gol, samo mu pleća ogrnuta zvjerinjom kožom. Šuma šumori, kamenje se roni i valja pod njegovim nogama, a žamori odjekuju po pećinama gorskim. Trepti mukli Jožin glas, kao da čuješ šum stoljetnih stabala, grmljavu u špilji, jeku roga, nagli dihaj i poklik lovca; osjećaš u onom poju neobuzdanu svježnu snagu praotaca, duboko, slobodno dihanje prirode i čovjeka. Eto, čuješ umornu lupu zvjerinje šape i udarac kremene sjekire o tvrdu lubanju, ruku zvjeri i pobjednički klik mladjanoga gorostasa. Trava šušti, grmlje puca — to lovac vuče medvjeda dolje na poljanu. Ali sada Jožin glas postaje sve to mekši i umiljatiji. Topli zvukovi kao da su puni sunčane svjetlosti i žara, a neke te rieči sjećaju na miris usjeva, na milovanje pokošenog klasja i djeteline. Lovac se spustio na poljanu, ušao je u njivu, na kojoj žeteoci žanju bijelu pšenicu.

Da si zdravo, lovče mladi, na toj našoj njivi plodnoj!
Mi ćemo ti grad sazidat na kamenu povrh brega.
Mi ćemo ti mač grebeštak i od zlata skovat krunu,
Oj, Dragonja bane!

Sladko mleko u mehu je, a po smilju med nam vonja.
Pridi! Seno mek je ležaj, ruke naše čvrst su naslon.
Mi ćemo te uzvisiti, mi ćemo te okruniti,
Ej, Dragonja bane!

Kao pobjednička himna ori se Jožina pjesma; izvire iz nekoga tamnog kuta njegove duše; skočila je ko brizag vode nenačete iz nepoznata duboka skrovišta, da šikne kroz gomilu kamenja, kroz pleter trnja i drača, pa da se zabliešti na suncu i zažubori niza strminu. Krepko i svetčano pjeva sada gorostas. Sklopio je napola oči, ko da gleda nešto, što već davno nestade, ko da sluša posljednje odjeke već davno preminula glasa.

I na bregu grad se diže od mramora i kremena,
I na glavi mladog bana zasjala je kruna sjajna,
I naše se njive ore, i šuštaju šume naše:
Ej, Dragonja kralju!

Pjeva Jože, i glas orijašev grmi i buči kao slap vode, što s visoka pada na širnu ravan, da je poplavi i oplodi. Njegova je pjesma dalek odjek iz sretnijih vremena. Pjeva s njime cijelo pokoljenje radišnih i mirnih divova, koji su uživali liep život u svome radu i u svojoj slobodi. Vinula se Jožina pjesma iz cerovih korâ, iz kremenitih litica, iz oplodjene grude na njivi, iz bedara bikova, iz snažnih mišica i slobodnih duša praotaca. Priča nam ona, kako su orači proslavili u svome kralju vlastiti trud i muku, pobjedu nad prirodom i svoj zlatni mir. Škripa plugova, dahtanje volova, šum žrvnjeva, lupa kamenja, struganje greda uza zidove, sve se to čuje u Jožinom glasu, koji pjeva pjesmu slobodnoga i sretnog naroda — — —

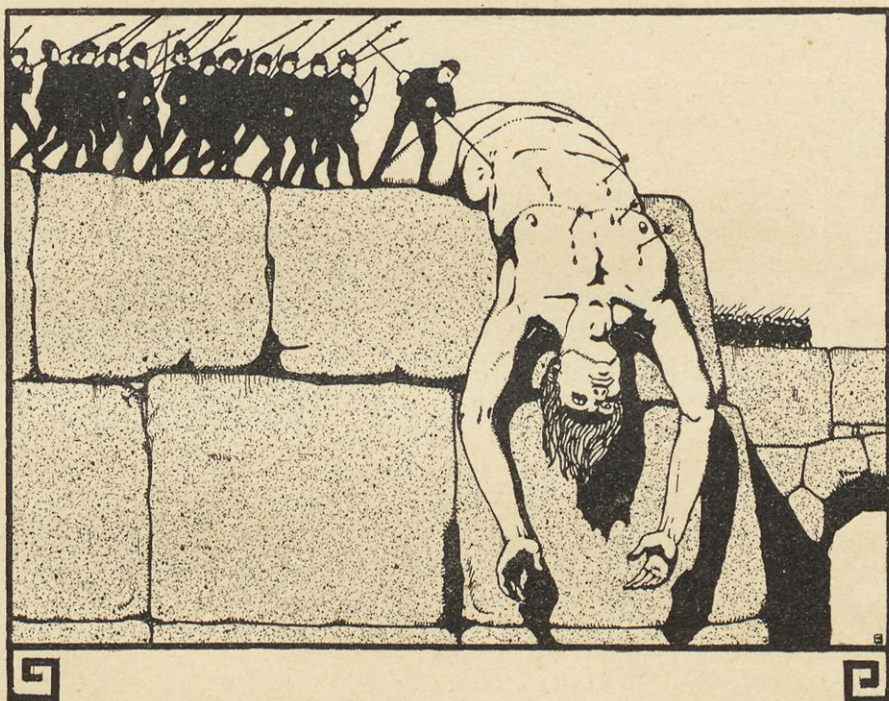
Vaj, odkuda sever bije, patuljci su dojezdili.
Idu, jezde brez prestanka; konji ržu, gvozdje zveči.
Usevi su pogaženi, krv je pala po poljani.
Ej, Dragonja kralju!

I pjesma priča o navali gvozdenih patuljaka. Zveči u Jožinu glasu oružje neprijateljsko, i ržu konji i kliču borci. Ko da čuješ škrgut zubi i teško disanje kralja Dragonje, koji se dugom, težkom kladom junački brani od one šume kopalja, od onih oblaka strjelica. Lupa klada, sikću perca i tutnje štitovi, pogodjeni i smrvljeni od kamenja divova. Sve to lupa i tutnji i zveči u Jožinu glasu, kao da se taj ljuti boj bije sada u dubini njegovih orijaških prsiju.

Veselte se zlatna polja, mrke šume, čarne gore!
Utuko si gamad onu, obranio bele dvore.
Ej, Dragonja kralju!

Pobjednički krik izvio se iz pjevačeva grla. Ko plaha mišad bježe patuljci niz motovunsku strminu, umorni, ranjeni, izbijeni; bježe, da se sakriju u pogažene i izgorene usjeve, u špilje i kamenje, u grmlje i šušor. —

Gorostas je ujednoć stao, da stisne oči i zapjeva bolno i očajno. Ko da je nešto puklo u Jožinoj duši, u pjevačevu glasu! Raztrgnule se strune, prosule se ploče, s kojih je treptala i zvečila pjesma pobjednička. Nešto tužno struji nam u srce iz orijaševa poja, nešto se kobno sbiva sada gori na motovunskoj zidini. Boluju divovi, umire mladi kralj od uboda onih otrovanih strjelica, onih sjajnih igala u njihovoj koži. Mladi i jaki osjećaju, kako im se krv kvari u žilama i promiseće u tromu vodu; desnica klone, koljeno im kleca, grč ih davi, a neka ih snažna ruka tišti i sili, da se povale na crnu zemlju i sklope oči. Pjeva Jože pjesmu umiranja. Ko da čuješ hropnju divova na litici! Umiru tužno i polakō, jer im se ne dā umrijeti, jer je njihov život bio

tako liep. A dolje u dolcu i na ravnici dugo i uztrpljivo čekaju patuljci. Znadu moć njihova otrova i sigurni su konačne pobjede. Vire iz grmlja i šušora i gledaju u svoje djelo. Bljed i hladan pružio se kralj Dragonja preko praga gradskih vrata, kao da svojim ogromnim truplom hoće i sada da zaprieči tudjincu ulazak u grad. Umukao je hropot stotinu grla, dokončala borba stotinu duša i svetčan muk vlada sada na zidinama i u pustim kućama mrtvoga grada. Ko oblak prašine zaletiš se čete patuljaka uza strminu, padoše na ona tjelesa kao roj muha, kao jato gavrana, da im šaraju kožu i bodu oči svojim oštrim kopljima. Poplaviše grad, da se razprše po stanovima i po krcatim žitnicama. I nadjoše na pustom ognjištu nestašno diete, pa ga eto vuku uz klicanje i viku na zidinu gradsku, da ga strmeknu niz bedeme. Al glavlar

patuljaka stupa pred rulju i zbori djetetu: Živit ćeš i robovat ćeš nam! I taj posljednji motovunski div živi i dandanas. Onda se to diete zvalo Gorazda, a sad se zove nekako drugčije. Onda je ono bilo ko bujan, ponosan hrastić, što sunce obasjava i dažd mije i zemlja hrani usred rodne mu prašume, a sada je ko golemo al tužno stablo, što ostade samo i neplodno na sažganoj čistini, te grom ga bije, sjekira ga sieče, crv ga toči, a biljke nametnice sišu mu požudno plemenitu mezgru i sokove sladke. — Patuljci su zaposjeli grad i udarili u stiene gradske svoje znakove. Glavar je prekovao Dragonjinu krunu, postavio je sebi na glavu, sjeo na prijestolje i rekao: Zakopajte ta tjelesa, da nam ne okuže grada!

Teško li je umrijeti, kad si grad svoj dogradio
I sazdao sreću svoju i ko grana procvetao.
A još teže robovati na rodjenoj grudi svojoj.
Grudo motovunska!

Pjeva Jože, ko da mu se srce ciepa. Sve čuješ u njegovu glasu, kako se nešto teško valja niza strminu, nešto veliko i mrtvo. Čuješ zveku motika, koje kopaju jame, i lupu ogromnog tiela o duboko dno i ugušen štropot zemlje, koja pada na pregršte. Kao rieka, puna tihih, muklih žamora teče pjesma iz orijaševa grla! Naslučuje na duge patnje, na krvavu rabotu bez ljubavi i radosti. Tako tuži nevoljnik, kojemu su ugrabili baštinu: to je bugarenje sužnja i naricanje roba. Kao voda razlieže se Jožin plač — al grč popušta; nekoliko je kapi nekoga tajnog melema kanulo u ono more suza. Iz dubina duše ko da se nešto diže, da utješi, da ogrije i obasja. Oni su divovi jošte živi. Pjeva sada Jožina pjesma, kako po njivama i šumama okolo grada niču iz bokova i njedara zakopanih gorostasa zlatni usjevi, jedre loze, ponosni cerovi, puni plemenitog soka, kipeće svježe mezgre, neiztrošene snage, mirisa i sladčine. Pjeva Jože, a dolje okolo grada po njivama i u dolcima šumore u vjetru zreli usjevi, šušte stoljetne cerove šume, kao da prate njegovu pjesmu i da mu povladjivaju — — —

Gorostas umuknu, strese se kao iza sna i pogleda otčinski i blago u onu rulju na zidini.

— Krasno, al koji bi ga vrag razumio?

— Kakav kralj Karonja, bog te ubio!

— Mûće, kao bik pod sjekirom.

— Oglušio sam, ko da je grom zagrmio.

— Jože! kriči postolar. Je l' to pjesma il mukanje? A, lopove, ti nam se još rugaš!

— Bravo, stari! kliče mlad Motovunjanin. Zaslužio si vina i vola. Gle, pečenka je na balisti. Otvori usta, pa će ti doletiti medju zube. Trsi se! Sve je spremno. Pozor, Jože, pozor!

Gorostas zinu, možda, da nešto reče, ili slučajno zievnu, a balista škripnu, i velika kruglja kaljava, mokra siena začepi Joži usta.

Gromki, burni: ura! zaori na zidini, i gradjani se pomamiše od pustog veselja i uživanja.

— Je l' sočna pečenka, Jože ?

— Kako ti miriše to sladko vino ?

Postolar se grčio i ronio suze od veljeg smieha, a neki se debeli trgovac grohotao, tresući trbušinom i trubeći kroz nos, kao da puše u volovski rog. Al onaj neotesani divljak kao da nije ovog puta shvatio duhovitost i bezazlenost te nove motovunske šale! Ne samo, što joj se prostak ne zadivi, nego mu se uzhtjelo, da bude neprijatan i bezobrazan, pa se eto nakostrušio kao jež i smrknuo kao olujni oblak, pun kiše i tuče. Gradjani, obiknuti, da gledaju Jožino lice uvijek pokorno i dobroćudno, shvatiše one bore na orijaševu čelu kao puku prietnju, koju oni pohitiše, da odmah suzbiju svojom prietnjom, pa se latiše oružja i poredjaše u bojni red. Al Jožina drzkost i nepoštovanje prema svojim gospodarima nadmaši u očima onih čestitih gradjana i njegovu pretjeranu visočinu, jer ne samo, što se Jože ne htjede ovog puta da prestraši, nego skoči na noge, rukne kao lav, prekorači zidinu i sklopiv rukama ponosnu motovunsku kulu, stade da je drma od temelja pa do vrha.

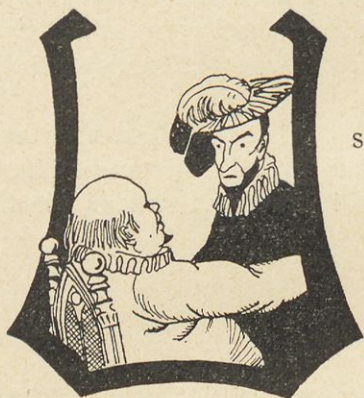
Grozan urlik i očajan zapomagaj nastade tada u prestrašenoj gomili. Rulja udari u lud bieg. Jože ostavi toranj i sjedne opet na svoje prvašnje mjesto, da promatra, umiren i razveseljen, kako ono motovunski gradjani jure kao pomamni na vrat na nos prema viećnici, dižući podplate u vis, bacajući oružje, posrćući u gužvi i stisci i kričeći iz sveg grla: Aiuto! La torre! — I div se sjeti, da je baš tako bježalo jednom pred njim cielo leglo poljskih miševa dolje na rubu šume. Bijaše slučajno stao svojom težkom nogom na mišja gnjezda, a mišad se prestrašila i udarila na sve strane u lud bieg, dižuć smiešno u vis stražnje noge, cičeć i tresuć kratkim dlakavim repićima... Čudno! al danas se njegovi gospodari ponieše kao i oni poljski miševi. Zar se i oni mogu da prestraše? Zar se zbilja oholi i moćni gradjani mogu prepasti pred njim, kmetom Jožom, komu je sudjeno, da im do smrti pokorno robuje?.. Ne! Ne! — misli gorostas — ja ne mogu da ih prestrašim; oni se boje tornja, toga brata moga od tvrda kamena; njega radi oni bježe. — — Gradjani su usto dotrčali do viećnice, blijedi i žuti od gnjeva i straha; mašu rukama i kriču: Morte al s'ciavo! La torre! La torre! — — Na balkonu zgrade pojavilo se gojno i rumeno lice podeštato. Patricij diže u vis ruku i nešto govori ražljućenoj rulji. Gradjani slušaju, postaju sve to mirniji te povladjivaju govorniku burnim klicanjem i mahanjem šešira. I gorostas gleda, kako se širom otvaraju vrata viećnice. Izlazi providur Barbabianka sa podeštatom i plemićima, i stupaju prema njemu. Pred tom dičnom kitom ide nekoliko momaka, noseći pečena vola, tri koša hljeba i bačvicu vina. Povorka se približava svečano i dostojanstveno prama mirini povrh kapije, rekao bih, da podanici nose svome vladaru sol i zemlju.

Gleda Jože i sve misli, da se uljuljao u sladke sne. Al povorka je već stala prema njemu; pečenka se puši na rubu zidine, svjež hljebac miriše, a staro, jako vino zadaje vonjom ruža i zrelih jagoda.

Podeštat stoji uz vola i drži govor našem gorostasu. Jože ga dobro ne razumije, a i ne čuje ga, jer mu je ono blago božje pred njegovim nosom zaokupilo osjetila. Shvaća jedino, da je danas podeštat dobar ko dobar dan u godini, da nešto sladko govori o Jožinim zaslugama, o subotnjem volu, o providuru Barbabianki, o putovanju u Kopar tamo o Uskrsu, o galijama i o Mletcima. Što gorostas najbolje shvaća i što mu najviše godi, jesu one posljednje rieči motovunskog podeštata: Jože, to je sve tvoje.

I gorostas, bojeći se nove šale i prievare, ne budi lien, nego zamumonji nešto, što patriciji protumačiše kao izražaj odobravanja i harnosti, te pruži ruke, uze darove, naprti se i jurne niza strminu prama svome ceru dolje pred daščarom.

II.

uskrs je — veseli, topli dani ranog pramaljeća.

Prolistale grane, zamirisalo cvieće i propjevala ptičja gnjezda po šumama i luzima motovunskim, tamo od brdina prama Buzetu, pa sve do sinjega mora. U pristaništima niz rieku i dolje na ušću ladje, nakrcate liesom, čekaju prve proljetne vjetrove, da odjedre prama

Mletcima. Gori u gradu pretočili su građani po drugi put vino i izprali bačve, pa svetkuju blagdane, sunčajući se kao gušteri na zidini i sve očekujući, da ugledaju nešto važno i veselo. Jože se povalio nauznak, protegao se, koliko je dug i širok, na rječnom briegu, diše svjež i proljetni zrak, zadojen vonjom smilja i djeteline, bulji u sunce i sluša zvonjavu uskrasnih zvonâ; valja se po mladoj travi ko medvjed, koga uznemiruje neizrabljena zvjerinja snaga; omamljen je i razdragan tim novim proljetnim žamorima i mirisima. Ej, kako se zatrkao jutros niz šumu zelenu! Probudilo ga rano u zoru kukanje kukâvice, i on ustade i požuri se, da po starom običaju navjesti Motovunjanima, da su sva zvjerad potjerana i da je nastalo milinje u njihovu lugu. Prelomio je na jablanu dugu granu, digao je u vis, zavitlao njome, pa udri u trk sredinom šume sve okolo grada. Sigurno su i jutros čekali građani na taj znak vireć glavom iz kućnih prozorčića kao miševi iz rupa; ugledaše ga i kazaše: Ustajte, djeco, da sidjemo u dolinu! Nabrat ćete se djurdjica i jagoda... Jože pliva po šumi ko po zelenoj rieci... Uskras je, dan mira i ljubavi. Ne bojte ga se — — I Jože se danas natrkao kao nikad do sada. Nabrao je cvieća i potražio mnoštvo ptičjih gnjezda, da razveseli motovunske žene i dječicu. Valja se po travi ko mladjan zmajić, što stoprv osjeća, kako je to ugodno, sunčati se na proljetnom suncu. Kao da je sa studeni i mećavom nestalo i mnogo toga, što ga je tištilo i raztuživalo. I dosada se Jože uvijek radovao uskrsnom suncu, al ovog se puta osjeća mirnim i zadovoljnim. Otkada je ono ponio u Motovun istarskog providura, mnogo se što promienilo u njegovu životu. Motovunjani ga nekako

drugčije gledaju, dosta je, da pruži ruke, kao da hoće, da se maši za njihov toranj, da prekine bruku i porugu. Svake subote dobiva ne samo vola, nego i brentu vina; i naš se gorostas gotovo pomladio, odkada je upoznao krepost onoga čarobnog napitka. Izmučio se kao pašče preko jeseni i zime. Nosio je Motovunjanima u vrtove gnoj, gnojio im livade, tribio i čistio sjemenje, čuvao i pasao po gorama blago, prenašao u vinograde kolje i zemlju te sijao jaru raž, pšenicu i djetelinu, a do koji dan početi će da okopava brajde i sije ječam i ciepi voćke i plieve žito. A koliko se nije kinio u motovunskoj šumi pod bičem prota Zuana i na riec, gdje su mu užeta okrvavila i ožuljala ramena, kad je ono vukao ladje protiv struje! Al je sve to prošlo, a sutrašnja ga rabota ne plaši, jer se osjeća zdrav i jak kao nikad do sada; on će da odoli i težem poslu, samo da opet ne ozlovolji svojih gospodara, koji su postali prama njemu tako dobri i milostivi. Zano-vetaju mu, istina je, skoro svaki dan, govoreći mu o nekom skorom putovanju u Mletke, al to je sigurno šala i zadirkivanje, jer što bi on u Mletcima, kad je život ovdje postao tako liep?

Sunča se naš Jože, povaljen na travi kao orijaški zeleni gušter i ne sluti jadan, on, kako se gori u gradu gospoda ljuto prepiru radi njega. Pozvao jutros podeštati prota Dalla Zontu, da ga sjeti, kako je svanuo dugo željkovani dan, kad je Velom Joži da putuje u Kopar k providuru. Orijaš se sve nećka i ne će ni da čuje o tome, al protova je žeļja za Jožu zapovied. Ta orijaš bi na Zuanin mig i u vatru. Sjutra u zoru mora Veli Jože put pod noge, pa u Kopar. Patriciji i gradjanstvo mole šjor Zuana, da bi se potrudio sa gorostasom u priestolnicu providura Barbabianke, a u znak harnosti dobit će na dar konja, na kojem će sjutra da putuje. To reče podeštati, al proto se pomami, plane kao žerava i stade da grdi i psuje kao poganin. Koja ludost! Otresti se na taj način gorostasa, samo da se ugodi gradjanima, onoj rulji vucibatina, požderuha, kramarčica i lihvara. A tko će da vuče brodove uz riek? A tko će da radi u šumi? Zar lieni i nesposobni Motovunjani? 6000 vesala, 2000 motki i 2000 kopalja, a da ne uračunaš pusto drvlje za loženje i za ogrjev, dala je ove godine motovunska šuma. A tko se je pri tome najviše znojio? Kmet Jože, ne dobiv zato nego batina i po koju polipsalu kravu. Bez gorostasa ne može da bude rabote. Proto će da obustavi radnju i podje u Mletke. Raztumačit će cielu stvar istome duždu, jer će inače hiri providura Barbabianke i sliepa glupost motovunskih gradjana utežćati sječū drva u istarskoj šumi.

-- Ja bez Jože ne mogu da radim! On mi više vriedi nego cieli Motovun. Tako je vikao proto, surov čovjek bez dlaka na jeziku, al radišan i izkusan majstor, koji je već davno bio Motovunjanima trn u oku radi svoje iskrenosti.

Podeštati je uprav htio da ga pozove na red, kad se umieša i kamarlengo Civetta, koji skoči protu u pomoć. A tko će da kopa i ore,

da pase blago i vozi ljetinu, kad ne bude više orijaša? Kad ne bi imali tog Jože, valjalo bi potražiti drugoga, kupiti ga ma gdje bilo, pa i za skupe novce. A gdje ga naći? Izčezoše skoro posvuda ti trudbenici zemlje, a tko ih još ima, znade se njima okoristiti, krije ih i ne pušta od sebe. A naš je Veli Jože upravo najbolje vrste: pokoran kao pašče, jak ko bik, zdrav ko kremen, malene glave, al i malog želudca — zašto da ga onda tako ludo izgube? I Kamarlengo će k duždu u Mletke, ako Jože ode — a u Mletcima dobro znadu, da uprav stvorovi, kao što je Jože, doprinieše ponajviše svojim znojem, krvlju i suzama sjaju i veličini gorde republike.

Podeštat ih slušaše i mrštaše čelo. Činilo mu se, da sluša mahitanje buntovnika. A providurova zapovied? A želja patricija i gradjanstva? I kad bi bilo istina, da skoro svi istarski gradovi i plemički dvori imadu po jednog Jožu, zar ne bi oni mogli da obstoje i da cvjetaju i bez tih nemani? Pustite gradjanstvu, neka samo radi, nek se priuči trudu, pak ćete onda viditi. A ako se ta strašila ljudska jednom pobune? Eto, Jože je zadrmao motovunskim tornjem, tom našom dikom, ukrašenom kamenim lavom sv. Marka, i uvreda je krvava. Ruga nam se ciela Istra. Zaslužio je smrt, a mi smo ga poštedili, samo da se vrši providurova želja. Ovih smo ga mjeseci mazili i tetošili na veliko čudo i srčbu uvriedjenih gradjana, samo da ga lakše sklonimo, da odputuje o Uzksu put Kopra. Ne! Mjera je već puna; gorostas nam nije potrebit, gradjanstvo mora da dobije traženu i obećanu mu zadovoljštinu i motovunski toranj mora da bude osvećen. Cieli će Motovun sići na njive i u šumu, da kopa, sieče i obavlja rabote. Zapovieda se protu Zuani Dalla Zonta, da sjutra u zoru zajaše konja i povede kmeta Velog Jožu u grad Kopar, k providuru Lodoviku Barbabianki.

Tako reče podeštat, a protu ne preostade ino, nego da se pokori i da sluša.

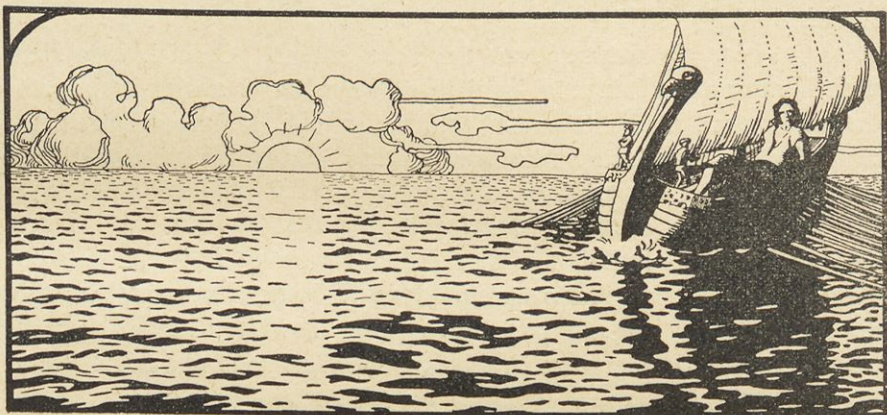
I zbilja sjutra dan o granuću sunca vrvilo je na motovunskoj zidini kao u mravinjaku. Gradjani su bacali kape i papuče u zrak, mahali rukama, kričali i zviždali kao pomamni.

- Dobar put, Jože! Utopio se, ako Bog da!
- Zadrmao tornjem sv. Marka, ako si vriedan!
- Žuri se, da ti ne izgori pečenka u Mletcima!
- Operi se i očeshljaj prije nego stupiš pred dužda!
- Oženit će te za duždvenu, liepi Jože!
- Vrag te doveo, vrag te odveo!

Gledali su Motovunjani, kako dolje u dolini jaše proto Dalla Zonta, a za njim koraca sitno i polako gorostas Jože, noseći na ra-

menu nešto dugo i debelo, slično ogromnom koplju, valjda okresano deblo svoga cera. Gledahu gradjani i kričahu, psovahu, zviždahu, dugo, dugo — sve dok im putnici ne izčezoše s vida.

* * *

U osvit proljetnog dana odplovila iz koparske luke velika galiya put bielih Mletaka.

Zapuhao je sgodan vjetar. Jedra se nadimlju, konopi zuje, zastava leprša, a liepo drieveo skače kao velik konj po onom širokom plavom polju, roneći premac i bokove u bielu morsku pienu. Alem sunce granjiva na iztoku. Daleka je gora ko ogroman žrtvenik sa razcvalim veličanstvenim cvietom na svome vrhu, ognjen-ružom rujnih lapova, plamtećih latica i dugih prašnika, iz čijih se vatrenih kesica prosiplje sve naokolo gust oblak zlatnog praška, kapi mlade sunčane krvi, što se sjajne i židke motaju nad gorom, struje prama moru i rominjaju ko kiša iskara, varnica i bljesaka na krošnje stabala i na biele grive morskih talasa. Jože se povalio na palubu, naslonio glavu na visoku krmu i uživa u onom ljuljanju. Nije mu pravo, što su ga iztrgli motovunskoj grudi, al Barbabianka ga tetoši kao rodjenog sina i tovi ga kao vola, pa mu se sve čini, da će preboljeti i tu tugu te se smiriti i snaći u svome novom položaju. Al što više nestaje istarskog kopna tamo dolje na obzorju, Joži je sve to teže i nešto ga bocka, da ustane i skoči u vodu i da se povrati k svojim šumama. Al je li ta bara baš tako plitka, da bi se mogla pregaziti? U to se Jože zamislio, a galiya leti, kao da se ona jedra pretvorila u velika, biela krila. Eto nestade i one uzke, tamne crte na obzorju, baš odkud sunce iztiče; sada se ogroman kolobar svio daleko okolo ladje — nebo i pučina. Jože više ne zna, ni gdje nestade onih crnih gora ni kamo hrli ladja, ta čudna drvena ptičurina, na kojoj se sve drma i ljulja i šumi i zuji, dok joj u praznoj utrobi nešto pljuska i muče.

Gorostas leži kao prikovan; ne miče se, jer mu se sve čini, da će se pod njim ladja prignuti i prevaliti; teško mu je pri srcu, al se ipak nada, da će najednom ugledati pred kljunom ladje Mletke, a duždev grad nije za stalno gori od Motovuna, bit će i tamo poljana i dolaca, šuma i pašnjaka, bit će nešto čvrsto pod nogama. Gleda, kako se sunce polagano penje prama zreniku. Sada je ono ko velik plamteći štit, iz kojeg se lije na ladju i more rieka svjetlosti i topline. Gorostas osjeća, da mu se krvca upalila u žilama. Oj vi hladne sjene šume motovunske, dok zmaj ognjeni riga s neba iz svojih žvala grdni plamen i vatru! Ovdje te sunce pali, vjetar bije, a šumor mora uznemiruje i draži — sve ti burka krv i potiče, da skočiš na mlade noge i pohrvaš se, mā bilo s kime, a kad tamo moraš da ležiš ko povaljen panj na ugrijanim daskama, što zaudaraju paklinom i katranom. Dugo, dugo čuči Jože na tvrdoj palubi; ne miče se, jer se boji, da ne padne u one vodene ponore, i napreže se, da odoli čudnom nemiru, od kojeg trpi sve to više. Al vjetar popušta, jenjava; nestaje ga malo po malo sasvim. Ona platna gore na jarbolima i križima vise sada kao velike, mlohawe krpe, zastava se sklopila i zgužvala kao suh list, a konopi niti zuje ni trepeću; objesili se kao duge, mrtve guje. Zapada sunce u crnu magluštinu na morskoj medji; zalazi u mrk grad surih oblčina, iz kojeg suklja crn dim, razsvietljen vatrama nekoga grdnog požara, a ladja je stala usred one ogromne gluhe bare, kao da je netko stukao velikoj drvenoj ptičurini oba krila i prisilio je, da se više ne makne. Gleda Jože i sve misli, kako bi to grozno bilo, kad bi ladja ostala tu za uvijek, a on na njoj onako povaljen i kao prikovan. Gorostas osjeti, kako za njega nema života daleko od onih motovunskih hridina i dolaca, osjeti pače — a to možda za prvi put u svom životu — kako su ta gospoda zločesta i nepravedna prama njemu. Zašto ga protjeraše iz njegove zemlje? Što će njemu Mletci? ta ladja — grobnica? to more? I Jože se skoro pokaja, što se ne opre šjor Zuani, kad ga ono proto prisili, da ga sliedi u Kopar i udje u tu nesretnu ladju.

Al sad se sgodi nešto, što razprši Jožine crne misli i baci ga u novo čudo. Iz stotinu rupa na bokovima ladje pomoliše se redovi motki, koje lupnuše o vodu, dignuše se na jedanput u zrak i počеше da lupaju i stružu morsku površinu, pjeneći se na donjem kraju, dok bi one tiskale vodu, a sjajući se u sijaset kapljica i mlazova, kad bi se zavitlale u zrak. Čudio se naš Jože, jer nije do sada znao, da takve ptičurine imadu stotinu tankih nogu, koje mogu u potrebi izpružiti te zagaziti pučinom. Ne vuku se dakle sve ladje konopom kao one pod Motovunom. Ove su obdan kao ptice orijaških krila, a obnoć ko grdni pauci, što kroče površinom vode pomoću stotinu dugih tananih nogu.

Leži Jože; sluša pljusak vesala i gleda, kako se ona tmora na zapadu polagano diže i širi po nebu, sve to crnja i grdja.

— Voga! ori se kormilarev glas na visokoj krmi.

— Voga! grmi nekoliko glasova pod palubom.

Gorostasu se pričinja, da je čuo zviždanje bičeva, psovku i zveket lanaca u bokovima galiije. Pljusak je vesala sada brži i jači, ladja — pauk juri, kao da joj nova snaga ušla u nakazne noge. Još časak, pa je nešto zagundjalo, zašumilo i zapjevalo u utrobi ladje. Glas je snažan, al kao zagušen, hrapav i dubok; rekao bih, da dolazi iz dubina morskih, a pjesma je tužna kao sdvojan plač.

Sluša Jože i sve mu se pričinja, da razumije taj čudan poj.

Odkad su me prikovali o te daske izmučene,
Ja ne vidih kuće naše, ne ugledah majke svoje.
Jesi li, kućo, odolila? Jesi li, majko, prebolila?
More, more sinje!

Pljuskaju vesla i prate svojom muklom lupom tu žalovitu pjesmu u tmurnom sutonu. Gomile oblaka dižu se sada sa zapada; neki su plavičasti i suri kao gorske litice, a drugi crveni kao plamen. Pučina je ovdje olovna, a tamo mrko-zelena; mršti se i smrkava kao prostrano čelo, što krije misao na krv i osvetu. Tanji konopi med jamborima zazujali su opet, al tiho i bolno, kao da za nečim tuže.

Odkada me zakopali u drvenu raku ovu,
Ne ugledah poljskog cvića, ni sunašca, ni miseca.
Jesi li smilje, uvenulo? Jesi li sunce, omrknuło?
More, more sinje!

Kako čudno glogoču one kapi, što puze niz podignuta vesla te padaju u vodu! Kako muklo šušti jedro na križu! kako čudno šumi more na kljunu ladje!

Dones'te mi pregršt zemlje! dones'te mi struk bosilja!
Pa će veslo da procvita i duša mi da se smiri.
Donesi mi zelen granu sa čempresa groblja našeg.
More, more sinje!

Jedno je veslo puklo na desnom boku, a nad brodom proletjela crna ptica i graknula do tri puta. Pjesma umuknu.

Na krmi zazvoni zvono. Pauk — ladja skupila je noge, povukla ih u tielo i stala; ljulja se na vjetriću, koji je tek počeo da popuhuje.

— Oluja će, kliče kormilar. Momci, na jambore!

I mornari se dugo trudili na onim križevima, a kad svršiše, sid-joše i posjedoše na krmi iza Jožinih ledja, pokraj providura, kapetana ladje i kormilara, da večeraju.

Mrak se hvata i prve se zvijezde ukazuju na nebu, tamo, gdje je još vedro.

Jože je utolio glad; leži i bulji u premac. Ono mu pjevanje ne ide nikako iz glave. Tko to pjeva njegovim jezikom u utrobi ladje? Tko se to krije u toj tami? Gorostas opipa širok poklopac na palubi. Digne ga oprezno i gurne ga tiho na stranu. Nešto se maknu u ladji, zazveči; orijaška glava na zdepastim jakim ramenima i širokom volovskom vratu pomoli se iz otvora i stane oči u oči prama Joži.

Divovi su šutjeli i promatrali se dosta dugo u onom polumraku.
— Ko si, čoviče? upita šaptom onaj iz ladje.
— Kliču me Jože, Sčavo, a i drugčije. A ti?
— Ja sam se prije zvao Ilija, a sada me zovu Galjot.
— A ča delaš tu dole? Pevaš?
— Vozim.
— Ča to?
— Upirem u sva ona vesla.
— Ha, u one drvene noge, u štange. A kako? čim?
— Evo čim, reče galeot i digne na jedanput u zrak desetak svojih dugih, snažnih ruku. Imam ih stotinu.

— Jak si.
— Krupniji sam od tebe, i ako mnogo niži.
— Pa zač ne izhodiš iz te rupe? Nisi krt.
— Prikovan sam lancima, a i ne smim. Ošibali bi me. Gle, kako mi još krvca curi niz obraze.

— Tuku te? reče Jože s nekim čudnim treptanjem u glasu.

— Kao psa.

— Oh jadan ti! Češ, da ti pomognem?

— Bilo bi prekasno. A ti, odkuda si i što radiš ovdje?

I Jože izpriča galeotu svoje posljednje događaje. Reče mu dosti toga o Motovunjanima i njihovim šalama, o rabotama, o Barbabianki i šjor Zuanu. Galeot ga slušaše, mrk i zlovoljan, kao da ga to Jožino pričanje draži i ljuti.

— Čudim ti se. Zašto se tako puštaš?

— A ča bih, brižan ja.

— Ne daj se! Smrvi ih kao crve, kad možeš!

— Kako to?! Kako?

— Čemu ti sva ta snaga?

— Da delam.

— A za koga?

— Ma za svakoga. Za gospodare, čija je zemlja.

— Ne, tako! Ruke su ti, da radiš, al prije svega za sebe i za svoje. One su ti, da se njima braniš, da od sebe odbiješ nepravdu i nasilje. A ona je zemlja tvoja; čuješ — tvoja!

I galeot se počeo žestiti u govoru. Da je on slobodan kao Jože! Al on se ne može da makne. Dvadeset je godina, što su ga silom i prievarem zasužnjili dolje na jugu, pa mu odsjekli noge do koljena turili ga u galiju, da im vozi. Sputan je sa sedmero lanaca, koje ne može da iztrgne iz ladjinih rebara, a da ta rebra ne prelomi i ne potone sa galijom. Za njega je sve prestalo, odkad su ga onako osakatali. Radije trpjeti i biti živ zakopan i podnašati osamu i udarce, nego da prosi milostinju, ma bilo i od brata svoga. Al on, Jože, tako jak i čil, pa — rob! Robovati, kad bi mogao da kraljuje!

— Ti njih hraniš, a ne oni tebe!

Joži se pričinja, kao da mu onaj mornar siplje vatru u lice, pa mu se sve nešto bljeska pred očima i gori u ustima, u grlu, u prsima. Sjetio se, kako se ono providur prestraši, kad se džilitnuo margarcem u cer i kako se prepanuše Motovunjani, kad je ono zadrmao njihovim tornjem. Dà, i u njemu je nešto, od čega bi ljudi mogli da probliede i zastrepe. Nesviestan do sada svoje vlastite nevolje i jada, Jože se ganuo nad tuđjom nesrećom, a taj nov osjećaj užije u njemu još neugledano svjetlo. Na to, o čemu mu galeot sada govori, nije Jože nikada ni pomislio, tà njemu se uvijek činilo, da je u Motovunu sve onako, kako mora da bude, da ne bi niti bilo moguće, da bude drugčije. Kao da mu je sada onaj čovjek pokazao nešto novo, nešto, što još uvijek ne može da vidi jasno, što li... — ali što ga ipak mami i osvaja.

— I mi smo ljudi kao i oni, govorio je galeot. Zašto da im robujemo kao marva, kad smo od njih i jači i bolji? Pas ne da, da mu otmu kost, i tjera tuđinca iz svog dvorišta, a ti, Jože, puštaš, da patuljci po tebi gaze i da ti sišu krv, ti, koji si tako jak. Sramota od tebe, brate! — Čuj, Jože, ladja će noćas na dno.

— Oh! Kako znaš?

— Eto, sprema se oluja, a puklo mi je malo prije najbolje veslo, i ptica je zagraktala nad krmom i ja sam nakon toliko godina vidio nebo i progovorio s našim čovikom. Oluja će biti grozna i naša će ladja na dno.

— A ja? a ti?

— Ja ću potonuti s ladjom. Sputan sam, pa sam hrom u obe noge, vučem se po zemlji kao crv. Što bih, da se spasim? Al ti si velik i jak, tebe ne može ni more, da tako lahko proguta, pa ćeš iznit živu glavu. Čuj, Jože, moraš mi se nešto zakleti.

— Ču.

— Da ćeš biti od danas kao pas, koji ne pušta, da mu otmu kost, i ne da drugome u svoje dvorište. Ti ćeš se otresti robstva, osvetiti sebe, mene i sve naše. Čovikom moraš da postaneš! Čovik, ponosan i slobodan.

— Kunem ti se!

I galeot stane opet da dugo i dugo šapće svome drugu. Pripoviedao mu Ilija o svome rodnom kraju, o borbama sa Mletčićima tamo dolje na ušću neke rieke, koju zovu Neretvom. Pričao mu sve, što je vidio i doživio u tom bielom svijetu, kad je bio mladji, čil i slobodan.

— E, brate Istranine, — šapće storuki galeot, blješteć očima u polumraku mrkog sutona, prignuv veliku glavu nad Jožino uho — e, da si nas ti vidio, kako smo gonili po sinjem moru lipe brodove tih naših zlotvora! Ko strile nebeske poletili bi ti mi s ušća rike Neretve na njihove galijske. Zvečilo oružje, grmilo more — lupa, krik, zapomagaj, da se nebo trese, i oni bi ti, dragoviću moj, pali u naše ruke ko mi-

ševi u mačje šape . . . Skoči na njihov brod, digni bokaportu — a u ladji leži krdo robova; momci i dica, sve naša krv, naša braća, što je krvnici oni pohvatili ili kupili u Grka i Židova, da je prevezu u Polu i prodadu komu bilo. A mi, udri mlatom po onim okovima, grli jadnike, a Mlečiću konop za vrat, pa ga penji na jambore i križeve — Vratili bismo se zorom na Neretvu. Oslobođeni sužnji plakali i pivali od radosti, a Mletčići visili na jamborima kao gnjilo voće o visokoj grani. — Znaš, Josipe, došuljali ti se mi jedanput ladjama u Mletke, navalili kao zmajevi i oteli im dvadeset divojaka, sve mlade neviste, sve zlato još nezderato, s krunom na glavi, u bilom odilu, lipe i mile, brate moj, kao vile gorske . . . Tako sam ti ja s njima, dok me ne uloviše, osaka tiše i još živa ne ukopaše u ovu drvenu tamnicu, da im vozim i vozim — a ti, Josipe, visok kao planina, snažan kao lav, pa trpiš, šutiš i robuješ, kao da nisi naše krvi i plemena . . . Sram te bilo, velim ti opet . . . — Jože ga sluša, i sve kao da mu se neka debela tvrda kora topi okolo srca! Sad mu ono zadaje boli, al on ga barem osjeća — kao da je u njem nešto proklijalo pa se jača i raste, dok galeot govori i priča.

Al Ilija na jednom zamuknu, obazre se po nebu, s kojeg su visili gusti, crni oblaci, baci pogled na mornare, koji bijahu uprav ustali, i prignu se naglo prama Joži, kao da hoće još jednom da ga bolje vidi.

— Zbogom! sad će oluja. Zatvori bokaportu, šane galeot i nestade ga u utrobi ladje.

Jože namjesti na prijašnje mjesto poklopac i stade da čeka, što će se sada sbiti.

Nebo je bilo crno kao paklina, a grobna, zloslutna tišina ležala je na vodama. Mornari su s fenjerima letili po ladji, pregledavali čvorove konopa, vezivali i pričvršćivali koješta po palubi, zvali se i bo-drili jedan drugoga.

— Ej, Jože! klikne Barbabianka gorostasu. Sad ćemo malko da zaplešemo. Da mi se nisi prestrašio, junače!

Jože pomisli, kako bi to bilo, kad bi posegnuo za tim bradatim patuljkom, pa ga ulovio kao miša i bacio u more. Al uprav u taj tren, kao da je orijaška pestnica udarila o desni bok ladje; utroba joj za-ječi, drievno skoči i prigne se na lievi bok. Izdajnički, iz zasjede udari vjetar na ladju; kao da se razljutio, što mu ne uspije, utući je onim prvim udarcem, pa je sada tjera po pučini, drma je i goni ko ranjenu zvier! Misli Jože, da je to sve, pa mirno gleda, kako će da svrši ta čudna hajka. Al sada je vjetar pozvao more u pomoć, a ono se zata-lasalo, propinje se visoko i diže pred ladjom grdne plotove, o koje bi vjetrina htjela da udari drievom i da ga smrvli. Al se ladja uzpravila i poniela; penje se uz talas, lebdi na pjenećem se vrhu, baca se u one tamne ponore, da sklizne niza strminu, da strugne po dnu i jurne, ponosna i lagana, uz nov val.

Jože leži na palubi, šiban od vjetrine, razdragan urlikom vihora i šumom vala.

Al sada se i nebo urotilo protiv ladje. Grmi i sieva; vjetar udara sve to jače, a valovi su kao planine. Zaškripali su jarbori i križevi, kao da ih velika gvozdena ruka krši i lomi, a talasi se uzmahali; jurišaju na krmu, penju se uz bokove, pa se biesno bacaju na palubu. Jože je mokar do kostiju. Eto, val se sunovratio na ladju, pograbio mornara i povukao ga u more. Groznim štropotom pukao i oborio se jambor, lupnuo gorostasa u nogu.

— Kapitano, kamo nas tjera? kriči Barbabianka iz neke rupe na krmi.

— Prama jugo-iztoku. Bit će zla. Bojim se kopna. E, timoniere! E! trubi kapetan kroz neku ciev, al kormilar ni mukaet. Odnio talas i njega i kormilo.

Juri galija, osakaćena i razklimana, u noći i oluji, na milost i nemilost valova.

Vjetar urliče, grmi u oblaku i more tutnji, a kad se bies za časak utoli, čuje se mukao i tužan poj u utrobi ladje:

Noge su mi polomili, ubili mi dušu mladu.

Što bih, jađan, na tom svitu? oj vi morski galebovi,

Poletite k toplom jugu, pozdravte mi majku moju!

More, more sinje!

Galeot Ilija pjeva u mećavi svoju posljednju pjesmu. Jože se ne miče i uzdiše punim plućima onaj olujni zrak; sjeća se jesenjih mrkih noći, kad bi ono prvi ledeni vjetar udario odjednom iz visokih gora prama Buzetu niz dolinu motovunsku. Talasala se šuma pod udarcima vjetrine, kršile se grane i pucahu debila mladih hrastova. Pričinjaše se njemu, da ciela šuma stenje uz riku velikih medvjeda u dalekim klancima i uz tulenje vučjih čopora, koji srtahu, gladni i biesni, preko izmučenih lugova. Spominje se Jože, kako bi svu noć probdio, nepomičan i tih, usred šume plašeći se toga noćnog užasa . . . A sada? Razgalio je prsa, da ga vjetar jače lupne, okreće se prama valu, da ga dočeka, al ne kao neprijatelja, nego kao rvača, na koga će da pokuša svoju snagu — osjeća, da mu je nešto novo prokipjelo žilama, prostrujilo srcem, sinulo u duši, nešto, što je jako kao taj šum i što ga prenulo i promienilo. Bratimi se gorostas sa olujom i grmi u onom užasu:

Sazdati ću grad na gori, na vidiku celog sveta:

Zidine mu od kremena, a od gvoždja težka vrata.

Pa nek puhne vihor silni, nek ga bije gordo more —

Grade od kremena!

Divlja sila izbija i diše iz Jožina poja; pjeva Jože, a tužno i muklo, ko da plače, odpjeva mu Ilija iz utrobe galije.

Mornari, vezani užetima na krmi i premcu, slušaju bliedi i zamišljeni riku mećave i pjesmu divova. Sveti im strah zavladao dušom, nikad do sada ne osjetiše tako svoje slabosti i ništetnosti.

Tusti oblaci spustiše se još niže na uzbibano more, prasnue gromovi i striele, i otvoriše se ustave nebeske. Silna kiša udari s neba — šiba dažd valove, kao da ih hoće ukrotiti.

Ladja je sada kao ranjena zvier, koju je umorila duga hajka, pa se jedva vuče, klonula i iznemogla, željna da ugleda grm, u koji da se baci, stisne i podlegne. Ponosna je galija kao posječen mrtav panj, kojim se grdni valovi džilitaju u noć i oblake. Skršio, odnio talas i jambore i mostiće na palubi, prelomio premac i ošteti krmu, a sad se okrutno igra s izmučenom ladjom i sve kuša, kako da joj iztrgne rebra i prodre, težak ko olovo, u uzdrmanu njenu utrobu.

Očajan urlik vinu se iz grudiju mornarevih. Galija je udarila o nešto, strugnula o tvrdo dno, pa se opet dignula na velikom valu i tresnula o piesak.

— Propadosmo! Šika! Krikne kapetan.

Jože skoči u vodu i zagazi do povrh goliena. Kiša ga šibala i valovi ga udarahu o bokove, penjući mu se na ramena, napinjući se, da ga povale i odnesu.

— Ilija! klikne gorostas i pruži ruke, da se dočepa ladje i digne onaj poklopac na palubi. Al velik val digne opet naglo brod i ponese ga sa sobom u mrak i tmicu.

Jože ostane nepomičan u onom šumu, buljeći u tamu. Talas ga najednom potisne napried i orijaš opipa liticu. Dugo se Jože mučio i obilazio okolo klisure, dok napokon i nadje, kud da se popne na visoku hrid.

Niem i mrk sjedi div na litici i sluša pod nogama, povrh glave i sve naokolo u burnoj noći veličanstvenu pjesmu razljućene prirode: grmljavu i šum valova, huku vjetra, pljusak kiše.

Sjedi Jože nepomično u vjetru i daždu, i misli na sve ono, što mu reče galeot Ilija, čiju pjesmu i bugarenje kao da još čuje u onoj lupi i šumu izpod svojih nogu.

Crna, gusta koprena, satkana od tame i magle, razsvietljena kadikad dalekim munjama, mučena kišom i vjetrinom, obavija gorostasa. Ogromni, znažni valovi pojuriše sada odnekud i obaraju se na klisuru — htjeli bi da jednom sruše tvrdu hridinu, što im od iskona prkosi, i da joj otmu i proždru diva, koji se na nju uzpeo kao na priestolje. Al Jože se drži rukama za oštre kukove, upire nogom o liticu i dočekuje izbočenih prsiju te ljute napadače. Spominje se stare priče, po kojoj je praotac mu Vulkan odolio pod motovunskom gorom navali biesnih bikova, hvatajuć ih za rogove i zavijajući im vratom. Osjeća, da je žarko sunce saželo danas u njegovu krv vatrene sokove i da je galeotov govor i morska oluja iztresla iz njegove duše: svaki strah i bojazan, onako, kao što vihar kida sa stabla sve suho i gnjilo. Klikće Jože u tami, vjetru i kiši; uživa u toj svojoj prvoj borbi i pozivlje na mejdan silne talase, što se propinju negdje daleko, pa jure uz tutnjavu, riku i mukanje prama gorostasu, da se s njime porvaju na onoj crnoj litici:

U mene su gvozden ruke i tri srca u grudima,
Al polje mi neorano, ledina mi otvrdnula . . .
Ukrotit ću, podjarmit vas, oj vi grdne zveri morske,
Voli tankorogi!

Muklom lupom udaraju talasi o klisuru, skaču u vis, lome se i drobe u bujnu, svjetlucavu pjenu, koja šumi i pišti kao ona u čeljustima razjarena zmaja. Nalični čoporu prestrašenih konja, jure u divljem, pomamnom toku preko hridine, al gorostas je uvijek tu, uzpravan i napet kao čvrst luk; prkosi biesu i pjeva:

U mene su snažne noge, al ne mogu da me nesu
Preko šuma i dolina na zelene luge naše.
Ščepat ću vas i pojašit, oj vi besni vali morski,
Konji belogrivi!

I dugo, dugo ori se u burnoj noći rika valova, urlaj vjetrine i gromka pjesma Jože gorostasa.

Kiša popušta i nebo se malo po malo vedri.

Puca prva zora i gorostas promatra nenadano milinje. Ugledao je odmah za sobom kopno, koga u crnoj tami nije mogao da naslut.

Svanjiva na iztoku; radja se mlado proljetno sunce na planinskom bilu, što se riše na vedrom nebu. Rieka svjetlosti struji sa sunčanog koluta prama uzplahirenom moru. Naliči lanac labinskih gora visokom nasipu, na koji skače, pa se onda niza nj ruši i teče sve to na niže, blješteći se na obroncima, iskreći se na mokrim zaravancima, bljeskujajući se po šumama, dragam — i zatonima, ogroman val plamteće svjetlosti. Otvorile se — rekbi — ustave nebeske na istoku, pa se niz bokove čarnih gorâ sunovraćaju zlatni, židki valovi, kao niz visok slap, da poplave zemlju i pozlate valove morske. Proljetno zelenilo šumâ i poljanâ ziblje se na kopnu — blješte se kao smaragd mlade grane na jablanovoj grančici, biele se kao snieg kite i vienci trnovoga cvjeta pošiblju i crveni se kao krv makovo polje na dalekom proplanku. Ko velika, modra zmija vijuga se raška draga, a talasi na njezinoj površini iskre se i sjaju kao ljudske od suha zlata. Valovi se još uvijek pjene i propinju okolo gorostasa, al nema više srčbe u njihovu vrenju; grme sada svoju gromku jutrnju pjesmu u slavu mladog sunca i onoga nebeskog plavetlila, što je razapelo svoj lazurni šator nad planinom, dragama i valovljem sinjim.

Jože se spušta u more.

Gorostas roni nogama u sklizav mulj i piesak i kroči oprezno prama kopnu. Valovi mu skaču na pleća, guraju ga naglo napried, lomeći se u pjenu na njegovim ledjima, pa ga onda vuku svom silom natrag u one morske ponore. Al Jože im odolievaa kao klisura i stupa polako sve to na više, diže se malo po malo iz mora, obasjan prvim tracima mladoga proljetnog sunca, okrunjen bielim pjenama, ovjenčan algama i resinama, uzpravan i ponosan kao kakav morski bog.

III.

trah i trepet zavlada o Spasovu po gradovima i plemićkim dvorima istarskim.

Iza Uzkrsa, u burni osvitak dana izbaci more — tako pričaju po Istri — grdna gorostasa na obalu raške drage. Ta je neman sigurno izlupala i utopila preko noći neku mletašku galiju, jer su valovi izmetnuli onoga istog jutra na grebene morske skršene jambore, vesla i rebra velike ladje. Vidješe ga pastiri, kako se dugo odmara i sunča na nekoj pećini. Motrili su ga iz daleka preko klanca, al bi se oni i zakleli, da mu

ipak ugledaše oštru nakaznu gubicu, kao u dupina i snažan riblji rep, kojim je mlatio travu okolo sebe. Vidješe ga, gdje ustaje i kreće, al ne u more, kako su oni očekivali, već ravno uz dragu te se vere kroz nizka stabla, kao da ima i noge. Da nije bilo mora izmedju njih i diva, bila bi ih neman za stalno iznjušila, ulovila i proždrla. To su pripoviedali pastiri, a po selima uz dragu, od mora pa sve do Kršana tvrdili su ljudi, da su vidjeli Antikrišta, visoka kao goru, sva razdrpana, polugola i mokra, gdje kroči po strani s velikom štapinom ili gujom u ruci; prekoračio je u hodu neku zavjetnu crkvicu pokraj ceste i krenuo dalje prama sjeveru. Al nisu samo te glasine tjerale bogatije gradjane i barune u strah i gnjev. Drzkome gorostasu ne bi dosta, da osupne i prestraši vlastelu, kao da je i on kakav gazda ili ponosan barun, nego mu se prohtjelo, da upravo njih i uvriedi i oštetiti. Ono je morsko strašilo u čovječem liku naišlo na Jurića, gorostasna momka, koji je već dviesta godina u službi kršanskoga vlastelina, pa ga nagoovorilo ili prisililo, da baci u Rašu gospodarev plug i da ga sledi. Jurić ga povede k onoj ljudeskari, što ore njive i pase stoku plominjskoj gospodi, a zatim pod grad Kozljak, Belaj i Lupoglav, u Poreč, Pazin i Buzet, i u svakom se mjestu odmetnuo kmet — div — od svoga gospodara. Kao da je sâm vrag ušao u tijelo onih dosad poslušnih, radinih i krotkih težaka. Gazde su uzalud kušali, da ih umire i odvrate oda zla, poniziše se pače do te mjere, da im stadoše tumačiti, ne psokama i batinama, kako je to od iskona u običaju, nego razlaganjem, kao da su i oni tobože pravi ljudi, kako im je onaj,

morski čarobnjak zavrtio glavom. Tà, gospodari im ne krato rada, puštaju ih, da žive na plemićkoj baštini, i cijene ih visoko kao i onu radišnu i poslušnu tegleću marvu. Što se dakle bune na jedanput? Što bi mogli više da žežele? Al svè badava. U malo dana sakupi onaj došljak okolo sebe jedno dvadesetak drugova i povede ih u gore, negdje izmedju Pazina i Motovuna.

Čudne su glasine kolale po gradovima i dvorima. Divovi su se povukli u šume, da se spremne na navalu. Od debala cerovâ prave oni sada gorostasne batine, s kojima će sići u gradove, da zametnu krvavo kolo. Zakleše se, da će se od sada hraniti samo ljudskim mesom, napajati se krvlju i grijati se na požaru plamtećih gradova. Govorkalo se, da ih broj raste od dana do dana i da se onaj morski čarobnjak okrunio kraljem divova. Posljednje a i najstrašnije, što se pripoviedalo, bijaše, da su divovi počeli da zidaju tvrd grad vrhu krševite, strme gore, o kojoj se govorilo, da su na njoj stanovali već davno zloglasni Psoglavci, grdne nemani, polu-ljudi i polu-psi, koje su lovile djecu po selima, da ih peku na ražnju kao bravenjake te da ih razsieku i prožderu. Vidješe ih, kako voze kamenje i klade uz lomnu strminu; svaki je kamen kao vol, svaka greda kao kula. A neko reče, da je grad već sazdan — grdan i strahovit. Opasao ga orijaški zid i branio ga visok toranj, iz kojeg suklja dim i vatra kao iz vulkana, a ori se na daleko grozan plač i urlik.

Tako se pričalo po Istri i svi gradovi zatvoriše svoja težka vrata, i svi plemićki dvorovi digoše mostove i postaviše straže.

Najviše se zabrinuše i prestrašiše građani u bielom Motovunu. Stigne viest o brodolomu Barbabiankine galije tamo na ušću Raše i Motovunjani počеше tvrditi, da nije onaj gorostas nitko drugi nego njihov Veli Jože. Div je, eto, još gore podivljao, pretvorio se u biesnu zvier, i sada će sa svojom četom da navali prije svega na Motovun. Jadni građani! Divovi će ih pohvatati, izpeći i pojesti kao jaganjce. I Motovunjani su učinili pokoru, molili se Bogu i spremali se na sdvojnu obranu. Al dani su prolazili, a divovima ni traga. Strah ih minu i oni zagrimiše u stolnoj crkvi gromki „Te Deum“, slaveći Boga, što ih oslobodi, rekao bi za uvijek, onoga proždrljivog barbara. Al podeštat i vieće navališe na građane, sileći ih, da se late sjekire i motike, kako su to bili i obećali. I građani sidjoše na polja i u šumu, jer je nestajalo drva i živeža, a mnogi su od njih već strádali od oskudice. Ono, što im je do sada kmet Veli Jože nosio u izobilju u grad, morali su da kupuju u prekomorskih trgovaca za skupe novce, a zlata je nestajalo od dana do dana u njihovim kesama i u občinskoj blagajni. Živež poskupi, a prekomorski im trgovci izjaviše, da oni ne prodavaju na veresiju, jer da su motovunske njive zapuštene i gole; od koga će da utjeraju kasnije svoj novac? I građani se dadoše na rad, al naporni im trud ostade jalov — Motovunjani nisu znali, da rabotaju. Umaralo ih i ubijalo. Shvatiše odmah, da rad nije nikako za njih, da ne će da

mu odole, a i kad bi uztrajali, da bi se izmučili kao psi, a da ne bi postigli uprav ništa. Nek bies nosi te tvrde ledine i mrke šume! Tà, oni nisu pastiri — oni su plemeniti gradjani! Baciše motike u riekú i zaprietiše se vieću bunom, ako ih ono bude dalje sililo na sličnu rabotu. Radije gladovati, nego se mučiti kao robovi, kao životinje!

Bez kmetâ-divova opustiše pašnjaci i podivljaše vinogradi i njihve skoro po svojkolikoj Istri. Oskudica i glad kucaju već sada i na gavanova vrata. Prvi, koji se prenuše, biše ponosni grofovi i baruni. Plemenita je krv kričala i bučila u njihovim žilama. Oni da strepe od tih kmetova? Oni da se boje tih prostaka? Valja ih potražiti, ubiti, izšibati i potjerati bičem u ruci na rad i rabotu! A zarežaše i gradjani, al u njima ne zašumi krv, nego zapišti želudac. Gdje nam je zelje, voće i mlado meso? Cekin za čašu mlieka! Dukat za glavicu kupusa! Sve ćemo im obećati, samo nek se povrate!

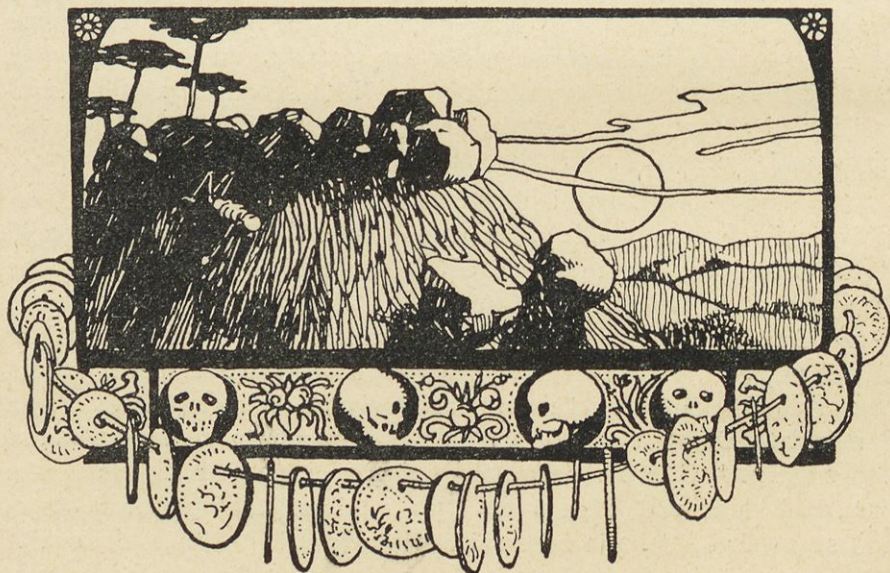
Plemići izadjoše iz svojih slavnih kula, podeštati i glavari iz svojih pitomih gradova i sastaše se da viećaju, kako da se doskoči tom jadu i sramoti. Razpravljali su dugo i strastveno.

Plemići su bili mnienja, da se divovi moraju utući i pogubiti. Samo ako se koji kmet sam predade, bit će dostojan, da živi i da dalje služi svomu gospodaru. Poznati nam motovunski kamarlengo Civetta bio je pak sasvim drugog mnienja. Dogadjaji su dokazali, kako se bez tih kmetova ne da živjeti. U Motovunu su n. pr. gradjani zalud pokušali, da se late motike, sjekire i pastirskog štapa: mišice su im za taj grubi i živinski posao preveć slabe, dlanovi preveć meki. Kmeti su kao gnoj, koji smrdi i kalja, al je ipak potrebit. Moramo im štediti život i privući ih opet k sebi lepim riečima i obećanjima. Jedino taj strani orijaš, koji se stavio na čelo bune, zaslužuje smrt, al budući, da se Motovunjani možda ne varaju u sumnji, da to nije nitko drugi nego njihov kmet Veli Jože, kamarlengo se nada, da to slavno vieće ne će imati ništa protivno, ako on pokuša, da predobije opet toga obješenjaka za motovunsku občinu. Neka se dakle pošalje deputacija k divovima, a on se nada, da će okretnost i hitrost slaviti pobjedu nad grubom silom i gluposti.

Iza dugog pravdanja i otezanja nadvlada mnienje ratobornih plemića, i bi odlučeno, da će vitez Odo i barun Braccioduro odjezditi do nekoliko dana put grada orijaša, a pratit će ih iz daleka oružane čete plemića i gradjana svake ruke. Na daleko i široko slavilo se ime viteza Oda Wachsenštajnskoga, gospodara tvrdog Kozljaka tamo pokraj Čepičkog jezera, koji je negda sjekao glave Arapima u Svetoj zemlji, gonio Maure po dalekoj Španiji i klaó se na valovima Jadranskog mora s mrkim Saracenima. Deset se godina čudila zemlja njegovim djelima, a kad se ono sruši pod Odovom željeznom toljagom i posljednja dušmanska kula, kad klonu pred njim u krv i prašinu i posljednji poganski borac, kad se uobće — tako je barem isti vitez govorio — nije dalo ništa više da učini, jer da se i u vitežtvu znade za neki vrhunac i neku

granicu, povrati se taj junačina u svoj Kozljak, da se odmori i sprema na nove borbe. Da mu se srce ne raznježi, da mu polet ne klone i mišica ne omekša u bezposlici i uživanju svih mogućih udobnosti, jačao je ruke i noge i vježbao svoj ratoborni duh na svojim mnogobrojnim kmetovima, koji su — kukavice! — kričali od jada i tužakali se na viteza, jer ta sebična i nezahvalna rulja (i ovo su vam Odove rieči) nije mogla da shvati, kako je plemenito i milo, i trpiti nešto od svoga gospodara, kad se radi o obćem dobru. Mladi je barun Bracioduro, gospodar dvorca Pietrapeloza, bio takodjer poznat i štovan kavalir. Slovio je kao najodličniji konjanik, kopljanik i majstor u mačevanju i hrvanju. Sa svih turnira — veličanstvenih viteških igara, što se u ono doba često davahu u velikim gradovima — vraćao se mladi barun nagradjen i proslavljen. Al nešto je ipak manjkalo njegovoj slavi — ne bijaše mu se jošte pružila prilika, da ubije čovjeka. Probode jednom dva kmeta, koja ga napadoše štapom i kamenom, al kmet nije čovjek — želio je, da smakne pravog čovjeka, viteza - junaka, da mu slava sine kao zvijezda prvog reda. Barun ciknu od puste radosti, kad doznade, da će uz Oda na boj junački. Nije to šala — ogledat će se s mrkim i strašnim divovima, kao Roland i Rinaldo, glasoviti paladini Karla Velikoga. Takvi vam bijahu ova dva ljuta zmaja, pa su građani i plemići bili sigurni, da će ta vojna na Psoglavčevo brdo svršiti sramotnim porazom divovâ buntovnikâ. Tko da se ne pouzda u smionost i junačstvo tih izkušanih kavalira, kojima nije bilo premca u celom kršćanskom svijetu?

I preko celog proljeća vrvile su u Pazin vojske, da se sakupe, postave u bojne redove i da krenu put onoga orijaškog bedema na vrhuncu Psoglavačeve gore.

Iz pradavnih vremena čudili su se Istrani nekom visokom briegu baš u srdcu zemlje. Vrhunac je brda prostran, ravan kao dlan i skoro sasvim gol, jer samo jedno dvadesetak cerova strši u sjevernom uglu te poljane. Opasan je zidom velikoga kamenja, na kojem ne vidiš traga udarcu zidareva malja. Te su litice samo složene jedna povrh druge. Na njima buje lišaji, a medju njima zeleni se paprat i raste po koji grmljak. Priča narod, da su to ostatci i ruševine velikoga grada, što ga već davno sazidaše na onom brdu Psoglavci, koji su krali po selima blago i djecu, pa koja sreća, što im se zameo i trag! Izkopaj ma gdje jamu na onom vrhuncu, pa ćeš naići na svakojake kosti i lubanje, a naći ćeš i neke kamene sjekire, kugle, igle i Bog ti ga znao! Bilo, što bilo, ono je grad ljudoždera Psoglavaca i mjesto je proketo, pa ako baš moraš onuda, a ti se prekrsti te ga mimoidji; ne kušaj, da prenočiš na njemu, jer bi te vještice razniele, a blagu ne daj na onu stranu, jer bi ti smjesta crknulo. To su pričali po poljima, ali puk je u vesima tvrdio, da su se na onu visočinu povukli prestrašeni stanovnici gradova, kad je ono Atila, bič božji, prolazio Istrom. Silno zlato, srebro i drago kamenje ponieše bogati građani na onaj brieg; zakopaše sve to u zemlju, al se i pobiše medju sobom radi kradje i prekradje zlata te poginuše tako svi do jednoga. Ono su njihove kosti; zlato je negdje duboko u zemlji — ob dan bi ga uzalud tražio, a ob noć ga čuva velik, krilat zmaj, koji bi progutao i carevu vojsku.

I baš na to Psoglavčevo brdo povukla se Jožina četa. Naši divovi slabo su što znali o tim pričama. Oni odlučiše, da se tu nastane, zgražajući se na Jožine savjete i bodrenja, da dignu ruku na svoje bivše mučitelje, da ih bace u more ili protjeraju iz zemlje te da zagospodare gradovima i dvorovima.

— Ne! rekoše kmeti. Potražiti će zapušten kraj, za koji plemići ne mare, a i nije njihov. Tu će oni da se nastane i rade i žive slobodni i sami. Bit će im dobro, kad se budu medjusobno bolje upoznali i pristali na složan rad.

I divovi počеше odmah da krče strmine i oru dolce okolo Psoglavčeva brda.

Od rane zore do zapada sunca zveketahu motike i lopate po onim ledinama; krčevine se pretvoriše u njive i vrtove. U djevstvenoj zemlji klijalo je sjeme i pupile mladike; trava je rasla sočna i rosna, a goveda se gojila i množila. Težaci se sami čudjahu toj blagoslovljenoj grudi, koja je bogato naplaćivala njihov trud i muku. Kao da su neke dobre vile sijale preko noći u duboke brazde čarobno sjemenje, jer bi kadkada već sjutradan probile na oranici klice, al jedre i guste, da su orači zborili: Tko nam to prostire u ranu zoru zelene rosne sagove na polja i njive? — Radovahu se divovi, jedino je Jože mrštio čelo, kao da mu ipak nije pravo. Preko celog dana kopao je u dolcu, znojeći se i kineći kao nitko drugi. Zemlja je škripala, stenjala i ječila pod udarcem njegove motike, pod snagom njegova pluga. Gol

do pojasa, crven od napora, prašani i kaljav lupao je, parao i rezao zemlju u sunčanoj žegi, u vjetrini i na kiši, željan, da je što bolje izmuči i oplodi, al kad bi se u večer vraćao s drugovima na goru, bacao bi se na lišće i kliknuo: To je sve dobro i lepo, ali je galjot Ilija htel nešto drugoga od nas! — Dani su prolazili, žito je rasto zdravo i bujno i voće je zrijalo po vrtlovima . . . Umirio se malo po malo i kmet Jože — začarala i njega plodna zemlja okolo psoglavčeva brda, zatravila ga i osvojila: živio je samo za nju, pa bi jedino kadikad probudila se i planula u njegovu srcu mržnja na bivše gospodare; buknuća bi, zasjala, al se i utrnula kao iskra pod hladnim pepelom.

Ugrije ljeto i usjevi se zatalasaše okolo briega; zazeleni se zelje po dolcima uz hladne potočiće, a borići i hrastići uznieše se sa svojim gustim krošnjama. Divovi su radili sada mirno i bezbrižno, jer o njihovim gospodarima nigdje ni traga.

Mučili suse kao nikad do sada, al ta ih je rabota opajala nekim zadovoljstvom, tajnom nekom srećicom, koju su osjećali za prvi put u svom životu. A kad vidješe, da je sve zeleno i zlatno okolo Psoglavčeva brda, počеше da popravljaju zidinu svoga grada i da grade u njem sgodnija noćišta. Posjekoše grede po bližnjim šumama i podigoše na glavici briega visoke daščare za stoku i za sebe. Drven grad, opasan zidom ogromnog kamenja i okrunjen viencem visokih cerova, uznije se ponosan i mrk na onom brdu. Sličio je iz daleka u osvit dana smionom konjaniku, koji motri s visoka bregove i poljane izpod sebe. Kad su divovi zabadali kolce u zemlju, naidjoše na svu silu iztrošenih kostura, koje oni pokupiše, da ih zakopaju u duboku jamu na poljani usred grada.

Kopao Jurić dva duga ljetna dana jamu, kad mu najednom zazveknu čudno lopata i nješto zasja u onoj tami. Kmet se prignu, klekne i zaroni rukama u neke sjajne i hladne pločice.

— Ča je? Upita Jože, koji je vukao kosture k jami.

— Drž! Odzva se Jurić i digne šaku punu nečesa.

Jože prihvati na dlanove i pogleda.

— Ča je to? Upita sada Jurić, vireći iz jame.

— Novac. Zlato.

— A zač služi? To je trdo, ne jê se.

— Ne znam ni ja, zač služi. Ali Motovunjci su kako ludi za tom šuškarijom. Za to bi oni dali i glavu. To znam. A je li još ča dole?

Jurić pusti lopatu, prigne se, pa se uzpravi, držeći u rukama dva liepa lonca, iz kojih iztrese novaca, prstenja i lanaca.

— Viš! reče Jože, to je nešto drugo. Zove se prstenje. Takove kolobare nose Motovunjci na prstih, a to drugo ženske nose na uhu.

— A zač?

— E, tako. To je senjal, da ne smiju delat.

— Ču napred kopat?

— A zač ne? Hiti sve to van, dokler izkopaš jamu. Nam to ne služi. —

Jurić je dalje kopao, vitlajući u zrak pune lopate zlatnog novca, prstenja, lanaca i naušnicâ, srebrnih čaša i pehara, a Jože je kupio po poljani kosture, dizao bremena na ledja i nosio ih na rub jame, da ih složi u visok stog.

Jože zagazi u zlato i pehare, prignu se nad jamom i kliknu:

— Ej, Jurić! Dosta. Počnimo.

Jurić skoči iz jame i baci lopatu.

Divovi počеше da bacaju kosture u rupu.

Al kosturi ne udariše o dno jame; pojaviše se opet na tjemenu ogromne zmajeve glave, koja je sada virila iz rupe i blieštila se od zlatnih novaca i prstenja u poluotvorenom žvalu, u nozdrvama i kreljutima.

Divovi skočiše natrag, latiše se motikâ i jurnuše na neman.

— Stani! zagrmi grdosija, i težaci se prepadoše od toga čovječjeg glasa. Okameniše se od pustog čuda, a motike im izpadoše iz ruku.

Polagano, hropćuć i hripeč, izvuče se grdni zmaj iz one jame, zavijuga dugim repom po zelenoj travi, ogleda se naokolo, te stane kmetima oči u oči; gledao ih mirno, pače povjerljivo i blago svojim, velikim izbuljenim očima, još omamljen od ljetnog sunca i pospan.

— Si ti gospodar tega brda i tega zlata? reče Jože.

Neman otvori ždrielo i dugi nizovi ogromnih bijelih zubi sinuše na suncu. Zahropta i zaglogota u zmajevu grlu i začu se mukao i hrapav glas, koji kao da ne izlazaše iz tiela grdesiji, nego iz kakve duboke i daleke pećine.

— Ja sam čuvar te zemlje, straža njezina blaga; ja sam onaj, koji nagradjuje trudbenike, a proždire mlitavce, slabiće i nametnike. Ne bojte se mene, jer vas ja volim i milujem! Dugo je, dugo, što je moje brdo opustilo i tvrdo spavam u podzemnoj špilji. Probudilo me kucanje vaših motika, lupa vaših malja, struganje vaših plugova. Upoznao sam po tim štropotima prvorodjenog sinka majke zemlje; kopali ste i orali duboko, udarali ste snažno i uztrajno; osjetih vonju razdrte vlažne ledine i znoja težačkoga. I pobrinuh se, da vam se odazovem. Tjerao sam sokove k površini, u posijano sjemenje, u posadjene gomolje, u proklijale korijene. I moje se brdo, eto, zazelenilo! Zemlja se preнула, a ja se probudih. Zemlja radja, a ja izadjoh, da vas vidim i nagradim.

— A ča će nam to zlato? upita Jože.

— Vaše je. Svaku kap težačkog znoja znade zemlja da prometne u zlatno zrno. Služit će vam protiv nametnika; pružam vam sredstvo, kojim da ih ponizite. Navalit će oni kao rojevi skakavaca i divljih osa, a ne ćete ih se lišiti ni silom ni prevarom. Udarite na njih punim pregrštima zlata i jahat ćete na njima.

— Češ ostat s nam?

— Trudite i uztrajte! Ostanite složni i nevini, pa ćete biti sretni i slobodni! Dok budu kucale motike na ovom brdu, ne će me san obvladati i vama će dobro biti — al jao si ga vama, ako me jednom razočarate! Zlicu i lienčinu tjerat ću uvijek sa svog brda. Ja se vraćam u zemlju, a vi zatrpajte za mnom jamu.

I zmaj se tromo okrenu, uvuče glavu u jamu i nestane ga.

— Ča je sve to rekal? upita Jože Jurića.

— Ne znam baš, ma govori lepo.

I divovi se opet latiše svoga posla. Kosturi su sve to brže padali u onu duboku rupu. Težaci su duže vremena govorili o zmaju, o njegovim tvrdim ljuskama i o njegovom čudnom govoru. Umuknuše i požuriše se, da što prije svrše.

— Znaš, Jurić, da ti se prav čudim. I ti si s njimi, najednom će Jože.

— Nego da sam, kad imaju pravo. Ča ni tako sve u redu? Gospodari nas pušćaju u miru, a mi njih. Mi delamo . . .

— A da na jedan put pridu?

— E, on put bi jim rekli, nek pojdu, da nećemo. Ča bi nam?

— A, tako! Ali je galjot Ilija drugačije predikal; nek nam oni daju nazad, ča je naše!

— I ti odmah s tim tvojim Ilijom. On ni znal, ča se nam treba. Mi smo takvi. Ubit, izgorēt, izterat! Ma zač, kad nam je tako dobro, — brez napasti i brez greha. I sve ti je zaludu, ča govoriš. Učinili smo te za poglavara, a ti si nam obećal, da nas ne ćeš vodit na tuje i da se ne će prolivat krv.

— Ali ako oni navale?

— E, on put — ne znam.

Kosturi su već svi ležali u jami; rupa je bila skoro puna. Da je poravnaju, gurnuše u nju nogama one novce i prstenje. Zlato i drago kamenje sjalo se i blieštilo na suncu i bolo divove u oči, pa Jurić zagru sve to sa nekoliko lopata zemlje i da poravna još bolje jamu, stane da lupa zemlju svojim težkim nogama i reče:

— Tako nam je dobro. Nič nam ne fali.

Divovi se latiše motika i počеше da silaze u dol, gdje su im drugovi rabotali od rane zore, kad na jednom stadoše iznenadjeni i začudjeni. Niza strminu brežuljka, koji je stršio na zapadu Psoglavčeva brda i zvao se iz davnine „Štrigina glavica“, silazile su čete konjika, a za njima gusti redovi pješaka — lepršaju zastave, viju se znakovi, a ori se jeka trube. Jedno dviesto koračaja izpred vojske jezde na snažnim konjima dva mrka viteza u sjajnim oklopima, sa perjanicama na šljemu, štitom o lievom laktu i s dugim ubojnim kopljem u junačkoj desnici.

— Ki su ti? upita Jurić.

— Ča ne vidiš? Oni — naši gospodari. Nisam li ja pravo govoril, a, Jurić?

— Pa ča ćemo? Ča će se sada zbit?
— Ča bude, bude. Ala jih ima! kako mravi.
Jože ogradi rukama usta, pruži vrat i zagrmi:
— E, ljudi! Tecite gori! Tecite, —e!

Divovi u dolcu bijahu već prije ugledali vojsku i sad su mirno spremali poljsko orudje, da krenu uz Psoglavčevo brdo.

— Bilo je bolje, da smo poslušali poglavara Jožu, reče jedan od njih. Eto, gredu, da nas jade, pa ćemo morati na silu da ih natučemo.

— Muč'! Ozva se pazinski kmet Liberat. Ča će oni nam! I nas je dvajset, pa ćemo jih lahko poterat, ako nam ne budu dali mira. Ho'mo gori, pa ćemo vidit.

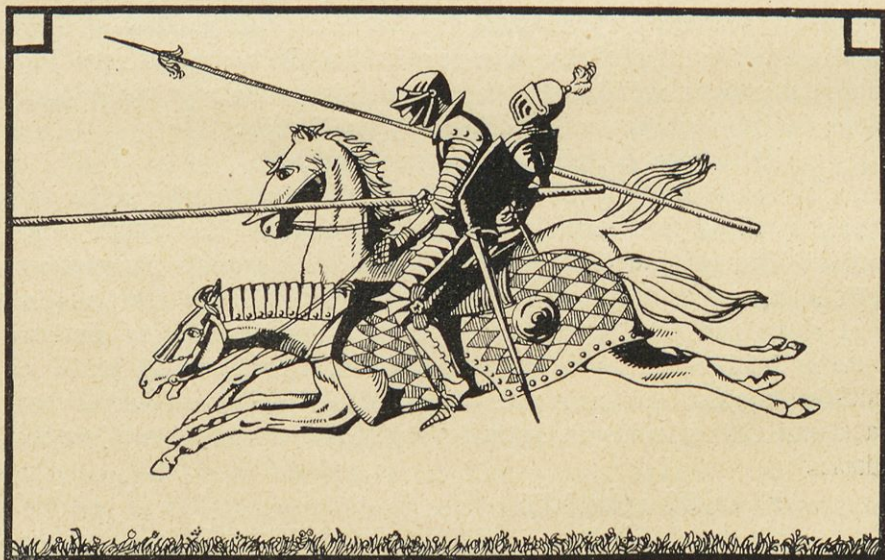
— Ne, reče onaj prvi. Pogazit će nam dolce. Zač da nam delaju škodu? Poterajmo ih odmah.

I divovi su bili neodlučni, hoće li da pojure vojski u susret, kad zaori s visoka Jožin poziv.

— Poslušajmo glavara! Reče Liberat i uputi se prvi uz brieg.

Ne potraja dugo i divovi su sjedili okolo Jože na zidini Psoglavčeva grada. Jože ih opet savjetovalaše, da izmrcvare te silnike i osvete galeota Iliju, al se stariji kmeti oprieše, te bi odlučeno, da se ne lije krvi, al da se nikako ne puste građani preko one zidine. Kad im dozlogrde, onda će ih potjerati. Tà, što bi ti žabići protiv dvadesetak ljudi — sve je lako, kad ih se oni više ne boje kao ono prije! Gle, građani su već stali: rekao bi, da im se ne da preko dolca.

I sbilja, čete se bijahu zaustavile na dnu brežuljka. Gledale su usjeve u dolcu, vrtlove po strminama i one divove gori na zidini. Odmarale su se od naporna putovanja i bodrile uzkllicima viteza Oda i baruna Bracciodura, koji su dalje kasali, oholi i sjajni, preko liepe doline.

Vitezovi su letili kao striele. Prodjoše za čas dol i nagnuše uz brdo. —

— Gledaju nas, a ne miču se, reče Braccioduro.

— Kmetske duše! Već se boje, odvрати Odo.

— Hop! Hop! Ubode barun konja, željan, da se proslavi, utisnuvši prvi svoje debelo koplje u trbušinu kojeg orijaša.

I vitezovi banuše kao gromovi pred Psoglavčevu zidinu.

Braccioduro potegnu uzde i puhnu u rog.

— Ča bi hteli, gospodine? upita Jože.

— Izadjite nam na mejdan! odvрати vitez, pa propne konja i zavitla kopljem.

Ali naši divovi kao da ih ne razumješe. Sjedili su mirno na zidu i gledali izvjeđljivo u one šarene konjanike.

— Kukavice! Mrcine! klicaše Odo. Izadjite i dva na jednoga!

Ali divovi samo sjede i gledaju.

— Juriš! kliču vitezovi, pa namještaju koplja i bodu konje.

Jože se dosjeti zlu pa digne brzo nogu, koja mu visila niza zid, al se nevješti Jurić ne maknu, pa mu Odovo koplje udje duboko u meso.

— Vrag te — —! ciknu Jurić i digne ranjenu nogu.

Mladi gorostas iztrgne koplje iz noge, pa skoči sa zida, koraknu hromljući prama vitezima i udari iznenada zdravom nogom Odova konja u gojan trbuh. Kobila poleti u zrak i tresnu s gospodarom u zelenu travu. —

Divovi prasnuše u smieh, ali Braccioduro uzplamti srčbom i nagnu na Jurića. Gorostas ga prekorači i uzpne se na zidinu. Al ta epizoda razveseli i pojoguni mlade divove. Sad su kmeti držali noge niz zidinu; gledali, kako se vitez Odo koprca pod poginulom kobilom, i igrali se hitrosti sa plemenitim Bracciodurom: on njima koplje u gnjat, a oni nogu u vis. I ta bi junačka zabava potrajala dosta dugo uz obće zadovoljstvo, da onaj neotesani Jože ne digne na jedanput nespretno nogu te udari baruna baš usred prsiju. Braccioduro se vinu u zrak, padne u grm, iz kojega se doskora i dignu, al oštećena oružja i uzdrmanih kostiju. Al se Odo bijaše uz to izkopao izpod konja pa se lati trublje i zatrubi do tri puta.

Na ugovoreni znak makne se čitava vojska dolje u dolini.

Uz silnu viku i kričanje udariše čete preko dolca i nagnuše uz strminu. Vrve kao veliki mravi, penju se kao valovi uz obalu. Pokrile su stranu briega, a sada se tiskaju prema zidu. Oružje zveči, koplja lete i psiču strjelice.

— Napred! grmi Odo. Neki su već ranjeni. Oni ne liju krvi. Poplavimo im grad!

— Udaraju samo nogama. Napred! — kliče Braccioduro, kojemu se duša već povraća u prodrmane kosti.

— Veli Jože! Veli Jože! kliču Motovunjani.

I gradjani, osokoljeni tim viestima, vrve oko zida, penju se uz kamenje nožem u zubima, sve to hitriji i smjeliji,

Divovi se smeli, ne znadu, šta će; guraju gradjane rukama i nogama i straše ih riečima. Al taj obzir potiče osvajače na veću smionost; penju se i po nogama divova, guraju se kao lavovi i psuju kao pravi gospodari svoje glupe kmete.

— Jože, veli Jurić, koga peče rana na nozi, ćemo ih, kako zaslužuju? S kamenjem?

— E, veli Jože, ja bih.

— Ne! kliče kmet Liberat, tiskajući gradjane niza zid.

— Ča ćemo? pitaju divovi svoga glavara.

Jože se časak zamisli, pa pokaže rukom cerove iza daščara.

— A vi ih onda pometite!

Desetak divova pohrli k stablima. Povratiše se sa izčupanim cerovima, obrnuše korijene u vis i zagaziše u rulju.

— Ho! Ho! kliknuše kmeti pa razširiše noge i počеше da metu tko zid, a tko strminu pod zidinom.

Nastade grozan zapomagaj, kukanje, metež i bježanje. Gradjani su vrcali u zrak, padali na travu, valjali se niz obronak, tulili i rikali, izmučeni, razdrti i prašni, a one su orijaške metle mele i mele nemilosrdno i snažno, bacajući ih sve to na niže, goneć ih po trnju i draču onoga krševitog obronka.

*

Gradjani se utaboriše na brdu prama Psoglavčevu briegu na tako zvanoj Štriginoj glavici i odlučiše, da ma kako kazne one razbojнике, da ma bilo kojim sredstvom povedu u tor svoje podivljale ovce.

Kamarlengo Civetta radovaše se u svom srcu neuspjehu vitezova i govorio opet o deputaciji, koja da se pošalje kmetima.

Iza duga i trizna pogovaranja i razmišljanja odlučiše, da motovunski, pazinski i labinski podeštat krenu sa kamarlengom u grad orijaša i da kakogod sklone težake na povratak.

— Sramota! sgražahu se baruni. Ugovarati sa kmetima . . .

Al podeštati se uzpeše na svoje magarčice i zajahaše u dolinu skromno i tiho, bez vjestnika i pratnje. Svaki je od njih naštojao, da ozbiljnim i dostojanstvenim držanjem sakrije grdan strah, koji im je tištio dušu; samo je Civetta škiljio zlobno svojim zelenim mačjim očima, siguran, da će prije ili kasnije prevariti one dobre ljudeskare.

Sunce je bilo visoko na nebu, kad podeštati stigoše znojni i zasopljani pod zidinu Psoglavčeva grada.

— Ča žele? upita ih Jurić, koji je onaj dan čuvao stražu.

— Htjeli bi, da govorimo s vašim poglavarima, odvrati kamarlengo.

— A tako! Onda počekajte. Jože! Liberat! Toma! o-o-oj! ookne kmet nekoliko puta.

Deputacija nije dugo čekala na ljetnom suncu. Na zidini se pokazuje Veli Jože i dva druga bradata i sieda gorostasa.

— Oni su, šjor podeštat! reče Jože svomu bivšemu glavaru i sjedne na zid. Ča bi radi, gospodine?

Motovunskog podeštata osokoli taj prijazan doček i poče da drži govor, koji mu se već dva dana vrtio po glavi.

Govornik reče Joži, kako se raduje, što gorostas nije nastradao na Barbabiankinu brodu. Motovunjani su ga dugo očekivali, pripravljaću mu pečene volove i pune brente starog vina, jer gradjani još uvijek vole svoga dobrog Jožu.

— A vino! Šapne gorostas.

— Da, dobro staro vino, nastavi podeštat. Pa zašto se dakle ne vraća ka svojim gospodarima? Zašto je pobjegao u to zapušteno leglo Psoglavaca, u tu prokletu goru?

— Al nam je tu lepo! Delamo. Slobodni smo, odvrati Jože na te rieči.

Podeštat nije očekivao, da će iz Jožinih usta čuti takvih rieči, i, posve nepripravljen, nije znao da odgovori. Al sad se umieša kamarlengo i zamoli Jožu, neka mu pokaže pismo, u kojem stoji, da je kmet ravan gradjaninu i da može da bude slobodan. Jože se sbuni i umukne, a kamarlengo ga upita, znade li on, što to znači: biti slobodan.

— Ne znam, gospodine, ča je to, al, ćutim to u sebi; sada mi je nekako drugačije, lepše. Sad mi je delo milije; sad je sve to moje. — Sada sam i ja čovik ka i oni.

— Tako je! Tako! oglašiš se ona druga dva gorostasa.

Civetta umukne. Ona mu se tri diva pričinise u ovaj čas još veća od onoga, što sbilja i bijahu.

Probudio se je u njima čovjek. Kamarlengo vidi, da u njima tinja sada sveta vatra, koju valja utrnuti, i to što prije, da ne uzplamti u požar. Ta će tri diva postati tri velebne gore, nenadmašive za svakoga, kobne za Mletčića. Valja ubiti ili barem skućiti u njima čovjeka, ali kako? Jadni je Civetta držao, da je Jože onaj prvašnji, nesviesna životinja, koju je dosta hraniti i zlostavljati, a gle! gorostas govori o slododi i veli: I ja sam čovjek!

— Jože! upita podeštat, hoćeš li dakle s nama?

— Gospodine, odvrati div, pustite vi nas! Da bi kmeti teli mene poslušat, pošli bi mi k vam, da nam povrnete sve ono, ča je poli vas, a je naša muka i trud.

Podeštat se upropasti na te rieči i udari u obećanja. Kmet će uživati ista prava kao i gradjanin; občina će da ga hrani, odieva i dariva i zlatom.

— Zlata? To vam pak ne verujemo, klikne kmet Liberat, ne daju oni zlata.

— Kad bi ga samo imali! Al smo spali na prosjački štap, uzdahne labinski podeštat. Naše su kese prazne; bojimo se gladi.

— Brižni! reče Jože i uputi se u grad.

— Znaj, gospodine, prozbori kmet Toma, mi ne ćemo nikako više k vama. Pozabite nas i delajte sami na onih njivah, uživajte ih, kao da su upravo vaše.

Podeštati se pokunjiše i počеше da se spremaju na odlazak. Al Jože prekorači na jedanput zid i stane pred njima.

— Počekajte, klikne. Ne ću, da grête praznih ruk'.

Gorostasove šake bijahu pune zlatnih novaca, prstenja i dragulja.

— Dio santo! kliknuše podeštati razrogačivši oči.

— Snamite klobuke! reče im Jože.

Izražaj sreće i milinja sinu na onim licima, a oči im zabljesnuše kao u jastieba.

Iz crnih gorostasovih ručetina padalo je zlatno prstenje, lanci i teški dukati u one plemićke šešire. Podeštati gurahu jedan drugoga svojim gojnim trbušinama, dizahu se na prste, svi znojni i zasopljani od pustog napora; spruženà vrata, uzdignute glave, otvorenih ustiju i razkolačenih očiju tiskahu sve to na više svoje šešire, prama onim žuljevitim, težačkim rukama, iz kojih je padala zlatna kiša.

— Imaš ga još, Jože? upitaše svi u jedan put, kadno gorostas prestane da dieli.

— A meni ništa! reče kamarlengo.

— Tebi ne dam, odvrati orijaš. Si hud čovik.

— Jože, a kad bi ti ja donio pune bačve onoga našeg vina?

— Donesi! Bog s njimi! rekne div i skoči na zidinu. Mirina je sada bila pusta, samo se vidjela velika Jurićeva glava, okrenuta prama suprotnom briegu.

Podeštati uzjahaše osle i krenuše niza stranu.

*

a viest, da su se podeštati povratili sa Psoglavčeva brda punim džepovima suhog zlata, uzruja se i uzkomeša tabor gradjana na Štriginu briegu. Divovi su dakle ubili sedmoglavog zmaja i dočepali se silna bogatstva. Cielo je Psoglavčevo brdo puno zlata i kmeti bi sada mogli da zidaju zlatne palače i kupe sve mletačke gradove. I gradjani

su hrlili k onim sretnim podeštatima, da vide i opipaju novce, prstenje i lance. Al taj je novac pripadao njihovim djedovima i pradjedovima, koji ponieše sve svoje na ono brdo, da ih Atiline čete ne opliene. Gradjani su dakle pravi i zakoniti baštinici toga blaga, a kmeti razbojnici, lupeži, koje valja prisiliti, da povrate, što nije njihovo. To se zlato mora porazdieliti izmedju gradjana, jer je zakon — zakon. Isto Psoglavčevo brdo nije svojina kmeta-divova, jer kmet ne može da posjeduje ni pedlja zemlje pod kapom nebeskom; sve je od gradjanâ i plemićâ, pa su radi toga oni pohlepni gorostasi dva puta lupeži. Najviše su galamili oni iz Motovuna, iz Pazina i iz Buzeta, jer da se Psoglavčevo brdo nalazi na medji njihovih občina; svaka je pače od tih triju občina tvrdila, da je ono brdo njezino, jer da tako stoji u njihovim starinskim spisima. Baruni su pak govorili, da občine u to ne ulaze, jer da su plemićka prava mnogo starija od občinskih; Psoglavčevo je brdo i sve ono, što je na njem i u njem, svojina istarskih plemićâ, a pogledajte samo one novce i prstene: na njima su pusti grbovi i krune — baš njihovi plemićki znakovi. Pravo je i pošteno, da im podeštati uruče i ono, što su dobili od Velog Jože. Prosti su gradjani zahtievali, da se to zlato odmah porazdieli, jer ga je gorostas darovao svima njima, a ne onoj trojici podeštata, koji su i tako bogati i imućni. Motovunjani su pak rogoborili, da sve ono, što potiče iz Jožinih ruku, pripada jedino njima, jer da je Veli Jože motovunski kmet. U taboru se nije za nekoliko dana ni jelo ni spavalo; govorilo se, razpravljalo i snivalo s otvorenim očima o hrpama zlatnog prstenja, o gomilama

sjajnih lanaca i kiši novaca; kao da je čudna groznica tresla kostima onih plemića, kramara i trgovaca. Ma koliko su vikali na divove, nisu se ipak mogli složiti, kako i kada da opet navale na gorostase, kao da su željeli da prije saznadu, čije je ono zlato i koga će ono da dopane. Usjevi su zorili u ljetnoj žegi, kmeti su mirno radili u dolcu i po bližnjim obroncima, a gradjani su provodili duge dane u nemiru, razpravljanju i kavgama.

Do dva puta pokušашe plemićke čete bojnu sreću i jurišашe na zidinu divova, al se i povrtiše izlupane i osramoćene.

— To su divlji kmeti, praunuci kozara Polifema. Nisu dostojni, da se s njima mjerim! klikne barun Braccioduro svojim plemenitim drugovima.

— Tu je neka čarolija po sriedi, reče vitez Odo, da se kakogod izpriča pred gradjanima.

— Začarane metle! rekoše gradjani, svi sretni zbog neuspjeha. Bolje tako, jer bi inače ti bahati baruni postavili svoju šapu na naše zlato. —

Na veliko čudo sviju plemenitaša mudri i poduzetni je kamarlengo Civetta samo šutio i klimao glavom. Bijaše se osušio kao kolac, pustio, da mu raste duga brada i sgrbio se kao starac. Otudjivao se od svojih drugova i sjedio duge satove na vrhu Štrigine glavice, žmireći očima prama gradu divova. Jednoga ga dana nestade sa desetericom njegovih vjernih Motovunjana. Rekoše — valjda iz puke šale —, da su ga divovi ulovili i izpekli na ražnju, da pokušaju i oni kao i Psoglavci, da li je ljudsko meso baš toli ukusno.

Gradjani su sada rado sbijali šale, govorili manje o zlatu i divovima, ležali su i spavali na onom zelenom brdu.

Ali to nehajstvo i lienčarenje ne bijaše nego prividno; oni su se ob dan odmarali od noćnog truda i bdjenja. Netom bi dobro smrklo, spuštao se gradjanin krišom u dolinu, i to većinom sâm ili s kojim od pouzdanijih drugova. Silazili su u dol i verali se u gluhoj tami okolo podnožja Psoglāvčeva brda. Kopali su svu noć zemlju amo tamo po obronku briega i vraćali se pred zoru na Štriginu glavicu, iznemogli i razočarani. Al nada ih opet tjeraše u dolinu. Zlato je moralo biti negdje gore okolo vrhunca. Da ga je jednom naći, pa ga kradom izkopati i pobjegnuti u sviet! Tko će da svlada one gorostase? Pa kad bi im i uspjelo, htio bi svak da grabi i nosi. Sâm naći, sâm uživati! I gradjani se počеше šuljati sve to na više. Tražili i kopali po kršu i trnju, u velikom strahu i trepetu, al zlatu ni traga. Još na više, pod samom zidinom! pomisliše oni, i o gluhoj ponoći obilazile neke čudne sjene mirinu Psoglavčeva grada. Kao da su velje gliste i krtice kopale preko noći rupe i roveve okolo zida. Divovi su, umorni od danjeg truda spavali ob noć kao zaklani, a gradjani počеше da se penju i na zidinu, buljeći kroz tmicu u one nieme daščare i skočivši sa zida, netom bi u kojoj staji zamukala krava. Najsmjeliji od

svih bio je poznati nam motovunski postolar Škarpa i njegovi drugovi. Oni su jedne noći preskočili zidinu te izkopali dvie jame pokraj daščare, al ne nadjoše nego nekoliko gnjilih lubanja. Htjeli su upravo da počnu kopati i treću jamu, kad se otvoriše naglo vrata na daščari i velika crna sjena banu pred njih.

Motovunjani se ukočiše od pustoga straha.

— Jao! Nemojte nas! Milost! zajaukne hromi crevljar.

Div kleknu i složi svojim ručetinama ono četiri junaka u jedno breme.

— Ki ste? reče Jože.

— Motovunjani. Ja sam Škarpa, postolar . . .

— Spominjem se. Oni šepasti i zločesti. A ča išćete tuka?

— Ma . . . Kazat ću sve . . . Zlato.

— Ha, zlato! A kako se kliču ti drugi?

Postolar imenova svoje drugove, a Jože se uznemiri i uzruja. Imao je u šakama mrzkog crevljara i četiri od onih momaka, koji mu začepiše kaljavim sienom usta, kad je ono pjevao pred motovunskom zidinom. Onu uvriedu ne bijaše gorostas još prebolio. Kao da sada opet čuje Ilijine rieči: Osveti sebe i mene! Ta on se je zakleo galeotu, da će se otresti robstva i da će se osvetiti, a ovoga drugog obećanja nije još izvršio. Dosta mu je, da malo bolje stisne pesti, i Iliji će biti odmah lakše na dnu mora, u utrobi one utopljene ladje. Al kao da čuje i glas siedog kmeta Liberata: Ne lij krv — greh je! i te mu rieči grme u ušima kao zapovied i prietnja. Jože otvara šaku; ne će da ih sgnječi kao crve, al će da izkuša njihov ponos i gordost, od koje je toliko pretrpio.

— Želite zlata? Dobit ćete ga od mene.

— Zlata! Zlata! kliknuše gradjani, i Jože vidje, kako im malene oči zasjaše u tami.

— Jà, al vam ga ne ću darovat; morate ga zaslužiti.

— A kako?

— Pridite nam pomagat, kada delamo dole u dolu, i svaki će od vas dobiti jedan lepi novac.

— Hm! zamumlja postolar razočaran.

— Ja ću, reče jedan od momaka.

— Glejte, ovakih ćete dobit, nastavi div i dade im, da opipaju debeo novac.

— Ću i ja, šanu i drugi momak.

— Pa dobro, reče Jože. Sada pojte, i čuvajte se ove zidine, jer bi vam se moglo ča slabega dogoditi.

Motovunjana nestade u tami, a div legne na travu izpred svoje daščare.

U tamnoj ljetnoj noći sve je mirno i gluho, jedino leganj zacvrkuće kadikad, zašuštav lepetavim krilima nad mirnom stajom i budni psi na Štriginoj glavici ževkaju zagrižljivo i reže muklo i srdito, kao da se svadjaju o nadjenu kost . . . Noć ja tiha i topla; čas je, kad

smilje i majčina dušica liju iz dubokih čašaka svojih čednih cvietova talas mirisa i milovonje, a one daleke zviezde, razsijane na pune pregršti ko sjemenje zlatno po svodu nebeskom, bliešte se, sjaju i trepeću — bdiju, budne i šutljive, nād lahkim snom umorene zemlje.

Leži Jože na mekoj travi, gleda u tamu i osjeća, kako mu onaj noćni mir prodire u dušu, da ga raznieži i udobrovolji, a tajni mu neki glas šapće iz dubine duše, da je liepo i plemenito, što odoli malo prvoj napasti i ne zadavi one nesretne gradjane.

Dugo, dugo sluša gorostas mukanje kravâ u stajama i dihanje usnulih mu drugova u bližnjim daščarama, dok gluha ljetna noć baca na njega crne koprene, pokadjene mirisima, nakićene sjajnim iskrama, škropljene sitnom rosom i nekim nepoznatim melemom, što kapa tiho na srce i lieči rane još nezacieljene — — — — —

Puhnuo je vjetrić negdje iz daleka, zašušnulo je sve naokolo i nagli, lagani srsi proletiše odjednom krošnjom hrašća i skupljenim granama grmova izpod zidine. Topli zadah još ugrijane zemlje udari diva u lice; lupnuo ga vjetar u obraze i donio mu iz gore i dolca vonju razdrte grude, oštar miris mladog usjeva, pelina i borove smole. I pričini se gorostasu, da mu ta uspavana zemlja — ta njegova zemlja, koju je on ranio i oplodio snagom svojih mišica, potokom svoga znoja — progovara kroz lahki sanak čarobne neke rieči, pune milinja, pa ga pače draži i mami u tom noćnom času kao razdragana ljubovca, koja ga zavoli svom dušom svojom, jer je on znao, da je prene na nov život, da je izmući, izmori i — usreći I gorostas, dušom punom čežnje, prianja grudima o zemlju i pruža ruke, kao da hoće da zagrlji tu vjernu ljubiu, podatnu i plodnu — tu staru majku svoju, iz čijih prsa struji sada u njegove mišice, u dušu mu mladu, u srce mu živo jedri mlazovi nekoga čarobnog mlieka, bujni valovi snage drevne i neizcrpljive — — — —

Mjesec iztiče i rieka svietlosti struji s gorskog vrhunca niza strminu i proplanke drągam i dolinam okolo Psoglavčeva brda. Srebrna predja uhvatila se vršika stabala; rekao bih, hitre ruke nevidljivih vila sūku iz svjetlucava povjesma na visokim granama svietle žice na grmove i stiene i steru zemljom široke sagove, po kojima teče srebro i mlieko — — — —

Miljenik zemlje majke zaspao je na mekoj, bujnoj travi, usred poljane svoga grada, razsvietljen bielom mjesečinom, nalik na povajljeni gordi kip, škropljen rosom, dražkan vjetrićem i uljuljan u sladak san tihim šumom lišća i drobnom bisernom pjesmom noćnih popaca — — — —

Sunce granjiva i prve sunčane zrake udaraju gorostasu usred čela. —

Kosom, punom rose, vedar u duši i ukriepljen novom snagom, probudio se Veli Jože na mekom ležaju, digao se i pozvao drugove na rad i rabotu.

Divovi ustadoše i sakupiše se okolo glavara, koji im raztumači, što znače one jamice pokraj daščare i okolo zidine, te naredi, da se odsada i ob noć budno straži okolo grada.

— Uхватili su se nas kao muhe konja, reče Jurić.

— Pa ča nas briga! Dodijāt će im, reče kmet Liberat.

Divovi se razidjoše, a Jože baci na rame motiku i sidje u dolinu. Dočekaše ga postolar i četiri momka. Lica im bijahu blieda i kisela, a glave pokunjene. Gorostas u je bilo čudno pri duši, nije znao, kako da postupa s tim stvorovima, u koje je do prekjuče gledao kao u bogove, i pitao se, da li su to sbilja oni isti, koji su ga onako zlostavljali na motovunskoj zidini.

— Šta ćemo? upita ga Škarpa.

— Čemo prekopavat!

— Al mi nemamo motika. Ja pak ne mogu; slab sam.

— Ču kopat ja, a vi ćete za manom čistit kamenje. Je ga puno u ovoj zemlji. Čete ga speljat sve na jedan kup — tuka blizu stabla.

I Jože im okrene ledja, razširi noge, prigne se, zamahne motikom, uroni je u zemlju, pa potegne ruke k sebi i razsu punu motiku razpucale grūde izpred gradjana.

— Hu! Hu! hukaše muklo kmet, pregibajući se i uzpravljajući se kao jablanov vrh pod udarcima bure, gol do pojasa i crven u licu. Obilat znoj počē da mu teče niz čelo i da bliešti na kosmatim prsima; dihao je muklo i snažno, mahao sve to na više velikom motikom, koja se sjala na suncu; napinjaō i nadimao snažne mišice na debelom vratu i na žilavim laktima i kočio debele noge, slične dvjema stupima od granita. Ledina je pred njim škripala i pucala, gomilala se iza njega i okolo nogu mu, tako da je gorostas ronio sada u sipku zemlju sve do golienā. Zemlja je škripala, kao da trpi i stenje pod onim udarcima, koji joj razdirahu tvrde grudi. Gradjani su za divom triebili kamenje, al ne mogahu da odole navali izkopane zemlje, koja je pred njih padala, jer je Jože dihao sve to muklije, sagibao se sve to na niže, strmio se na vrh nogu, dižući visoko motiku, mahao i udarao sve to brže i snažnije, opit vonjem vlastitog znoja i zadahom ranjene zemlje.

Kamen odskoči od motike i udari crevljara u dužu mu nogu, Škarpa ciknu, kleknu i stiščući od boli zube, stade, crn od praha i zemlje, da dalje triebi kamenje iz one meke gomile, koja je rasla i rasla medju orijaševim nožurinama.

Jože digne nogu, pokroči napried i nastavi svoju rabotu. Iza dva sata truda gorostas položi motiku i reče svojim pomoćnicima:

— Žejan sam. Uzmite meh i donesite vode!

Motovunjani skočiše k potoku i donesoše mu pun mieh vode. Jože mu otvori nožicu, digne ga u zrak i turi nožicu u usta. Gradjani su gledali, kako jabučica skače na orijaševu grlu, a velike se čeljusti polako dižu i spuštaju. Mieh se praznio i šumio u snažnoj ruci, a

hladna se voda pjenila na Jožinim ustnama, curila niz ona runjava i prašna prsa i glogotala u grlu, koje je sve treptalo, srčuci požudno i strastveno.

Kad prestade, div puhnu, cmoknu jezikom i baci prazan mieh.

— Ala napried! reče Jože i zamahnu, dignuvši još na više motiku.

Tako su oni radili u dolini, a gori na Štriginoj glavici gradjani se kupili po grebenju, promatrali rabotnike i žestili se, da puknu od pustoga gnjeva i ljutine.

— Koja nevidjena sramota! Gradjani služe prostom kmetu.

— Potjerat ćemo ih iz naše občine, govorio motovunski podeštat.

— Izbit ćemo ih kao pse! Posjeći ćemo im grješne ruke.

— Ej, majstore Škarpa, e! Sram te bilo!

Najviše je ta nepodobština pekla ponosne Motovunjane, koji se zakleše, da će one iste večeri suditi crevljaru Škarpi i njegovim drugovima. Moraju da operu sa sebe tu ljagu, da osвете tu uvriedu motovunskoj časti, pa koštala te lopove i očinji vid. Al oni iz drugih občina, da dadu oduška svojoj ljutini i da im brže prodje dugi ljetni dan, počеше da se rugaju vriednim Motovunjanima.

— Je li istina, da ste Velom Joži i vi onako rabotali pod Motovunom?

— Je li, da je Škarpin djed bio motovunski podeštat?

— A onaj vaš slavni toranj, što ga Jože uzdrma, kucnuvši o nj malim prstom, je li istina, da se naherio kao gnjili kolac?

Uzalud su podeštati mirili ljude, govoreći im, da se postolareva sramota ni najmanje ne tiče Motovuna, jer da ćeš u svakoj staji naći po koju šugavu ovcu. A možda je razbojnik Jože ulovio one nesretnike kao mačka miševе, te ih prisilio na tu sramotu.

Al sve badava. Neko je vidio, kako je Škarpa pošao jutros Joži u susret. Motovunjani su osramočeni za sve vieke i vremena.

Gradjani jedva dočekaše zapad sunca.

Umorni i prašni stigoše Škarpa i njegovi drugovi o sutonu u tabor. Dočeka ih kiša kamenja, zviždanje i tulenje. Postolar je nešto vikao u onoj zbrci; mahao je rukama i poskakivao na hromoj nozi. Al rulja ne htjede ni da ga čuje. Motovunjani se zaletišе na one nesretnike kao biesna paščad, pograbiše ih, baciše im konop za vrat i objesiše ih o suh bor, koji je stršio navrh Štrigine glavice.

— Spasili smo svoj dobar glas! rekoše Motovunjani, i težak im se kamen svali sa srca.

— Nije po zakonu, al je ipak u redu! zamumlja motovunski podeštat i klimnu glavom.

Dva duga dana visila su ona tjelesa o suhoj borovoj grani.

Trećeg dana skinuše gradjani lešine, da ih bace u koju jamu. Kod svakog nesretnika nadjoše u džepu po dva velika zlatna novca.

— To im je bila plata za rabotu, reče netko. To je Jožin novac.

Gradjani se zamislišе. Tih šapat poleti logorom.

— Mi smo bili preveć strogi s tim jadnicima! šanu netko.

— Prenaglili smo se. Morali smo ih prije saslušati.

— Al taj Veli Jože dobro plaća! To je — zlato!

— Pet ovakih nadnica, pa si bogat čovjek.

— Braćo, klikne neki Labinjanin, ja ću da budem iskren. Mi smo svi siromašni građani, a za siromaha nije sramota, kad radi za poštenu nadnicu.

— Zašto nam gospoda i plemići ne dadu, da nešto zaslužimo?

— Jer su škrtice. Silnici su i lihvari.

— Tjeraju nas na divove, da osvojimo zlato, pa da ono zatim pane u njihov džep.

— Pravo sboriš. Nastojmo radje za sebe.

— Ljudi, klikne opet Labinjanin, služimo onoga, koji nas bolje plaća. To vam velim ja, jer poznajem dobro našu gospodu. Drže nas ovdje, da crknemo od gladi. A oni su krivi, što su se kmeti pobunili.

I rulja, mjesto da baci lešine u kakvu god jamu, izkopa im dubok grob. Građani se pomoliše nad mrtvacima, sahraniše ih sa mnogo sućuti i posadiše na svježoj raki pet drvenih križeva.

One su noći gorile dugo vatre na Štriginoj glavici i vodili se govori i dogovori do preko ponoći.

Sunce grane i guste čete građana spustiše se u dolinu i stupiše tiho i pokorno pred Jožu.

— Ča je, ljudi? upita ih kmet, naslonivši se na držak motike.

— Jože, reče Labinjanin, naši su nas glavari nahuckali na vas, poštene i vriedne težake; prisiliše nas, da udarimo na vaš grad. Al sada smo otvorili oči, uvidjeli nepravdu i prievaru, pa odlučismo, da ih više ne slušamo. Gospoda nas upropastiše; siromašni smo, pa bismo htjeli, da radimo.

— Pa ča ću vam ja?

— Unajmi nas ti! Eto, za to smo sišli k tebi.

— Ma ja vas ne trebam. Delam sam. Eto vidite.

— Šjor Jože, reče neki trgovčić iz Motovuna, kušajte nas jedan dan, pa ćete vidjeti, da znamo i mi, kako se drži motika u ruci i nosi kamenje i triebi trnje. Znamo, kad baš hoćemo. Danas ćemo badava raditi, samo da vidite.

— To ne! odvrati gorostas. Svako se delo mora pošteno platit. Čovik ni blago.

— To je zlatan odgovor! To je ono, čega ne znadu naša velika gospoda! Tko ne bi rado služio takog poštenjaka! kliknuše građani i skoro da ne kleknuše pred gorostasom, kumeći ga i moleći ga, da ih ne odbije.

— Ma ča ću s vami? pitaše ih Jože. Naše motike nisu za vas. Vi niste dosta krepki . . . Kušajte!

Jože usadi motiku u tvrdu grud u i namigne ljudima. Jedno dvadesetak momaka pohrliše, da je trgnu iz zemlje; znoj proteče, al trud im ostade jalov — motika se ne mahnu.

— No, eto! reče div.

Gradjani ga gledahu pokunjeni i tužni, bledi u licu, al s nekim čudnim gladom u očima.

— Ha! klikne na jednom Jože. Možda plug. Počakajte me tuka!

Gorostas potrkn u strminu, gdje su tri orijaša orala, i povrati se, noseći s drugovima ogroman plug. Gradjani su klimali glavom. Kako da oru tim plugom, kad nisu mogli da pomaknu ni one motike? Tà htjelo bi se jedno dvanaest njihovih volova.

— Vežite i potežite! Možda će poč, reče Jože i baci im snop konopa.

Gradjani su oklievali, gledali su se izpod oka, kao da su htjeli zaviriti jedan drugome u dušu i pročitati misli na licu. Al sva su ona lica bila mračna i bleda, a u očima je plamsalo neko žuto svietlo — gramženje i čežnja za zlatom. Svi su osjećali, da se to mora sbiti, jer da ih na to goni neka neodoljiva sila. Njihove se glave pokunjiše još više, pogledi im postadoše još gladniji. Na jednom se kao prenuše, trgnuše pod noge i posljednji sram i pokročiše napried. Gradjani se latiše konopa i baciše se kao pomamni na onaj gorostasni plug.

Preko sto ljudi poč e da vuče, a ostali se namjestiše, da tiskaju i guraju.

Jože prihvati ručice i uroni lemeš u ledinu. Konopi se napeše, stotine nogu upru snažno o zemlju, zahropota mnoštvo prsiju, i plug zaškripnu, al se ne maknu. — Škrinu i zaječi ogromni drveni plug, kao da se opire naprezanju onog roja patuljaka; zastenje kao da pozivlje poznatu mu snagu i moćni zamahaj Jožinih volova, koji su u taj trenutak buljili iz bližnje ograde svojim veljim, blagim očima u onu uznojenu rulju i čudno mukali, kao da im nije pravo, što ti maleni

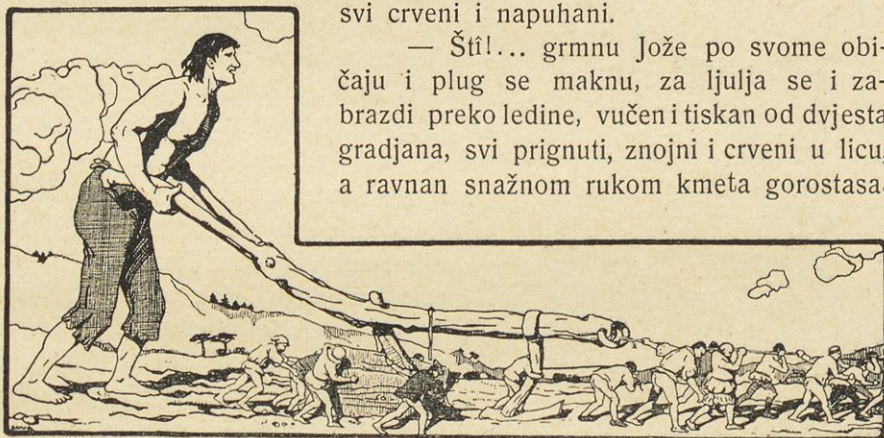
ljudi navališe na gredelj, što ga oni sami mogahu da dignu, uzprave i ponesu na daleku medju poljsku, težak kao greda, čvrst i ravan kao ogromno koplje.

Jože upre iz petnih žila o hrastove ručice, nasloni se na razpon, izboči prsa, digne čelo i zapjeva iz svega grla:

Njivo naša, na tebi su mnoge drače i kamenje
Al pod tobom mleko teče i ognjeni zmajić drema
Otrebi mi trnje ljuto, probudi mi zmaja mlada,
Pluže moj drveni!

— Forza! Forza! kliknuše gradjani,
svi crveni i napuhani.

— Šti!... grmnu Jože po svome običaju i plug se maknu, za ljulja se i zabrazdi preko ledine, vučen i tiskan od dvjesta gradjana, svi prignuti, znojni i crveni u licu, a ravnim snažnom rukom kmeta gorostasa.

IV.

etva je — vesela, obilna žetva oko Psoglavčeva brda. Bog je blagoslovio rad kmeta - diva, a onaj dobri zmaj u utrobi briega održao je zadanu rieč. U mirnim ljetnim noćima težaci bi ga čuli, kako se miče i muklo diše u svojoj podzemnoj špilji — bodrio ih je i poticao na sve to naporniji rad svojim mumljanjem; kao da se sve mučio i napinjšao, dok se oni znojahu o ljetnoj pripeci; pjevao im je čudne uspavanke za vrijeme odmora, a kada bi jutro svanulo, gle, zmajev ih glas

ne prevari trudne: voće po stablima bijaše zrelije, usjev zlatniji — sve im se pokazivalo jedrije, jače, sočnije i ljepše nego dan prije.

Vesela je obilna žetva oko Psoglavčeva brda. Cio dan nose i vuku gradjani - nadničari žito na brieg. One su daščare pune svake blagodati: žitnice su krcate zrnja, staje su već sada preuzke za mnogobrojnu marvu, plasti se nižu na obronku, a klade posječenih drva dižu se okolo grada kao kule i tornjevi. Sličí grad kmetovâ-orijašâ vrh onog brežuljka na velik brod, što se uznio, ponosan i liep, povrñ zelenog vala, krcat svake blagodati — a kad sunce zapada i prvi se prameni magle vuku gorskim strminama, pričinja se čovjeku, da se ta velebna ladja ljulja nad zelenilom valovitih brdaša i plovi nekud iz daleka noseć usred duboke utrobe, u širnim bokovima i na prostranoj palubi najljepše darove zemlje nam majke — rekbi, da plovi sa bogatih ohala nekoga čarobnog kraja, a na njoj su orijaški mornari i mrki šatori, iz kojih sukljaju stupovi dima i visoke drvene kule, što se sjaju, blješte i crvene na posljednjim zrakama sutonskog sunca — grad je kmetova-orijaša za vrijeme žetve kao veliko srce, koje prima sa sviju strana, a iz stotinu žila plemenitu krv, punu sokova i topline, e da se prometne u jedru dojku, iz koje će, ko iz bujna vrela, ići zemnicima životna hrana i sladko mlieko — Raduju se divovi, a i gradjanima je uzklitalo srdce u njedrima. Glavar divova, onaj neotesani i čudni šjor Jože, darežljiv je i plemenit kao sunce na nebu. Odkada se povratio kamarlengo Civetta sa jedno petnaest vozova vina, Jože se malo

po malo sasvim promienio i postao uzor-čovjekom. — Pije kao kakav vlastelin, psuje i viče na svoje drugove i ponosi se, da je praukun nekog kralja Dragonje, čija čaša i kruna da rese i dandanas oltare motovunske crkve. — Ali gradjane ne boli glava, što se onaj barbar uzoholio i što se počeo svadjati sa svojim drugovima. — Jože se skoro sprijateljio sa svojim bivšim gospodarima; dava svakome zarade i sipa novac na pregršti, a to je ono, radi čega ga oni slave i hvale. Vitezova i plemića nestade sa Štrigine glavice. Rekoše, da im ponos ne dopušta, ugovarati sa kmetima i prosjačiti od njih milostinju, pa odjezdiše k svojim mrkim kulama. Al je za njih ipak lako: tu oni sada vrebaju po cestama na putnike i trgovce, da ih orobe i opljačkaju. Ali što bi gradjani bez svoga Velog Jože? Gorostas još ne zna, što vriedi zlato, pa im ga baca kao proso pticama; oni će do malo dana put svojih gradova s punim džepovima suhih dukata i cekina. — A i doba je, da se jednom ide; zima je na domaku, a šjor Jože im reče, da je već ugledao dno one velike jame, iz koje je do sada grabio zlato. Gorostas za to ne haje, jer da su mu staje i žitnice već pune; gradjani pak vele: idimo k našim kućama! Kad potrošimo, mi ćemo u proljeće opet k Velom Joži! I neki su podeštati već otišli sa Štrigine glavice. Rekoše, da ih boli i ljuti, kad gledaju, kako njihovi obćinari robuju podlom kmetu; oni idu u gradove, da potraže nova vrela blagostanja i napredka. Al zlobni su gradjani ipak mnienja, da gospoda idu u gradove, jer uvidješe, kako će skoro da prestane ta žetva zlata na Psoglavčevu brdu — dočekat će podeštati i mletački plemići gradjane u gradu, da im u ime štatuta i privilegija zavire u kese i izmame dobiveni novac. Sve je to jasno onim vriednim radnicima i trgovcima, jedino kamarlenga Civettu ne mogu nikako da odgonetaju. Priznavaju mu dvie velike zasluge: on je uveo u Psoglavčev grad vino, koje je umekšalo ćud onih divljaka i približilo im osobito Velog Jožu iz Brannenci: Civetti je uobće uspjelo, da poboljša napete odnošaje izmedju divova i njihovih bivših gospodara. Al kamarlengo ne pita od kmeta novaca, laska im i savjetuje ih u neprilici, a toga gradjani ne znadu nikako da raztumače. Pred mjesec dana sklonio kamarlengo Velog Jožu, da mu dodje u goste, i opi ga kao mješinu, a ipak ne dirnu u zlato i drago kamenje, što ga je gorostas nosio u njedrima; druga se neka gospoda potruđiše, da liše orijaša toga tereta.

Kamarlengu je pače pošlo za rukom, da se umieša u neke razmirice, što nastaje izmedju divova; govorka se, da im je on nekom prilikom i sudio te ih pomirio. Civetta ne psuje gradjane, što rade kao težaci, i stiska oba oka, da štošta ne vidi. Podeštati odlaze, al on ostaje sa svojim pristašama kao da nešto očekuje. Gradi na Štriginjoj glavici oveću daščarū — sigurno će da prezimi u ovim gorama. Što namjerava taj lukavi Mletčić, kad su kmeti slobodni, jaki i obskrbljeni, a div Jože izdaje ovih dana svoje posljednje dukate? Svršava žetva za divove i berba zlata za gradjane — doba je, da se ide, kad

se neda više ništa da uradi! Neka kmetima dobrobit i blagostanje, kad su njima, gradjanima napunili džepove! Oni će sada prama moru, al u četama i pod oružjem, jer gladni grofovi i baruni vrebaju kao razbojnici na razkršću. Čim svane pramaljeće, oni će opet amo, da vide, je li Veli Jože naišao na koju novu jamu, punu zlata i srebra.

Tako govore gradjani i vrše jesenje radnje okolo Psoglavčeva brda; trom je i loš njihov rad, al ih ipak obogaćuje od dana do dana. Spušta se laka magla i pušu prvi hladni vjetrovi, a gradjani se dižu, da putuju. Primorci su već otišli. Svakog jutra kreće po koja četa sa Štrigine glavice — tabor je skoro opustio i počeo da se žuti od opalog lišća.

Posljednji, koji se odluči, da podje, bijaše motovunski podeštati,

— Idimo i mi? reče jednog dana kamarlengu.

— Ostajem, odvrati Civetta.

— Al čemu?

— Ja ću natrag s Velim Jožom.

— Šalite se, kamarlengo. Priznajem vam, da ste nam do sada vazda pametno govorili i da je vaše oko pronicavo, al se ovaj put ipak varate. Mi smo izgubili za uvijek naše kmete i shvaćam svu veličinu te naše nesreće. Nema više nade — silom nije moguće, a ni drugačije ne bi išlo. Kmeti su pokročili napred. Znadu, što znači biti slobodan...

— Al nije dosta, postati preko noći slobodan. Ne će uspjeti, pa će se razočarati i predati.

— Al ne vidjeste li, što se sve sbilo!? Prenuše se, složiše se. Izmučiše se, i muka im urodi. Oni nas više ne trebaju.

— Trebaju magnifice! Nije još kucnuo čas, da nam šmignu iz šaka. Staza je do slobode duga i trnovita.

— Oni je već prevališe svojim orijaškim nogama. Naš im je živalj stajao na putu, al ga oni prekoračiše, pogaziše ga pače: gradjani su služili svome bivšem robu.

— Gradjani su služili zlatu, puzali su pred zlatnim teletom; nisu se klanjali tom orijašu sa glinenim nogama — div je još uvijek malešan prama nama. Dobro je, što naši izmamiše i onaj novac iz kmetskih šaka, al kmet je sâm bogat rudnik, koji ne smije podnipošto iz naših ruku. Ono, što gorostas mora da svlada, da obori i sredi, da dodje do prave slobode, leži u njemu istome. Vi toga kao da ne vidite, a ja uprav s time i najviše računam, al da budem još sigurniji, utekao sam se i drugom sredstvu, o kojem vam za sada ne smijem ništa da kažem. Ne dvojim o uspjehu. Magnifice, ja ću se povratiti u Motovun s kmetom Jožom.

— Vi se onda nadate, da ćete u njemu ubiti čovjeka.

— Taj je čovjek još uvijek tako malen, da ga ne treba ni svladati. Dosta mi je, da kakogod pospješim ono, što će se svakako dogoditi. I pomoćnika sam si već našao. Sgodić će se čudesa, magnifice.

I podeštat, vidjevši, da se Civetta ne da nikako nagovoriti, krene sa svojim ljudima prama Motovunu. Jahao je vas zabrinut, razmišljajući, kako da doskoči podpunoj propasti poljodjelstva u motovunskoj občini i kako da dočeka one duge gladne godine, koje su već sada priatile cijeloj zemlji.

Podeštata i njegove pratnje nestade iza gora prama Motovunu, a Civetta je dugo sjedio pred svojom daščarom sa nekoliko gradjana, koji ga u velike štovahu i bijahu se zakleli, da ga ne će pustiti sama izmedju onih divljaka.

Kad se unočalo, kamarlengo ustane, pošalje drugove u daščaru i krenu sam niz brieg. Provlačio se u tami po oštrom kršu, kroz kupine i trnje, dok se ne zaustavi pred visokom crnom sjenom, koja je stršila na ogromnoj pećini. Bijahu to derne razvaline plemićkog dvorca. Stajale su od davnih vremena, i niko nije znao ma baš ništa da kaže o njihovim bivšim gospodarima. Pripoviedalo se po obližnjim selima, da su one ruševine ročište i zaklonište vještica, mōra i vukodlaka, koji dave djecu i krv sišu zalutalim pastirima i putnicima, pa su se čak lupeži i razbojnici bojali tih zloglasnih zidina.

Civetta udje u gust grm, koji je krio uzak otvor pod kulom i stupi u hodnik, probušen u kamenu, vlažan, tiesan i slabo razsvjetljen lučju, što je treperila i dogorievala u otvorenoj čovječjoj lubanji pred zařdjalim i razklanim gvozdenim vratima na drugom kraju prohoda.

Mletčić se dotetura do vrata, turne ih i otvori. Kamarlengo se nalazio u tamnici porušenog dvorca. Zařdjale, polomljene verige visile su o pljesnivim, golim zidovima; u uglovima žutila se slama i sieno, pod stropom o konopu sušile se křetine i visile lubanje konjā, na kamenitom podu crnili se porazbacani kotlovi i vrčevi, a povrh okna na zidu čučio je u rupi čuk i buljio razrogaćenim očima u vatru, koja je tinjala na nakaznim tronogama baš usred sobe.

Vonj dima, zadah gnjile slame i mokrih krpa podraži Civettine nozdrve i grlo na silan kašalj i kihanje.

— Bona sera! zatrubi kamarlengo, daveći se od kašlja.

— Vrag ti rilo izgrizao! Jezik za zube! Ne muti me! začu se hrapav ženski glas.

Kamarlengo ugleda kroz dim staru, odurnu ženetinu, koja se kretala okolo vatre s razpletenim siedim kosama, sva razdrta i bosa. Ple-sala je oko tronoga uz čudno gukanje i kukanje čuka na zidu, bacala u oganj neke trave i kamenčiče i mahala povrh kotla na tronogama golim konjskim gnjatom. Izricala je neke čudne nerazumljive rieči i pjevala pod glas divlju neku pjesmu. Škrgutala je zubima, plamsala velikim zelenim očima i krivila lievo i desno orlovski svoj nos. Ple-sala je sve to bjesnije, skakutala je kao kozlič, bjesnila ko srda, sva znojna i crvena, dok ne iznemogne, klone i stane pred Civettom, da mu upre u lice plamteće svoje oči, oštre kao dva bodeža.

— Što je novo, rodjače? upita ga.

— Naši su već otišli. Kmetima sve to bolje. Loču moje vino, al slabo koristi. Ti me prevari — sokovi, što si ih ulila u ono vino, rekao bih, da ne djeluju. Rječkaju se među sobom, al to nije još svadja i razdor, nije ono, što se meni hoće. Kao da nisi upotrebila travu od omraze, nego blitvu.

— Što gundjaš to, ruglo jedno! zakriešti uvrijedjena vještica.

Civetta umukne i sjedne na stog slame. Al Mletčićeve se rieči bijahu duboko kosnule žene. Njezino žuto, oštro lice smrknu se kao noć, a oči joj zaplamtije još čudnijim sjajem.

— Moja trava blitva! To si se usudio kazati, ti blebetalo glupo, ti tubonja gadni! Znadeš li tko sam ja? Ja sam utjelovljena ljudska zloća i himba. Okrutna sam i nemilosrdna, nepobjedljiva i svemoguća. Jao si ga onome, koji me dirne, na koga zamrzim! Da te ne trebam, da lišim ove gore tih gorostasa, skupo bi ti platio svoju drzkost. Sčepala bih te za kiku i ponijela te na ročište, da ti izišu smrdeću krv. Kako bi ti rado moj ćuk izključivao krmeljive oči! Potrebit si mi, pa moram da te trpim. Slutim, da ćeš jednom ti ili tvoji potomci služiti nam proti nekome. Za to te i štedim.

— Ne ljuti se, nego me savjetuj i pomози. Čuj, divovi su jači od nas! Tvrdi su kao klisure.

— Jači su od tebe, gade, i od tvoga trulog plemena, al nama ne će da odole — ja ću ih ipak smesti. S vama bi za čas obračunala, al s njima je teže — jedno je miš, a drugo medvjed. Otrovat ću im krv, onečistiti dušu. Gle, što kuham na tim tronogama! Nabrale smo travu o ponoći, po razvalinama i grobištima, u huku oluje, uz pucanje gromova. Sažela sam i izvarila sokove, izrekla sam čudotvorne rieči; izpjevala sam divlju pjesmu; uzrujala sam se i plesala sam dugo, biesno, mahnito, kao još nikada u svome životu. Ti ćeš izliti to piće u vino, što im ga davaš, i čekati mirno i uztrpljivo. I oni će se zalieniti, odati se piću, zamrznuti jedan na drugoga; uhvatit će se u koštac i krv će proteći. Smalaksat će, pokunjit će se; doći će opet k tebi, da ih šibaš i gaziš, i bies će ih odvesti daleko, tamo, od kud su i došli. —

— A onaj zmaj, koji ih dariva i štiti?

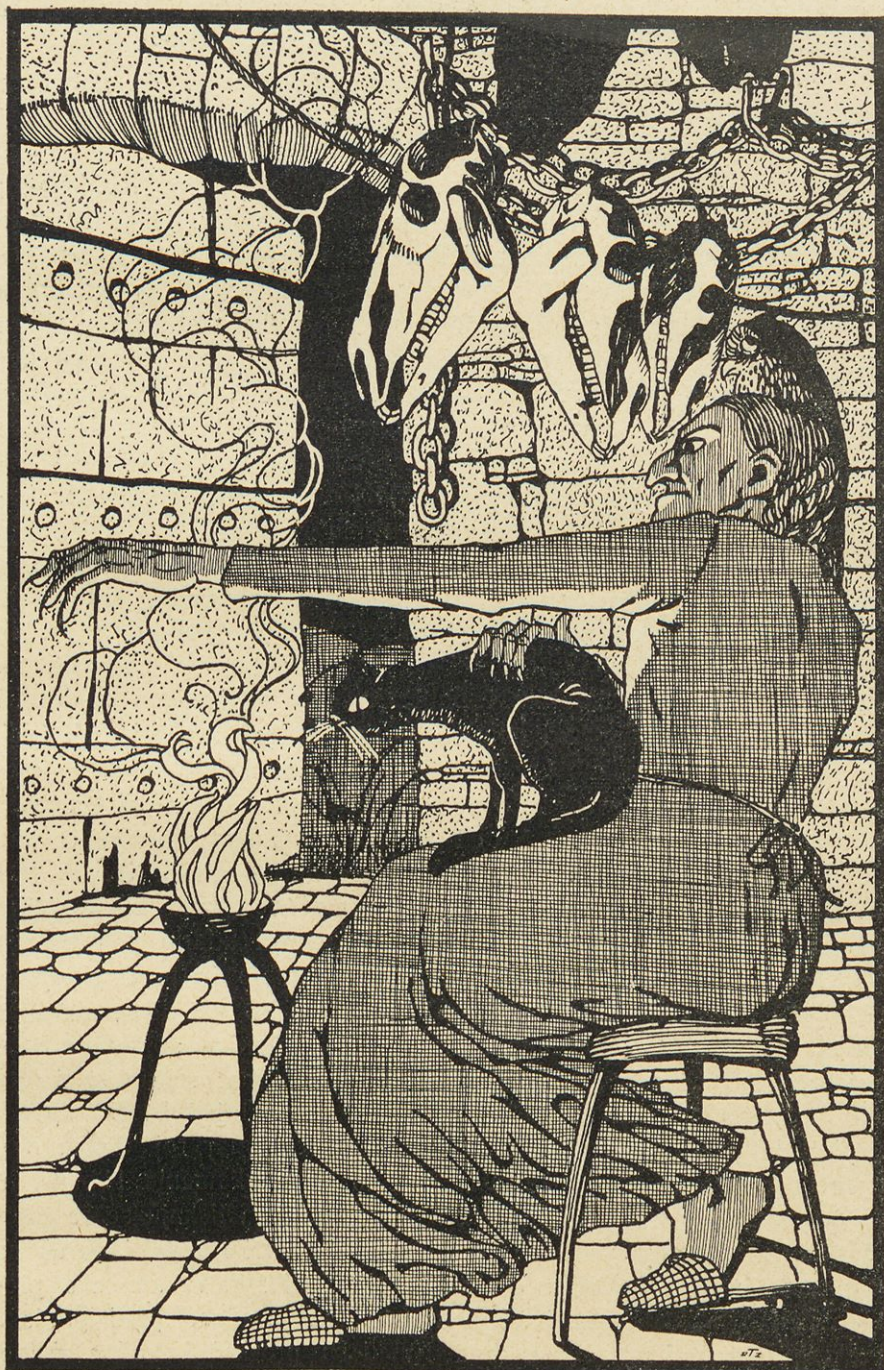
— Uz njih je samo, dok se oni muče i trude. Čim se oliene i podivljaju, zmaj će ih odbiti od svoga brda. Uspjet ćemo. Ja ću ih se lišiti, a ti ćeš dobiti u šake svoga Velog Jožu.

— A što će kasnije da bude, tamo do sto, do hiljadu godina? Hoće li se opet pobuniti?

— I to ćeš da saznadeš! reče vještica i povede kamarlenga k širokoj tamnoj rupi u uglu sobe.

— Stoj mirno i gledaj u tu jamu! nadoda ona, pa užga na tronogama zublju, te se spusti, ili zapravo, poleti u rupu.

Na dnu presušenog zdenca ugleda Civetta dvanaestoricu vještica i vukodlaka, koji dočekaše baku vikom i cikom te zaplesaše divlje

kolo okolo zublje. Odurne su te nakaze plesale dugo sve to bjesnije i bjesnije, kričale i pjevale sve to strašnije, dok ne klonuše na tle, smalaksale i iscrpljene. Zublja se utrne i crn dim stane da suklja iz zdenca. Jak vjetar udari najednom iz rupe i dim se razprši.

Zdenac je sada bio pun čiste i razsvietljene vode. Na dubokom dnu zelenio se motovunski brieg okrunjen bielim gradom. Čudno li izgleda grad Motovun u toj dubokoj vodi! Zidine se crne — gnjile, trošne i porušene. Stare mletačke sgrade stoje puste i razklimane; kuće i kućice novog oblika dižu se na onom vrhuncu. Ulice gradske i obronak brda vrve ljudima, al jedva ćeš da upoznaš u njima potomke sadašnjih motovunskih gradjana — sasvim druge nošnje, druge kretnje i lica. Starci su kao strašila, mladići naliče starcima, a djeca su nevoljna, blieda, kržljava. U onim očima ne čitaš drugo nego nemoćnu bahatost, čežnju za vlašću, pohotu za zlatom. Kupe se gradjani na obronak i puni gnjeva, mržnje i bojazni gledaju u dolinu. U dolcu stoji gorostas uz ženu i mnogobrojnu djecu i mrko promatra svoje neprijatelje. Ta to je Jože. Viši je, krupniji i mlađi nego dandanas. Njegovo je lice otvoreno i ponosno, oči su mu pametnije i oštrije. Eto, iz grada je sišlo nekoliko gradjana i približili se gorostasu. Govore mu bahato, kao gospodar robu, al gorostas se uzpravio, podigao je glavu i odbio ih od sebe. Gradjani se povukoše natrag, a div ih sliedi mrko i odvažno. Uzkomešali se gradjani; jure niz obronak, da zakrče Joži put, da ga odbiju i potjeraju. Div je podigao u desnici zastavu — ne poznaje ju kamarlengo, ne zna joj značenja, ali vidi, da se na njoj crveni kao krvi bieli kao snieg na Učki i modri kao plavetno nebo. Gle, iz seoca okolo motovunskog brda srće bezbroj kmetova; jure iz bižnjih šuma, iz zaselaka i razštrkanih koliba; množe se kao da niču iz rodne im zemlje. Ruke su im crne od žuljâ, lice im mršavo, a oči pune tuge. Stigli su Jožu i stisli se okolo njega, voljni da ga sliede i podupru. Kao da je ogroman val udario o podnožje brda! Gorostas je umakao daleko napried; stupio je pred gradjane, vitlajući visoko barjak. Kiša kamenja prosiplje se na diva; navališe na nj kao razvezane psine na biesnu zvier. Kamen ga pogodio u čelo. psi mu izgrizoše noge, nož ga ranio na sto mjesta; srušio se i podigao mnogo puta, al div ne malaksava, krvav i blied kroči napried, uzpinje se težkom mukom sve to na više kroz onaj roj divljih osa, kroz ono krdo šakala, pod sve to žeščom kišom kamenja i blata, u huku psovaka, poruga i prokletstva. Hrpe kmetova tiskaju se za gorostasom. Silan val propinje se uz brieg, da poplavi i brdo i varoš na vrhuncu. Gradjani se brane biesno i očajno, al njihove su šake pre-slabe, kosti krhke, desna im kao u žene. Div je stigao pred gradska vrata, srušio ih, i provalio u grad. Kmeti su preskočili trošne zidine, poplavili ulice i trgove, ušli u stanove i crkve i potjerali iz njih svoje gospodare, svoje tirane i krvnike. Jože se uzpeo do kaštela na vrhu brda i posadio stieg na najvišu kulu. Razvedrilo se nad Motovunom i

sunce gadja sa obzorja osvojeni grad svojim sjajnim zrakama. Pobjednička zastava vije se na kuli, kao da pozdravlja i nešto javlja istarskim gradićima, gore na vrhovima gorskim, dolje uz obale morske.

Para i dim navali naglo iz jame. Civetti se iznova smrkne pred očima.

Kad pogleda, vatra je opet gorila na tronogama, ćuk je ćukao u rupi povrh okna, a vještica je sjedila pokraj ognja, gladeći desnicom naježeni hrbat velikoga crnog mačka. Vani je lievala silna kiša, grmio je grom, a vjetrina je noćna grozno hujila u hodniku pred onom špi-ljom i u drvenim kulama porušenoga grada.

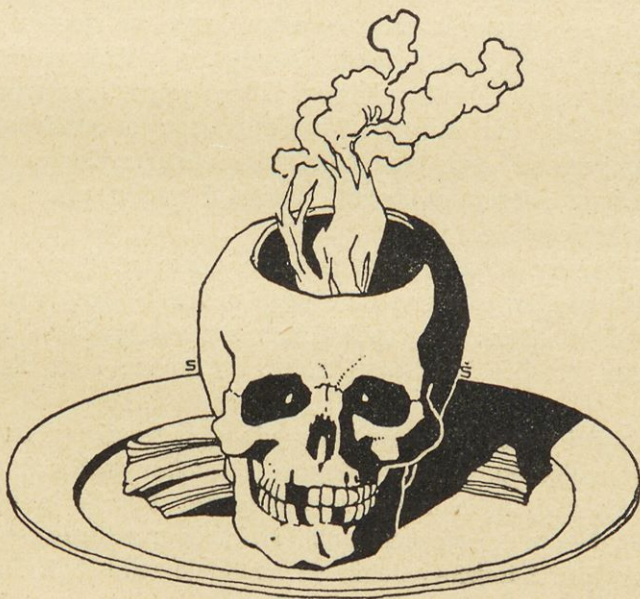
— Rodjače, jesi li vidio? upita zlobno baka.

— Vidjeh i razumjeh, al to je sve prijevarena i obmama. Htjela bi me prestrašiti. Zlobna si i hvalisava.

— Pasji sine! — To mi je hvala za muku i trud. Al ne mari: osvetit će me Jože. Tebe će da osramoti, a potomstvo će tvoje da pobiedi i utuče. Uzmi napitak, pomiešaj ga s vinom i čekaj uztrpljivo! Idi i ne smetaj me više!

Vještica mu pruži pun mješčić i gurne ga prama vratima.

Kamarlengo otvori vrata, prodje hodnikom i nestane ga u noći i oluji. —

eopaženo skoro požutilo je lišće jasenovo i lješnikovo, pozlatila se gusta kosa zelenih šuma i lugova, porumenile su grančice i prutovi sviba i drien, a plodovi kurike i veprine sinuše na sunčanim zrakama, po požućelim grmovima, kao rujne kapljice mlade krvi.

Jesen, blaga boginja, porazdielila je sve darove svoje radinim zemnicima. Povenuo je zeleni ležaj, na kojem se mučila i radjala ta vječna porodilja u svjetlosti i plamenu rujanskog sunca; izažela je ona riekü slad-

kog mlieka iz svojih dojki, ostrigla je svoju zlatnu kosu i svukla sa sebe zelenu dolamu, poklonila je sve svoje i sad se diže, da putuje u druge krajeve, gdje je čeka nova sreća, novi porodjaj i — umiranje; žuri se, da otide, jer se danas na vrhuncu visoke gore na sjeveru pojavio s bielim plaštem na plećima i čelom okrunjenim težkom oblačinom, uzpravan, grdan i mrk, zimski neki bog. Ustaje jesen, dobra boginja, sa ležaja opalog lišća, da putuje u južne krajeve s posljednjim jatom ptica selica, i strnad šušti na pokošenim njivama, čudno šume žute grane na vrbam i brezama pokraj potoka i muklo plaču vode, što silaze s gorskih izvora i vrela.

Dan je vedar, tih i tugaljiv. Sunčane zrake ne žegu više zemlju — lome se i prelievaju u sve boje dūge u debelim kapljam rose, što ih noćna magla ostavila na požućelom hrastovom listu, na zreloom klasu poljske preslice, na suhoj kapici mahovine i na vlatu usahle trave. —

Na poljani usred Psoglavčeva grada sjeli su divovi na travu, da proslave sretnu berbu, te da se dogovore o radu preko zime i o načinu, kako da porazdielie medju sobom ljetinu. Veselje je njihovo iskreno i veliko — ta ovo je prvi put, što imaju u rukama nešto svoga. Slobodni su, jaki i imućni; odbili su napadaje onih bahatih plemića, a gradjani se povratilše k svojim kućama. Prvi je to put, što su svi na okupu ne da rade, nego da nešto proslave i da se vesele. — Velike su im čiture pune kamarlengova vina, miris pečenih ovnova dražka im nozdrve, a gromke im pjesme i uzkllici odjekuju kao tutnjava po bližnjim dolcima. U posljednje su se doba često svadjali,

palo je i grdnih rieči izmedju njih, al danas će da sve to prestane, uspjeh će uroditi pomirenjem i slogom. Jože se doduše nešto posilio, i stekao neprijatelja u družini, al su njegove zasluge ipak velike, ta bez njega ne bi bili dočekali sličnog dana i slavlja; pravo je, što je sio na odlično mjesto kao kakav gazda. Kmet je Liberat sada njihov glavar, al Veli Jože je ipak najjači medju njima, pa nek se momak ponosi, kad ima i radi čega.

Divovi jedu i piju uživajući u slatkom vinu i mladom mesu. Jože se sada povalio na lievi bok, podupro laktom glavu i priča po stoti put o onoj oluji na moru i o galeotu Iliji. Srče na dugo iz du-boke čuture te heri glavu i pjeva:

Sazdao sam grad na gori, na vidiku celog sveta.
Donesite gvozden-ploče i pragove od mramora!
Gdje su tebi hola vrata, širna crkva, toranj gordi,
Grade od kremen a?

— A jà! pa da te za tim okrunimo za kralja. To bi ti htel, oglasi se Ivan, mlad ovčar i kravar, koji je iz dna srdca mrzio na Jožu.

— Muč'! zagrmí Jože. Ti si za brave past i za nič drugo.

— Ma ti jiš moje brave.

— Bravi su svih nas, a paseš jih na mojoj zemlji.

— Ma baš tvoja!

— A čigova? reci. — Sva je zemlja va dolcu moja. Ki ju je izoral i posijal?

— Oni iz grada. — Ti ne!

— Pa ča te za to briga, lupež jedan!

Jože izbulji oči na ovčara, kao da će ga živa da proguta. Kmet se Ivan preplaši i umukne, a ostali udariše u pjevanje, da prekinu prepirku.

Nisu htjeli da se danas svadjaju; samo je kmeta Liberata i mladog Jurića nešto i sada bockalo protiv Jože, pa su sokolili pogledima ovčara. Liberat je bio kivan na Jožu, jer da mu onaj bahati Branenčanin ote pet rali zemlje u dolcu, a Jurić je tvrdio, da ga je Jože prevario i pokrao. Prevare ga, zatajivši mu vriednost onog zlata, a pokrade ga potrošivši silan novac, što ga je on, Jurić, našao, a dobri onaj zma j darovao ga njima svima.

— Ča je huje: ukrast šaku sena ili punu jamu zlata? viknu Jurić. Al divovi ga ne čuše; grmili su sada u sboru, i pjesma je tut-njila, gromka i velebna, po svim klancima okolo Psoglavčeva brda.

Što će nama gvozden-vrata i što će nam toranj gordi?
Posadimo pred ulazom kamen-mizu i ladonju,
A visokoj na zidini, nek se sjaje plug gvozdeni,
Grade od kremen a!

Sviest vlastite moći i radost svoga postignutog uspjeha ječila je u poju divova. Sjedili su kmeti u travi i lišću, pokraj vozova siena, ne-daleko daščara, u kojima je mūkala i blejala stoka. Poljsko je orudje ležalo okolo njih na poljani, tupo i crno od zemlje; psi su lajali, i

skakali okolo vatre, a konji su rzali pod zidinom, razdragani oštrom vonjom pokošenih livada i mirisom jeseni na umoru. I stariji kmeti počеше da pričaju svoje doživljaje. Koliko patnja i stradanja! Koliko nepravda i nasilja! A oni su sve to podnosili, puštali su, da ih gnjave i muče, bojahu se onih žučljivih gradjana, onih napuhanih vitezova, koje možeš da pogaziš kao hrušte.

— Smo bili kako blago! klicao stari kmet Fran.

— Jože! veli kmet Toma. Neka govore ča će, ma ti si sve jedno čovik. Ča bi mi brez tebe?

Jože je digao glavu i izbočio prsa. To nije više onaj težak, koji je negda dugo čučio pod motovunskom zidinom, čekajući uztrpljivo lošu pečenku. Nešto ponosno i tvrdo stoji sada orijašu izmedju kuštravih obrva, a oči mu gore. Opio ga slobodan život, radostan rad i osjećaj svoje snage. U njemu se probudi nešto, što se ne umiri poniženjem gradjana i biegom plemića; kao da sve traži kakav odpor, protiv koga da razvije snagu, što ga guši i sili da plane kao oganj. Od nekoliko vremena uvidja, da su kmeti nezahvalni prama njemu, da bi se svaki od njih htio postaviti na čelo ciele zadruge, i to ga peče i boli. Priznavaju mu, da je najjači, al ga ne drže pametnim i i izkusnim. A tko je više od njega doživio i na kopnu i na vodi? Tko ih prenu iz mrtvila? Tko im otvori oči? Al se Jože ipak nada, da će ga danas nagraditi i udieliti mu obilatiji dio; vidjet će se kod diobe, kako ga štiju i cienne.

Sunce je bilo već visoko na nebu, kad se divovi nasitiše i izpjevaše, te se digoše da započnu diobom. Već kod dieljenja drva neki se od njih uzrujaše i počеше da viču na nepravdu. Težkom mukom uspije starijim kmetovima. da umire nezadovoljne, te pridjoše k stoci, o koju skoro da se ne potukoše. Ovčara Ivana moradoše svezati užetima, da momak ne navali na glavara Liberata. Bili su već skoro svi kivni jedan na drugoga, kadno prodjoše na žito i kukuruz. Jože se prvi pomami, tvrdeći, da njega ide mnogo više žita nego li druge kmete. —

— Ja sam skopal i izoral oni dolac izpod Štriginega brda, a dolac je napunil žitnice. To je sve moja muka.

— Mučili su se oni iz grada, reče Liberat.

— Pak! . . . sam ih i plaćeval.

— Si, ma s mojimi beči, vikne Jurić.

— Prav govori Jurić. Zač im je dal ono zlato? Ni bilo njegovo, umieša se ovčar Ivan.

— Svaka čas' tebi, Jože! rekne stari kmet Marko. Si čovik, si jak i znaš s ljudima izhajati. Jà, dolac je dal čuda žita, ma su delali oni iz grada. Oni su delali, a ti si ležal i pil. Ne govori, da si se puno mučil. Smo mi već nego ti. Svaka čas' tebi Jože! ma si ih plaćeval s beči, ča jih je našal Jurić, a su bili beči svih nas. — Ča ni tako, ljudi?

— Vero ja! Tako je! rekoše skoro svi kmeti.

— Huncuti! Lupeži! Plane Jože i stane da grdi i psuje, crven u licu i s nabreklih žilama na snažnom vratu. Njegova je dolina; on ju je izorao i posijao, pa njega ide barem treći dio svega žita. Gradjani su čeprkali kao kokoši po oranici i smetali ga u poslu. On ih je puštao, da rade, i darivao ih onim zlatom, samo da se okane zavetanja i da budu mirni.

— A ča će ti, čoviče, sve to žito? klikne netko.

— Ča te briga! Ča je moje — je moje. Ni me strah svih vas, ste razumeli?

— Volil bi jopet služiti gospodinu nego tebi, vikne Jurić. Ti si zločest i munjen!

Jože se uzalud žestio i prietio. Kmeti su ga sada gledali mrki, mučaljivi. Branenčanin uvidi, da su skoro svi protiv njega i da ga se ne boje, pa se još više uzpali. Potrči kao striela k daščari — otvori naglo vrata i skoči na stog žita. Rukama i laktima stane da gura i baca zrnje izvan daščare, vas bio u gustom oblaku pljeve i prašine.

— Na, psi! Na vam Moja muka! moj trud! moj pot!

— Si munjen! si munjen! klicahu mu kmeti, uzrujani i ljutiti, spremni, da navale na mahnitca.

Jože se najednom umiri i izađe iz daščare mrk i bled.

— Dobro je! reče kmetima. Ste svi kontra mene . . . Ja grem, ma mojega žita ne ćete goditi! Vero, da ne ćete!

Pa pljunu u zemlju i uputi se u dolinu.

ne iste noći gledao je kamarlengo Civetta sa Štrigine glavice, kako požar bukti u Psoglavčevu gradu. Gorile su daščare i oni ceri na sjevernom rubu poljane. Crveni ognjeni jezici drhtali su u vjetru, dizahu se sve to na više, ližući daske i slamu na krovovima, a ceri se upaljivahu i plamsahu u vedroj noći kao gorostasni kandelabri. Grad je gorio, sličan ogromnoj lomači na vrhuncu brda. — Gusti oblaci crnoga dima sukljahu visoko u zrak, a u njima gledao je kamarlengo — il mu se barem tako pričinjalo — cielu povorku vještica, mačića i vukodlaka, kako plešu svoje divlje kolo, svi crveni i rujni od požara. — Usred toga kola gledao je Civetta poznatu mu vješticu, al krupniju i nakazniju, gdje lebdi u dimu i zlorado se kesi nad nesrećom kmetova. Nosila je u desnici goruću baklju, iz koje su siktali plameni jezici nalični dugim zmijama, a drugom je pak rukom lila na divove iz otvorene lubanje žuč i krv.

Iskre su letjele sve naokolo, vrcajući iz dasaka i krošnje stabala, a varnice se vijale u vis i padale u dolce, koji se vijugahu izpod brda, svi obasjani rumenom svjetlošću požara. Velike sjene vrzahu se oko vatre: preplašena stoka je jurila mučuć i blejeć niz obronak brda. Čopor konja s upaljenim grivama i repovima srtao kao pomaman iz staje i kasao niza strminu; mukli je topot tutnjio dolom, a vjetar je nosio na daleko bolni i sdvojni rzaj. Evo, nekoliko visokih sjena juri

u dolinu; srću preko krša, hrle po grmenju — gone nekoga. U rukama su im duge goruće klade, kojima sve mašu i priete. — „Jože! brek!“ čuje se odkad do kada u huku vjetrine. Sjene su sada sišle u dolac, razišle se, i sve nekoga traže po šumici izpod brda i oko gomila kamenja pokraj potoka.

Civetta sjedi i gleda u požar na briegu, u one zublje u dolcu. Raduje se tomu nenadanom događaju, koji ga uvjerava, da je vještica ipak kadra, da nešto učini svojim čaranjem i napitcima. Najednom začu topot težkih koraka, i visoka sjena pomoli se pred njim. Dihala je naglo i duboko, umorena od naporne trke.

Ljudeskara, okrenuta leđima prama požaru, razdrapana odiela i razpletene, duge kose, što se vijaše u vjetru, sva razsvietljena crvenim plamenom, pričinu se Mletčiću grdnim, crnim demonom plamtećih očiju i upaljenih vlasi, koga pakao izriga najedanput pred njegovim nogama . . . Pomisli, da kmetovi udjoše u trag njegovim spletkama pa da će sada da ga ulove i zgnječe kao crva, il da možda ona paklena vještica hoće i njega da se liši, baš ove iste noći, u kojoj eto pade proždorni oganj na grad gorostasâ . . . Mršavo se Civettino lice produži kao gladna godina i probliedi kao vosak u ruju požara, a zubi mu zacvokotaše kao usred zime.

Al ona sjena stajaše tiha i mirna pred Mletčićem; najednom se poguri, nešto šapnu, pruži ruku, što sinu u ruju požara gola i crvena, kao naštrapana svježom krvlju.

— Tko je to? klikne kamarlengo.

— Mi date vina? šanu došljak.

— Ti si, Jože! Što se to dogodilo? gonili su te . . . , reče Civetta, kao strah odmah minu.

— Hteli me ubit. Mi date?

Kamarlengo povede gorostasâ na zapadni bok briega. Tu se pod proplankom odroniše davno velike pećine i pukne grdna jama, obranjena od vjetara i kiše.

— Odmori se i umiri, ovdje te ne će potražiti. Počeka me tu, reče kamarlengo gorostasâ.

Civetta ze udalji, pa se povrati sa nekoliko momaka, koji su nosili vino.

— Nâ, dobri Jože. Pij i govori! Što se to sbilo?

Jože je sjedio i mrko gledao preda se. Pio je dugo i sve to žešće, kao da bi time htio stresti sa sebe nemir i ljutinu.

— Lupeži! . . . Vragi! . . . Mene udrit? . . . Ćemo videt . . . kukao je Veli Jože sve na prekid i laćao se čuture.

Civetta je šutio i mirno čekao.

— Tko je upalio grad? upita na jedanput.

— Ja, gospodine.

— A zašto, Jože? Što su ti opet skrivili?

— Ukrali su moje žito. Hteli bi moju muku. Sve za njih, a meni rog. Ča su oni meni? nič. Ja sam iz jednoga kraja, a oni iz drugoga. Govore kako ja, i to je sve . . .

— A, vidiš! Kazivao sam ti ja!

— Su morda oni gospoda, pa da jim ja služim kako hlapac? Ča se vam para?

— Pravo imaš!

— A ča je moje, to morem i zgoret . . . Oni mene tuć, ubit? Su huji od grajana — vero jà! Va gradu su barem gospoda, a oni? kmeti, kako i ja.

— Ti si jači i pametniji od svih njih. Da nije tebe bilo, služili bi sada svojim gospodarima.

— Nego da bi! Sad bi oni hteli, da ja njim služim. Ču raje delat jopet za gospodu nego za kmeta . . . gospodin je dospodin, a ča su oni? . . . Je ljudi i meju vama . . . Ovako ne gre.

— S nama ti je ipak bolje bilo.

— Je hudo bilo, ma drugačije . . . Znal sam barem, koga služim . . . Ča? Liberat da bude moj glavar? Ča je on? . . . Čujte gospodine, neka mi daju moj plug i voz i motiku, pa ja ne grem već na grad. Ču živet sâm va dolcu; ću sam delat.

— Dobro je! Ja ću sjutra k njima, pa ću se zauzeti za našeg Jožu. —

— Ma ja ću moju zemlju! Dolac je moj. To jim recite.

— Prepusti sve to meni.

— Ste čovik, gospodine! Ste čovik!

I Jože poče da grdi svoje drugove. Ovčar Ivan krade po njivama i goni stado u štetu. Jože mu jednom ubio radi toga kravu u svome dolcu, pa ga ovčar mrzi i kleveće. Liberat se polakomio za njegovom oranicom u dolini, a ludom Juriću ne da ono nesretno zlato još uvijek mira. Svi su mu zavidni, što je prvi među njima i njegovo je žito najbolje i njegovi su kuruzi jedriji. Govore mu, da je bahat i svadljivac, a svaki se od njih jagmi, da bude glavarom i kolju se skoro svaki dan za pedalj zemlje. Tuže ga, da je pijanica, al Civetta dobro znade, da je i njima vino ugodilo. Kmet je Toma postao lienčinom, a ovčar Ivan još žešći svadljivac, odkada znadu za tu rajsku kapljicu.

Kamarlengov se napitak porazgovori u Joži i gorostas stane da bulazni o kralju Dragonji, o galeotu Iliji, o dobrome zmaju, o slozi, poštenju i zlatnoj slobodi, za koju da bi i krv dao.

O ponoći orijaš zaspi, povaljen na suhom lišću, a kamarlengo se povuče u svoju daščaru.

Svitalo je bledio jesenje sunce, kad Civetta ustane, te se uputi u dolinu. —

Divovi su po dolcu tražili pobjeglu stoku i konje, kupili su živine i tjerali ih prama gradu. Bili su pokunjeni, srvani od bdjenja, umora i tuge.

— Bog s njimi, gospodine! pozdravljahu kmeti kamarlenga, a glas im bijaše mek i tih, lica krotka, kao onda, kada nisu znali za samostalnost i slobodu.

— Bog, ljudi! Što vam se to dogodilo? Mogu li vam biti od pomoći?

— Zlo je, gospodine. Jože nam je zapalil grad.

— Al kako to? Zašto?

— Eto, tako. Posvadili se, pa Jože ljut pošal va dolac. Vrnul se je obnoć nazad kako lupež i zapalil strešnice i hiže.

— Pak onda?

— Videli su ga ljudi, pa su ga hteli ubit, al jim je pobegal. A škoda je velā, gospodine! Sve je sgorelo . . . Ho'te s nami, gospodine, pa ćete videt.

I kmeti povedoše kamarlenga u grad.

Garište se još pušilo. Crni stogovi izgoreloga žita ležali baš ondje, gdje se juče dizahu one visoke daščare. Nekoliko gredā nestalih staja držahu se jošte uzpravne pokraj onih stogova, al bijahu crne kao paklina, izglođjale od vatre, prelomljene od vjetrine, slične grdnim križevima na tmurnom, prokletom groblju. Amo tamo po poljani ležale su poluizgorele mrcine konjā i volova, a oko njih vrzali se čopori gladnih pasa, dok su se jata gavranova kupila i kraktala sve naokolo po ostatcima drvenih kladava, čekajuć, da se ljudi maknu sa onoga briega ili da im bace strvine u dolac izpod grada. Pougljenjena debila cerova stršila su u vis, crna i pusta. Sve bijaše izgorelo i osmudjeno, sivo od gustoga pepela, crno od dima i čadje.

— A što ćete sada? upita kamarlengo.

— A ča ćemo! Kaštigat ćemo onega palikuću, reče kmet Li-berat.

— A tko vam je glavar?

— Sam ja, gospodine.

— I vi ste to dopustili? Morali ste da zapriečite. Tako ćete nastradati, dobri ljudi.

— A ča ću ja, kada me ne slušaju? . . Svi su zločesti, a Jože je najhuji. Delaju i muče se, ma su kao munjeni — ni blagoslova, ni ljubavi, pa ne gre. Ča ću ja brižan?

— Sam rekal ja, poče kmet Toma, da je to mesto prokleta. Posvuda kosti od nekih ljudi, a govore, da to nisu bili kršćani. Pa to zlato, pa ti zidi . . . Ja sve govorim, da gremo na koju drugu goru.

— Ni to, ne! zemlja je božja. Nego čujte, gospodine, reče stari kmet Ivan. Mi nimamo pravega čovika, ki bi s nami ravnal. Mi smo dobri za delat, ma smo brižni kmeti; htel bi nam se čovik pametan, študijan, ki bi s nami znal lepo ravnat i rekal nam ča i kako, i kega bi mi štimali i rad poslušali. Onda bi sve dobro bilo i ne bi se takove stvari dogajale. Ma ovako, ča nam koristi bit liberi?

— Vero ja! Dobro je rekao! Predika kako čovik! kliknuše složno kmeti i poklimaše glavom.

— I ja držim, da je tako, reče Civetta. Vama se hoće glavara i to pravoga, koji znade, da savjetuje i pouči, da nagradi i kazni. E, znam ja najbolje, kakav bi to glavlar morao da bude! Čovjek pismen, pošten i izkusan, koga svak štuje i čija je rieč drugima zapovied.

— Gospodine, reče plaho kmet Liberat, a ča bi bilo, kad biste vi prišli k nam i bili naš poglavar?

— Ja! ? začudi se lukavi Mletčić. Što ti to pada na um, dobri čovječe? Potražite ga radje megju vama.

— Mi nismo za to. Vi ste študijan i pametan čovik. Čete videt, kako ćemo onda delat.

Civetta se sve nećkao, navadjajući razloge, koji su još više poticali težake, da uztraju u svojoj želji. Nakon dugoga pogovaranja kamarlengo poče da popušta, i pošto mu oni obećaše, da će ga slušati i sliediti njegove savjete, pristane i zada im rieč, da će postupati s njima kao sa slobodnim ljudima i nastojati jedino okolo njihova boljinka. Prošeta se još jednom poljanom te odredi, da bace one mrcine, ugarke i pepeo u klanac i da posieku po šumama daske za nove daščare. Njihova mnogobrojna stoka nije mnogo pretrpila od tog požara, pa se nije bojati oskudice i gladi. Preko zime neka ovčari i kravari pasu i goje stada, a do koji dan porazdielit će svi skupa zemlju te započeti da krče i oru. On će k njima svako jutro, da ih posavjetuje i uputi. Govorio im, da će se onda iznova probuditi dobri onaj zmaj, da ih nagradi i brani — sada tvrdo spava, jer postadoše ljenivci i svadljivci. Reče, da puste na miru zlikovca Jožu, koga da će on sam potražiti i povesti na pravi put. Poslat će im večeras bačvu vina, da piju u njegovo zdravlje. Divovi se utješiše i uzradovaše te popratiše sve do dolca svoga novoga glavara.

— Zaludu, reče kmet Liberat, gospodin je gospodin.

— Ma i vraga, samo ne Jožeta! klikne Jurić.

— Kako je sve laglje, kada kigod zapoveda! reče kmet Toma.

I one večeri divovi su opet dugo pili i pjevali na opustošenom vrhuncu svoga Psoglavčeva briega uz huku zimskoga vjetra, tulenje pasa i graktanje gavranova u dolcu izpod grada.

*

Crne su viesti stizale kamarlengu iz grada Motovuna.

Poručivao mu podeštat, da gradjani vole gladovati nego li izdati onaj Jožin novac, kojim bi on htio da naruči živeža, ma gdje bilo. Motovunska je šuma još uvijek pusta, i proto se Dalla Zonta uzalud muči, da nadje u gradu nekoliko radnika. Mletački senat šalje pisma, opominje i prieti motovunskom vieću; gradjani za to mare i ne mare, Obćinska je blagajna prazna, a Motovunjani lihware onim prokletim zlatom. Po njivama ni traga oranju i kopanju, pa nema za obćinu ni veresije kod prekomorskih trgovaca. Do koji dan ne ćeš naći ni kore

hljeba u Motovunu; nestadoše i posljednji konji, kojim su se hranili u ovo zadnje doba. Obćinska je vlast sasvim klonula. Zavladao je nered i bezvladje. Talijanski i njemački plemići prometnuše se u prave razbojnike. Naoružаше svoju služinčad — poznate tatove i ubice — i haraju kao pomamni po selima prieteći i slobodnim gradovima, da će ih obsjednuti i udariti na njih teške poreze i namete. Najžešće se uzgoropadio biesni vitez Odo Wachsensteinski; poručio je motovunskom vieću da mu ono pošalje sto vreća žita, il da će inače navaliti na Motovun i sažgati ga kao snop gnjile slame. Sve se sgrnulo u grad, da ne pogine od gladi i mača, a u Motovunu poskupio oskudan živež, kao oko u glavi. — Podeštat se boji bune i krvi, jer je siromašniji puk sasvim ogladnio. Kradje učestale, da je strahota, a druge obćine navaljuju razbojnički na motovunska sela, u nadi, da gdjegod što nadju i opljačkaju. Jedino su podrumi još uvijek obskrbljeni lanjskim vinom, pa mu eto šalje — kako mu je ono bio obećao — pet vozova, a spreman je darovati mu sve do zadnje kapi, jer bi to užasno bilo, kad bi se gladno gradjanstvo bacilo na piće i zaplesalo u tom darmaru pijano kolo. Podeštat moli kamarlenga, da se jednom okani onih divljaka, koje ne će više nitko svladati ili prevariti, te da pohrli u Motovun, gdje će da bude od pomoći i njemu i cielome vieću.

Civetta, netom dobije vino, povede jedan voz k divovima i prodade im ga za dvadeset komada rogate marve. One iste večeri poruči kamarlengo podeštatu, da mu eto šalje gojnu stoku, a da će do malo dana obradovati Motovunjane još ljepšim darom. On ostaje na Štriginoj glavici, jer da ga oni dobri divovi zavolješe na takav način, da ga izabraše svojim glavarom. Neka se podeštat tješi i ne boji gladi dok je sva ova silna stoka na Psoglavčevu brdu.

I od tog dana prodavao je Civetta sve to skuplje svoje vino. Zlatna jama bila je sasvim prazna. Zalud su divovi kucali motikama povrh zmajeve glave i kopali duboke rupe, da ga nadju i probude iz dubokoga sna. Zmaj im se nije oglasivao. Izkopaše jednom težaci duboku jamu i naidjoše na široku tamnu špilju, na čijem se dnu nešto, sjalo i svjetlucalo. — Zlato! Zlato! kliknuše kao pomamni i njih desetak nagnu kao jedan čovjek, da se provuku kroz tiesan prohod do onih hrpâ novaca i dragulja. U uzkom prorovu planu ljuta borba izmedj divova. Uhvatiše se u koštac: gušili se šakama i bili nogama, želeći svaki, da prvi stigne u špilju i postavi svoje ruke na zmajevo blago. Borilo se dugo i žestoko u tamnom rovu, kad se odjednoć nešto ganu i zatutnji užasna rika u podzemnoj pećini, a Psoglavčevo se brdo zatrese u svome temelju. Bliedi i upropašćeni jurnuše divovi na polje, a ona se jama za njima sklopi kô žvalo grdne nemani, izrigav prije dim i vatru . . . Gorostasi se uvjeriše, da se od onoga dobrog zmaja nemaju više čemu nadati. I kmeti su za kamarlengovo vino davali svoju stoku.

Ovčar se Ivan proslavi na Psoglavčevu brdu kao žestok pijanica. Krao je drugovima blago i darivao ga kamarlengovoj družini, vola za pol brente vina, u koje je kamarlengo lievao one kobne sokove, što ih je vještica kuhala u svojoj zadimljenoj špilji. Skoro svakoga trećeg dana gonili su gradjani volove i ovce u Motovun i u druge gradove. — Divovi su opet hranili, a da toga nisu ni znali, sva obližnja mjesta. Stoka je malo po malo izčezavala, al kmeti bijahu zaokupljeni drugim brigama. Očekivali su dan, kada će Civetta da im porazdieli zemlju, pa su o tome vodili već sada duge prepirke i svadje. Al kamarlengo je navlaš puštao, da prolaze dani i tjedni. Pirio je razdor i neslogu u tu vatru, koja je morala da proždre pred njim svaki plot i ogradu. Huckao ih je još gore jednoga na drugoga, ali uvijek s medom na jeziku, govoreći im tobože u ime sloge i slobode. — Samo je Jožu bez ikakva obzira poticao na bunu i tjerao ga, da se osveti svojim drugovima. Bijaše se Jože povukao u dolac i izbjegavao kmete. Radio je malo i polazio često k Civetti, da se izbrblja i opije. — Civettini su ga drugovi dočekivali s početka laskavim uzklicama i gostili ga nekim štovanjem i strahom, ali čim se više gorostas podavaše dangubi, hvalisanju i piću, tim su više oni postajali drzkiji i slobodniji prama njemu. Jože se malo po malo opet nauči svemu tomu; nije se više ljutio, što se ova gospoda s njime ludo šale — ta oni mu povladjuju svaku rieč, kad grdi one tepce u gradu, i nikad da mu zaniekaše brentu vina.

Tek o Božiću pričini se Civetti, da je nadošlo vrijeme, u koje da baci medju divove jabuku konačnoga razdora i da ih dovede do razsapa.

Rano u jutro bane kamarlengo u grad, pozove sve kmete i javi im, da će danas razdieliti zemlju. Tek onda bit će sve u redu i ne će više biti razloga pravdanju i svadji.

Pet dana obilazili su svi skupa po bližnjim strminama i dolcima, mjereć zemlju, udarajući medje i pravdajući se za svaki kamen. Civetta se nije ni nadao, da će ugledati u kmeta sličnu pohlepu za zemljom, strast toli divlju i sliepu. Uvjeri se; da mu nije potreba, udesiti navlaš na takav način diobu, da se kasnije još gorje počupaju medju sobom. Dosta je, da su susjedi, pa će se posvaditi o svaku grudu, svaki grm i kamen. — Najteže je bilo sa dolinom izmedju Psoglavčeva brda i Štrigine glavice.

— Pustimo je Joži, reče kamarlengo, on ju je i do sada kopao.

Al kmeti, da se pomame. Ta to je najbolja zemlja! Jože ju je oteo drugima, baš razbojnički. I dva duga dana mučio se Civetta s njima, dok ne odredi, da će pol dolca pripasti Joži, a druga polovica kmetu Liberatu i starome Marku. Kamarlengo je predviđao, da će ta dioba postati vrelom kojega težkoga jada, jer je Jože odavna tvrdio, da dolina ne smije da bude nego njegova,

Civetta izpiše o svemu tome dug spis, udari na nj neke pečate i postavi pred divove veliku knjižurinu, na kojoj se vidjao srebrn križ.

— Zakunite se na toj starodrevnoj knjizi i na tom svetom križu, da ćete se držati ugovora i da ćete štovati tudje.

I divovi se svetčano zakleše.

One iste večeri obavijesti Civetta Jožu o cijeloj diobi i obznani ga, koji je dio dolca zapao njega, a koji Liberata i Marka. Gorostas ostane kao pogodjen strielom; probliedi kao smrt, a ustne mu zadrhtaše.

— Ja nisam bil s vami. Ja ne znam nič. Dolac je moj.

— Jože, i ti moraš, da se pokoriš, kao i svi drugi. To je dužnost. Stvar je gotova i nema joj drugoga izlazka.

— Ja nisam prisegal. Dolac je moj!

Civetta stade pričati gorostasu, kako kmeti drže, da su bili i preveć blagi prama njemu, jer da mu oprostiše njegov zločin i dadoše najbolji dio dolca.

— Nepravedno je, reče Civetta, al ja sam se bojao, da će oni biti i gori. Što češ, Jože? njih je dvadeset, a ti si sam kao pašče. Preboli i — pij!

Ali Branenčanin gurnu od sebe vino, skoči na noge i pojuri prama dolini.

Kamarlengo ustane, silio se, da sliedi gorostasa pogledom. Kad ga izgubi s vida u onoj tmici, Civetta reče svojim drugovima:

— Nemojte više davati toliko vina onom divljaku. Sad je već gotov. Pa ne će više ni dolaziti amo. Odsad će stražiti dolje u dolcu kao pas.

*

met je uživao u pomisli, da je gospodar komada zemlje. Nov se osjećaj budio u težaku — biti posjednik, moći kazati: To je moja njiva! moja šuma! On će da podigne strehu na svojoj grudi, da je napuni marvom i pšenicom te da živi sam i slobodan. Kmeti se latiše motika i pohrliše na krčevine i ledine, da kušaju zemlju. Al ne potraja dugo i neki rekoše: Zapala me loša zemlja; susjedova je mnogo bolja! — a drugi pak protužiše: Nije najgore, al je moj dio najmanji, i susjed prolazi

preko mojega. Iza pet dana svi su se tužili i tvrdili, da ih drugi prevariše. Zašto ne razdieliše dolac u dvadeset dielova, da svakoga nešto dopade, ta ono je — zemlja! Zašto Joži, Liberatu i Marku ono, što vriedi, a njima zemlja plitka i rdjava? Prevariše se. Sad je gore nego prije — dosad su imali svi jednako, pa se nije niko mogao da potuži.

Jurić prelomi pred svima motiku i baci ju u trnje.

— Darujem vam svoj del. Ča će mi stene? Raje nič!

— Ni poštenja na svetu! reče kmet Toma, koji je tvrdio, da ga je susjed pokrao pri mjerenju zemlje, i zahtievao, da mu se pomaknu medjaši.

— A je to pravo, da drugi gredu preko mojega? klicao je treći. Govorim vam ja, da je prije bolje bilo!

— Vero, sad je huje! Zač ni svim jednako?

I ljuta borba uzplamti medju kmetima radi zemlje.

Zabrinu ih napokon i stanje stoke, koja je izčezavala i crkavala, zapuštena od pijanice Ivana. Civetta im poruči, da si izaberu novoga glavara, jer da će on do koji dan natrag u Motovun. I sada je svaki od njih htio, da se dovine te časti — starci su kazivali svoje siede vlasi, a mlađji svoje jake nabrekle mišice. Divovi su opet sprovaljali dane u svadji i život im postajase sve to gori i teži.

Liberat i Marko nisu se još mogli odlučiti, da podju u dolac i zaposjednu svoju zemlju. Bojali su se Jože, koji je dan i noć ležao na stogu kamenja, kao da čuva stražu. Bijaše Branenčanin poručio

kmetima, da se on nije zakleo na onoj svetoj knjizi sa srebrnim križem i da on ne priznaje diobe, kojoj nije ni prisustvovao. Dolac da je uvijek bio njegov i da se nitko ne usudi dirnuti u njegovu zemlju. Civetta izjavi, da on u tu prepirku ne ulazi, neka svaki od njih brani svoja prava, kako znade i može.

Istom iza dvadesetak dana spusti se stari kmet Marko u dolinu i stane se šuljati oko svoje zemlje.

— Ča delaš tuka? vikne Jože, koji potrči kmetu u susret.

— Oči su za gledat, pa gledam.

— Ča iščeš na mojem?

— Na tvojem ne iščem nič. Grem na moju zemlju.

— Kade je ta tvoja zemlja? Greš ča!?

— Ča me teraš! Ja sam tuka gospodar!

I kmet Marko prekorači plot i stane na svoju zemlju.

— Lupež grdi! Ča misliš, da si gospodin? Ja te se ne bojim. Greš, ali ne? rukne Jože, al videći, da ga Marko niti ne gleda, nego kroči napried, zaleti se i navali na kmeta.

Gonili su se sve to bjesniji; tukli se i bili bez milosrdja. Do dva puta povali Jože Marka i izmrcvari mu šakama lice i prsa. I starac kmet uvidiv, da bi mogao podleći onoj biesnoj zvieri, iztrgne se sretno Jožinim šakama i udari u bieg. Branenčanin ga tjerao vikom i kamenjem sve do strmine, priiteći mu, da će ga drugi put ubiti kao pseto. —

Kad se Marko pojavi u gradu, onako izgreden i iztučen, svi kmeti udariše u pustu viku protiv onoga razbojnika. Ne puštati gospodara na svoje, udariti siedoga starca! To je sve, jer ga nisu kaznili, kad im ono upali grad. Civetta je mudar i pravedan, al je preveć blag i milostiv. Nije na diku, kad te gospodar šiba, al da te kmet bije, to je ruglo i sramota. Liberat je molio i kumio svoje drugove, da sidju svi skupa u dol, pa da se obore na goropadnika; neka ga barem ulove i vežu. Budu li svi složni proti njemu, lako će ga ukrotiti, inače ne će se nitko smjeti spustiti u dolinu, a to bi bilo nečuveno, velika sramota za sve težake. Ali svi su kmeti bili zavidni Marku i Liberatu, što ih je dopao liep komad zemlje u onomu plodnom dolcu, pa su se u svom srdcu radovali svemu tome i nadali se pače, da će Jože uztrajati u svome bjesnilu.

— Niste ljudi! S vami se ne može živeti! Ljutio se Liberat na svoje drugove.

— Ča imamo od tega, ča smo skupa? Ma baš nič! govorio je kmet Marko.

— Znaš ča, reče kmet Toma Liberatu. Daj ti meni tu zemlju u dolcu, a zami onu moju blizu šume.

— To bi vi hteli, ma ja nisam munjen. Ja se ne bojim Jožeta. Čete videt! odvrati Liberat. Ma ako mi se ča dogodi, čete bit vi krivi i pred ljudi i pred Bogom.

— Se bojiš! narugaše mu se kmeti, pa se razidjoše, da pokolju nekoliko glava ono nešto stoke, koja im bijaše još ostala.

Onoga istoga dana pogna kmet Liberat svoja posljednja dva vola ka kamarlengu. Kmet stane moliti Civettu, neka se zauzme za njega i dovede kakogod Jožu k razboru. Kamarlengo primi volove, pogosti kmeta, al mu reče, da se on više ne smatra njihovim glavarom, jer da je obolio i da se sprema na odlazak.

— Uredite sve to sami! Znate misliti svojom glavom. Ta niste djeca.

— Smo huji nego otroki. Ča bi mi brez vas? Ako grete, ćemo se poklat mej nami.

Al se Civetta ne dade skloniti. Nije ni htio da što čuje o Joži i o toj blaženoj diobi zemlje.

— Glejte, gospodine, reče Liberat, zel sam motiku. Rad bih išal dole na dolac, da delam — ma oni Antikrišt . . . Ne će bit dobrega!

— Pa idite! Vi niste star i slab kao kmet Marko. Jože će vas se čuvati.

— Ho'te i vi s manom, gospodine.

— Ne pačam se. Čujte, kmete Liberato; evo vam ugovor i покаžite ga Joži. Drž'te i svetu knjigu, pa se Branenčanin ne će usuditi, da vam se opre. Čuvat će se svetogrdja, ta kršćanin je.

— Vero, da je. Sad grem, klikne kmet, te poljubi skrušeno srebrni krst i djene knjigu za pas.

Liberat uze motiku, zahvali se kamarlengu i krenu prama dolcu.

Bio je vedar zimski dan, samo je jošte tanka maglena koprena ležala na dolini. Vidjahu se kroza nju oveća stabla u dolcu i bljeskanje potoka, koji je žuborio i glogotao, kao da zove k sebi i čovjeka in marvinče. Već dugo čuje kmet poziv toga potočića sred liepe uvale. Govori mu ono glogotanje o svježem napitku sred ljetnoga dana, kad sunce peče, a žedja pali osušeno grlo i o čarobnoj moći hladjane vode, kad ono gore upaljeni žulji na izmučenim rukama; priča mu srebrni romon onaj o mastnoj grudi, punoj sokova, o dubokim brazdama, u kojim bi i zvijezda proklijala i o jedrom korenju, što požudno siše bistru vodu kao sladko mlieko sa bezbroj nevidljivih ustašca . . . Pjeva potočić kmetu pjesmu o zlatnom usjevu i o čarobnom voćnjaku, gdje će da zamiriše i dozrije voće još neugledano — rajska jabuka, što ju božanstvo obećalo već davno patniku i trudbeniku — — Dà, baš u toj dolini procvast će na grudima zemlje najgizdaviji njezin cviet i sinut će na suncu najljepše uzdarje njeno! . . . Nema na njoj ni trnja ni kamenja, ravna je kao dlan, natapana potokom i ovjenčana plotima kaline i lješnjaka, a ona trava, što se zeleni na njoj i usred zime, i ono drveće, uviče kitno i bujno, kazuje težaku, da je ona možda posljednji kutić nestaloga zemaljskog raja — — — — — Liberat časak stane, da pogleda dolinu, koja mu se danas pričinu još ljepšom. „To je prava zemlja!“ šane kmet, pa po-

ljubi još jedan put knjigu i pokroči življe. Kad Liberat stigne u dol, magle je bilo već nestalo; mokro drvlje i stienje blistaše se na suncu, kao orošeno sitnom bisernom rosom.

— Pravi raj! reče kmet i pobrza na svoju zemlju

U dolcu nije bilo nikoga, samo su neke velike ptice crnih krila i biela repa skakutale na briegu potoka i kričale kao pomamne. Sunčano je svjetlo poplavljivalo cielu kotlinu. Po stranama dalekih gora bludili su prameni magle, svi bieli i sjajni. Gori na zidini Psoglavčeva grada sunčala se tri gorostasa i gledala u dol.

Liberat je, vas blažen, promatrao svoju zemlju i osvjedočavao se da ga je sreća poslužila kod diobe. Uze motiku, razširi noge i zamahnu snažno dva tri puta. Crnica je bila mastna, gusta i jedra — pravi bubreg zemlje. Ej, kako će je on rado kopati i orati! Kako će je s veseljem posijati! Al će ona da mu proklije u proljeće! Ljeti će on spavati u dolcu, u šumoru klasja, u žuborenju vode i šuštanju onih visokih jablana, koji strše uspravni i visoki, na obali potoka kao vjerni stražari njegove zemlje, a ove jeseni, kad usjev dozrije, žut kao zlato, težak kao kamen: ej onda sreće i milinja! — —

— Liberat! začu se hrapav glas.

— E! prenu se kmet iz svoga snatrenja i prestane da kopa.

Jože je stajao pred Liberatom, mrk i uzrujan, crvenih očiju i bliedih obraza: na mršavom njegovu licu vidjao si tragove i pečate ljutine, dugoga bdienja i pijanstva.

— Jože, reče Liberat, budi čovik. Pusti me, neka u miru delam. Smo ljudi, ali otroki?

— Liberat . . . si čovik ti . . . o, si! Sam te vazda štimal . . . Si bil naš glavar . . . ma ča ne gre, ne gre! . . . Zemlja je moja . . . Beži ča! Si čul?

— Jože, ja znam, ča delam. Viš, imam kartu! Tuka je! pokaže Liberat ugovor i upre prstom u pečat.

— Ča će mi karta! to je sve nič. Dolac je bil vazda moj.

— A imam i sveti libar. Viš križ na njemu.

— Ča križ? ča libar? . . . greš? Ma odmah! razžesti se Jože i gurne Liberatu knjigu iz ruke.

Al se Liberat ne maknu, kao da mu se noge ukopaše u grudi. Sad ga je ona zemlja držala tu prikovana; kao da je iz nje strujala velja snaga, kojom će kmet da obrani i sebe i nju.

— Hodi s vragom! Grdobo! okosi se Liberat i zaplamsa očima.

Al Jože jurne na njega, i kmeti se uhvatiše u koštac. Rvali su se dugo, crveni u licu, biesni i žestoki. Tukli su se i grizli kao psi, dok Liberatu ne uspije, da gurne daleko od sebe protivnika, koji udari licem u zemlju.

— Ubilo te vino. Oslabil si! naruga se Liberat. Sad idi!

Jože se digne i klekne. Iz iztučenoga nosa i ranjenih usta curila mu krv; divlji mu plamen gorio u očima. Ostade trenutak kao smeten i osam-

ljen s onim krvavim mlazovima na čeljusti i na spruženom vratu, s razkolačnim očima, nakostrušenim vlasima i izkesanim zubima. Osjećao je buru u grudima, šum u ušima, a pred njegovim očima Liberatova je podoba drhtala, neizvjestna i odvratna kao lik grdne zvijeri u magli jesenskoga sutona... I Joži se pričinu u tom času, da sluša u onom šumu užasnu riku špiljskoga medvjeda, od koga je još diete branio jednom davno uz staroga otca svježu raku djeda svoga . . . Čuje naporno i teško dihanje otčevu, lupu kremen-sjekire i bilo svoga djetinjega srдца, u kojemu je ljubav za onom oskrnutom rakom dublja i silnija od straha i užasa pred mrkom nemani. Udiše kroz razširene nozdrve vonju krvi, duhu lešine i jak zadah zverinje kože; osjeća, da mu svaka žilica drhće, a iz dna srдца, iz tamne dubine njegova bića probija već davno zaboravljena, neodoljiva, divlja, zvijska snaga, što ga tjera napried, nosi kao vjetar slamku, proti svima i svakome, a za onu svetu grudu, što je, razdrta, zavonjala pred njim pod udarcem tudje motike — — —

— Pa neka bude i to . . . Ja ne dam zemlje . . . Sve, ma zemlju nikada! . . . Neka Bog prosti, ma ni druge . . .

I Jože digne oči k nebu te se prignu i poljubi zemlju, pa skoči hitar i nagao kao striela, pograbi motiku, zamahne i spusti je svom silom na Liberatovu glavu.

Kmet kriknu, zaljulja se i sruši s otvorenom lubanjom na tvrdu zemlju.

*

morstvo kmeta Liberata sbuni i prestraši težake na Psoglavčevu brdu. Nisu se ni usudjivali da dirnu u lešinu. Ležala je ona dva dana u dolcu sva krvava i prašna, a u onoj se krvi kupala sveta knjiga sa velikim srebrnim križem. Bojazan i crne slutnje morale su preplašene težake, koji nisu znali, što da urade. Obratiše se opet na kamarlenga, a Civetta potrči na Psoglavčevo brdo, da ubere plod svoga dugog čekanja i uztrajnoga nastojanja. Mletčiću uspije, da sbuni i potišti još većma one jadne kmete. Pretjerao je užas događaja, gojio u njima praznovjerje, plašio ih osvetom božjom, paklom i sotonom i uvjeravao ih o nuždi težke i duge pokore, jer da je Liberatova nedužna krv pala

na sve divove, okaljala njima svima ruke — zašto ne zapriečiše zločin? zašto ne pomogoše svome drugu, kad ih je molio? Nesretnik Jože nije pred Bogom veći grješnik nego oni svi. A ona je sveta knjiga oskvrnjena njihovim svadjama i okaljana krvlju, ugovor je zapečaćen zločinstvom, i sva zemlja okolo brda grješna je i prokleta — ona će im odsada da rodi trnjem i dračama, da bude uzrokom još žešćih svadja i groznijih ubijstva. Jalov će im biti svaki trud i muka: nisu se držali zakletve, grieh ih tišti — prokletstvo je palo. Izgubili su sigurno i milost onoga dobrog zmaja u utrobi brda. Moraju da potraže koji drugi kraj, u kome da se nastane, jer će od sada oko Psoglavčeva brda lutati svake noći Liberatova sjena, da ih budi iza sna i da im

pogazi posijane njive. Neka potraže drugo brdo, na kojem će oni sagraditi nove stanove, ali ni tada ne će izbjegnuti kazni, jer krv pravednika vapi do neba.

Jadni su kmeti slušali kamarlenga, svi prestrašeni i uplašeni.

Civetta im naloži, da ukopaju lešinu, i javi im, da će sutra u zoru pobjegnuti iz ovoga prokletog kraja.

U suton spustiše se tri gorostasa u dolac. — Mučaljivi i tužni približiše se k mjestu, gdje je ležao mrtvac.

— Ča je to? klikne Jurić i probliedi od užasa i gnjeva.

Povrh Liberatove glave ležala je stara, odurna baka i kopala je mrtvacu oči svojim dugim noktima.

Divovi nasrnuše na nju. Ona skoči, al Jurić je ipak pograbi za pleća te je digne u zrak i tresnu svom silom o velik kamen.

Al ženino tielo ne prsnu na četvero, lubanja joj se ne otvori, staračke joj kosti ne pukoše — krvava i izbijena, al okretna i hitra, skoči vještica na noge, digne se u zrak i poleti na visok hrast. — O debeloj visokoj grani hrasta visila je u tmurnome zimskom sumraku, nalična gorostasnom u šišmišu.

Jurić je htio da obori hrast i da je dalje goni.

— Pust' je Juriću, reče mu drug. — Viš! štriga je.

I kmeti počеше, da kopaju jamu.

— Razbojnici! kričala je vještica. Vi ga ukopavate, a ja ću ga odkopati. Žedne smo vaše krvi. Željela sam, da otidete, al sad bih vas htjela uz nas. Ostanite, jer je vaša krv sladka, a latinske su vještice žedne kao ugrijani piesak. I ako odete, znademo, s kim ćemo se sdružiti, da vas dobijemo u šake i da vam krv izsišemo. U drugom liku, novim sredstvima, al uvijek s istim saveznicima došuljat ćemo se do vas, svladati vas i gaziti po vama. Hoćemo krvi, mlade krvi, sladke krvi vaše — —

Sjale su prve zvijezde, kada divovi ukopaše svoga tužnog druga.

Udariše uz brieg, puni crnih slutnja. Pratili su ih uzkllici vještice i muklo žamorenje visokih, požućelih cerova.

One noći bdili su divovi na zidini. Nemir im nije davao, da stisnu oči, a već dva dana mučila ih glad, jer bijaše nestalo i posljednjega brava u njihovoj staji. Bila je studena, al vedra zimska noć. Zvijezde su sjale čudnom crvenkastom svjetlošću, a nekoje bi se od njih odkidale najednoć od tamnoga nebeskog svoda i padale na daleka brda, ostavljajući za sobom dug trag, što sjećaše težake na mlaz krvi, kad sikće nagao i jedar, iz koje grdne rane na ogromnom tielu. Puhao je lagan vjetar i zibao granam stabala, što su u tami sličila nakaznim avetima, koje je biës spopao, te mašu dugim rukama da nekoga ulove. Daleko je negdje tulio vuk, kričao je ćuk u bližnjoj šumi, a potok je sve muklije glogotao u pustome i tamnom dolcu. Nikada se žamori zimske noći ne dojmiše na takav čudnovat način srdaca naših gorostasa. Al njihova bojazan postane užasnim strahom baš u najgluše

doba noći. Najednom se nešto ganu u utrobi Psoglavčeva brda. Zemlja zatutnji i brieg se zadrma. Čuše, kako zemlja puca na vrhuncu, kako se kroz širok procjep nešto vuče, i ugledaše u tami zmaja, crnjeg od mrke noći, gdje ih motri fosfornim prietećim očima.

Neman se približavaše k težacima cereći duge oštre zube, spremna, da navali na grješnike, da ih raztrgne i proguta.

— Zmaj! Zmaj! kliknuše kmeti i udariše niz bedeme. Al sada zašušne nešto u grmovima na obronku, i nakazne vještice, gadni mačiči, odurne more i vukadlaci pojaviše se svud naokolo, keseći zube i plamsajući očima.

Gore na zidini razvali povrh njih grdni zmaj svoje ogromno ždrielo, duboko kao ponor, rukne kao lav i bljunu im u lice dim i vatru. Grozio im se smrću usude li se ikad više na njegovo brdo.

Divovi kriknuše od puste strepnje i pobjegoše u dolinu.

Al ni tu ne nadjoše mira i sigurnosti. Ili se lukavi kamarlengo bijaše nečemu domislio, ili je bojazan i glad varala jadne kmete, ili se Liberat stvorio sbilja u vukodlaka, al njima se preko ciele noći pričinjaše, da vide nešto bijelo i visoko, gdje se skita u dolcu, baš okolo one grude, na kojoj im drug poginu.

— Ježuš i Marija! šaptali kmeti. Pobegnimo! Liberat!

U strahu i nemiru dočekaše divovi osvit zore.

Kao da su se o tome već dogovorili, pokupiše razbacano poljsko orudje i krenuše svi skupa put Štrigine glavice; obidjoše kotlinu, da ne stanu nogom na onu okrvavljenu zemlju u dolini i udariše uza stranu. —

Kamarlengo bijaše baš ustao i spremaše se, da krene k Joži, koji se krio u onoj zavjetrini na boku briega, kada kmeti banuše pred daščaru.

— Što je, ljudi? Uraniste. Dodjoste, da me pozdravite! klikne im Civeta, pročitavši im na licu uzrok toga neobičnog posjeta.

— Grête, gospodine? reče kmet Toma.

— Da, ja odlazim. Što bih ja tu? vi me ne trebate.

— Gospodine, mi bi hteli s vami malo predikat.

— Pa dajte. Ja vas slušam.

— Vero, tuka ne moremo već ostat. Ni blagoslova; greh je greh. Pa nimamo ni od čega živet.

— Potražite nov kraj i radite složni i slobodni.

— To je sve lahko reć, ma mi nismo za to. Mi smo brižni kmeti i sami ne znamo nič delat, a za živet ni dosta znat kopat. Mi ne znamo bit liberi, to ni za nas. Ovako nam je huje.

— Pa što ćete onda?

— Gospodine, mi bi se hteli vrnut k našim starim gospodarom. Čemo živet, kako smo živeli i prije. Čemo delat i slušat. Drugačije ne gre.

— Eh! uozbilji se Civetta. To je sve dobro, ali hoće li vas oni više htjeti?

— Gospodine, vi ste dobar čovik. Ćete nam pomoć.

— Nastojat ću, u koliko budem mogao; vidim da ste u nepri-
lici. Počekajte me tu!

I kamarlengo udje u daščaru, da se dogovori sa svojim ljudima.

— Pobjeda! klikne, netom zatvori za sobom vrata. Divovi se pre-
daše; ovce se vraćaju u staju.

Silno veselje zavlada izmedju gradjana. Bilo je i skrajnje vrijeme, jer je po gradovima nevolja i metež postajao sve to veći. Povratkom kmetova sve će da se uredi i popravi, sve će da se vrati u prvašnju kolotečinu.

Civetta napiše više pisama za istarske podeštate i barune te odredi, da svaki gradjanin povede sa sobom po jednoga kmeta i da ga preda dotičnom gospodaru; on će s Velim Jožom u Motovun.

Ne potraja dugo i divovi se stadoše praštati jedan od drugoga. Bili su tužni i mučaljivi. Nešto ih bolilo u dnu srca, a da nisu ni sami znali što. Stari se kmet Ivan dugo borio, al ne odoli: suze mu udariše niz obraze i zaplače kao ludo diete.

— A, rane moje! brižni i tužni moji!... Ma zač je sve to tako?... Zač ni sada kako onih prvih dni?... Jože, zač si on put onako govoril! A, brižni moji! —

I stari kmet stane da čupa svoje siede vlasi i ljubi svoje drugove.

Nepojmljivo ganuće, nova neka bol tištila je srca onih divova. Baš u onom času, kad su se dielili, prožeti mržnjom, izmoreni sva-
djama, bojazni i razdorom, osjetiše kao nikad do sada, da su iste krvi i istoga mesa, da su žrtve istoga stradanja, osjetiše, da će ih vjeko-
vima vezati nešto, što se ne da nikako da prekine i što će da ih spasi, kad budu drugčiji nego dandanas.

— Ostanimo! Kušajmo jopet! šane Jurić.

Al divovi prignuše glavu; osjećahu u dnu srca odvratnost prama tudjincu gospodaru i sramotu sbog svoga djelovanja; posljednji ugarak one vatre, što je Veli Jože potaknu, a složan je rad i obilan znoj po-
dvostruči i razmahnu, a velji je uspjeh, blagoslov božji, zmajevo na-
prezanje i pobjeda nad gradjanskim četama razpiri i razbukta kao vjetar u velji ponosni plamen, pun svjetlosti i topline, tinjao je još-
te u nekomu zabitnom kutu težačkih duša i bacao još-
te po koju iskru kroz gusti i hladni pepeo propalih im snova i izmorenih divljih osje-
ćaja — al iskre ne uzplamtiše u požar, nestade ih opet u tamnu du-
binu njihovih bića. Kmeti se pogledaše još jedanput, mučaljivi i tužni, pa se uputiše u dugoj povorci za svojim pratiocima, da se spuste u klanac, mimoidju Psoglavčevo brdo, te da se zatim razidju na sve četiri strane istarske zemlje.

Na njihovu briegu ležao je gust maglen oblak olovne boje. Kao da se ono brdo, na kojem su oni sproveli preko ljeta najsretnije dane svoje i što se ono zazelenilo, zamirisalo i okitilo zlatnim usjevima i rumenim plodovima pod jakim udarcima njihovih motika i dubokim

brazdama njihovih plugova, ovilo sada crnom koprenom, da ne gleda vlastite pustoši i one povorke jakih trudbenika, zgrbljenih ledja i pokunjena čela, koji idu u tmurnom zimskom jutru na ljutu patnju i robiju . . . Iz one magle dopiraše do kmetova žalobito stenjanje — žalba kakve zvijeri il zavijanje zaboravljena psa —, a potok u liepoj dolini grmio je uz to neku čudnu, divlju pjesmu o vjetrima, što će odsada da ga pohode, o kamenju, što će ga gušiti, i o trnju i drači, na čijim će vrhovima blistati se viekom rujne kapi neosvećene krvi —

— — —

Posljednji, koji ostavi ono mjesto, bijaše kamarlengo. Za njim je išao Veli Jože. Kao da je gorostas ostario u malo dana za sto dugih godina. Koračao je, vas skršen i pokunjen. Nešto bolno i očajno lebdilo mu oko ustiju, sjedilo mu na čelu, izbijalo mu iz izplakanih očiju, pred kojima kao da sve lebdi užasna neka slika.

U podne drugoga dana ugledaše naši putnici s neke visoke gore izmedju rieke Dragonje i Mirne biele motovunske kuće. —

Kamarlengo zacikta od veselja, a Joži kao da je ledena ruka stisla jadno srdce na taj vidik.

Jaše Civetta pred gorostasom na magarčiću. Vjetar mu već nosi veselu zvonjavu motovunskih zvonâ. Gradjani su ih sigurno ugledali iz daleka, pa se dižu, da dočekaju kamarlenga kao spasitelja i pobjednika. Što ne mogoše da urade gradjanske čete, sila i junačstvo vitezova i ugled načelnika, učinio je on sâm. I sad se, eto, vraća s kmetom Jožom; vodi ga kao izšibanog psa. Vječna mora da bude harnost vesi Motovuna prama kamarlengu. Duskora će opet biti žita i stoke u oglednjelom gradu. Kad je gorostas već tu, prekomorski će trgovci poslati odmah živieža. Nestade anarhije, i sve će od sjutra da bude, kao što je i prije bilo. Civetta je ugledao dugu povorku gradjana. Izašli su iz grada, jure mu u susret s razvijenim barjacima, s bubnjima, trubama i poklicima. Kako će ga oni od sada štovati i obožavati! Imenovat će ga sudcem, a mletački će ga senat učiniti kontom istarskim. Gradjanstvo će večeras obilaziti gradom, klicat će „bravo“! i „viva“! pod njegovim prozorima, a dug će red baklji ići po glavnim ulicama gradskim, da ga počasti i uzvisi. Lagala je ona zlobna vještica, kad mu je ono prorekla: Jože će te osramotiti! — Eto, on je dočekao pobjedu i slavu! . . .

I Civetta ošine magarca i klikne: Jože, trsimo se!

Al Jože je sve to tromije koračao prama Motovunu. Gledao je njive, na kojima se dugo mučio kao pašće, a za one opake gospodare, gledao je šumu, u kojoj se je mučio kao rob pod šjor-Zuaninim bičem, mrzke mu zidine gradske i ladje, daleko tamo na ušću rieke. Vidje povorku gradjana i sjeti se svojih patnja, krvavih uvreda i duge sramote. Zar da postane opet igračkom u ruci tih gadnih patuljaka? Izkusio je slobodu, znade, što znači biti svoj, uvjerio se, da su gradjani gori i slabiji od njega, da ih se nema čega bojati, pa zašto da im iznova služi? zašto da im

opet robuje? Al on je prolio krv, uvriedio svoje drugove, smeo ih je i prouzročio razdor i novu sramotu. — Na tu pomisao obuze ga opet tuga, i duša mu klone. Šane: Grješnik sam; zaslužujem i goru kaznu! pa krenu dalje za kamarlengom.

Daleko na obzorju pokaže se Joži more. Pučina bijaše mirna modra, gladka kao zrcalo. Dà, to je ono more, po kojem je plovio onoga proljetnog dana i sa čijim se grdnim valovima borio na visokoj litici, u tami, kiši i vjetrini, gol i sâm, al jak i smion, kao pradjed mu Vukan, koji je odolio čoporu biesnih bikova sred motovunske šume. To je ono isto more, s kojim se on pohrvao i nadvladao ga, pa je možda za to — misli Jože — baš od one noći tako krotko i mirno. Gorostas se sjeti grmljave i rike one vode sred proljetne noći i svoje pobjedničke pjesme u lupi talasa i vijanju vjetra — svega se spomenu, i pričini se jadniku, da ga nešto lupnulo u lice, osjeti odjednoć buru u krvi i čudan nemir u njedrima . . . Velika je galiya plovila pred njim daleko prama jugu. Ni povjetarca nad vodama. Stotinu

dugih vesala tiskalo je napried ladju. Kroz oblake prosu se pramen sjajnih zraka na onaj brod, i ladja sinu na mirnoj, plavoj pučini kao ogroman galeb, što se je spustio na vodu, al biela mu razširena krila lepeću još uvijek u zraku, a gibki mu vrat stoji ravan i ukočen nad ugledanim plienom. Brod juri prama kraju, biva sve to veći, al što se više približava kopnu, postaje sve čudnovatijim — ona su jedra zgužvana, razdrta i iztrošena; konopi vise niz jambore i križeve, svi popucani i gnjili, a na bokove, na oštećeni premac i na skršenu krmu puste ladje uhvatilo se bezbroj školjkî i sva šuma morske trave, koje vise kao duge zelene vlasi čak sa vesala, što tromo i odmjereno lupaju morsku površinu, gurajući sve to brže prama kraju tu čudnu galiju . . . Rekbi, neka je čudotvorna ruka digla iz tamne morske dubine već davno potonulu ladju, i avet-drievo brodi sada prama kopnu, tužno i niemo, nakazno i pusto, slično plovećoj drvenoj grobnici, da izvrši nepoznati nalog neki. Jože vidje, gdje se sva ona duga vesla dižu u vis prama zreniku kao stotinu ogromnih ruku. Gorostas se trznu i stane kao ukopan. — Galjot Ilija! prošapta, ganut i smućen. I pričini mu se, kao da sve one ruke uprieše prstom prama gorama u srdce istarske zemlje, baš kao da mu nalažu: Iđi odavle! Tamo je tvoj spas. I pričini se orijašu, kao da mu nesretni galeot sipa opet u lice iskre i varnice i da ga stresa svojim snažnim rukama i da mu više na oba uha: Ne budi robom! Čovjek si i ti . . . Pričinja se Joži, kao da opet čuje očajnu galeotovu pjesmu u utrobi galijske sred huka vjeterine. Gorostas se smeo i uznemirio; čuje lupu svoga srca; sve misli: koraknem li napried, uzbibat će se more ono, zagrmít će mi: Sramota! a ruke će me one udariti u obraze . . . Dà, dà! Ja ću natrag. Okajat ću svoj grieh; poboljšat ću se; radit ću sâm i uztrpljivo čekati braću svoju. I oni će doći — to osjećam, i ako ne doskora, a onda makar do sto, do hiljadu godina, jer tako mora da bude. I složít ćemo se, mučiti se, trpiti i pobjediti jednom svi skupa. Dà, Ilija, ti mi ono reče: Čovjek si i ti! i čovjekom hoću da postanem. Natrag, natrag! Ka gorama, k slobodi! — — —

Kamarlengo je sve to češće i žešće šibao jadnoga magarčića. Eto, sad će preda nj banuti iz nizke šumice bučeca povorka. Bubnjevi biju, trublje trube, zastave se viju, uzklici se ore.

— Brže Jože! Čuješ li ih? Ne vidiš li ih? Eto, stigoše.

— Viva kamarlengo! grmnu svjetina na rubu šume.

Podeštat se pokaza izmedju dvie velike zastave, praćen od viećnika, plemića i kanonika. Rulja gurne prama Civetti. Nasta komešanje i vreva. Svi se guraju i tiskaju prama pobjedniku. Hoće, da mu cje-luju ruku, da mu poljube skute. Osam momaka podigoše u zrak magarčića sa kamarlengom, koji je sada jahao nad morem glava, ponosan i slavan.

Al to veselje ne potraja nego dva tri trenutka.

Najednom se gradjani smrkoše u licu kao noć; probliediše od razočaranja, požutiše od gnjeva i žuč im prekipi.

Užasno deranje i zviždanje zagluši jednoga Civettu. Oči su sievale, šake su priatile, a usta su kričala, psikala i zviždala nemilosrdno.

— Povalite ga u prašinu! Svežite čvrsto toga nitkova! kričao podeštat, žut od jada. Svi su gradovi dobili natrag svoga kmeta, a mi? a mi? . . .

Kamarlengo, lebdeći još uvijek na magarcu, u zraku, obazre se naokolo i tek sada dozna za uzrok svoje nagle propasti.

Velog Jože bijaše u zadnji čas nestalo bez traga.

Slovniško navodilo.

1) Rodilnik množinski:

slovenski:

m n o g o g o s p á, g o r á, v o d á, j e l e -
n o v, j u n a k o v, r i b, ž e n,
m e s t, v o l o v, o v a c, s e s t e r,
n o s i l c e v, s r c, v e s e l, B e -
n e t e k (M l e t e k)

hrvatski:

m n o g o g ó s p â (gò s p o d j â), g ó r a,
v ó d â, j è l e n â, j u n á k â, r i b â,
ž e n â, m j e s t â, v o l o v â, o v á -
c â, s e s t a r â, n o s i l a c â, s r -
d a c â, v e s a l â, M l e t a k a.

2.) D o v r š n i p r e t e k l i č a s (aorist, za enkratna, hipna dejanja):

E d n. 1.) r e k - o - h (sem rekel)	M n o ž 1.) r e k - o - s m o (smo rekli)
2.) r e č - e (si „)	2.) r e k - o - s t e (ste rekli)
3.) r e č - e (je „)	3.) r e k - o - š e (so rekli)

Slično: b i h (sem bil) b i, b i, — b i s m o, b i s t e, b i š e. Č u h (sem čul) i t d.

V „Velem Joži“ so n. pr. ti-le aoristi: vidjeh, razumjeh, izadjoh, — dignu (je dvignil), ošinu, prignu se, kleknu, šanu, utrnu se, namignu, se maknu, ote (je otel, vzal); — pograbiše, posadiše, ugledaše, dotrčaše, dignuše, povedoše, odlučiše, izčezoše, zarežaše, prodjoše (so prošli), nastadoše, napeše (so napeli), prokleše, stigoše (stiči).

3.) N e d o v r š n i p r e t e k l i č a s (imperfekt, za trajajoča, večkratna dejanja):

E d n. 1.) p l e t - i j a - h (sem pletel)	M n o ž. 1.) p l e t - i j a - s m o
2.) p l e t - i j a - š e (si „)	2.) p l e t - i j a - s t e
3.) p l e t - i j a - š e (je „)	3.) p l e t - i j a - h u

Slično: č u v a h (sem čuval), č u v a š e, č u v a š e; č u v a s m o, č u v a s t e, č u v a h u.

Imperfekti v „Velem Joži“ so n. pr.: bijaše (je bil), Barbabianka slušaše i promatraše, podeštat mrštaše čelo, opiraše; bijahu (so bili), davahu, mogahu, štovahu (so spoštovali) . . .

4.) P r i h o d n j i č a s:

E d n. 1.) p i s a t ć u (pisati čem =	M n o ž. 1.) p i s a t ć e m o (bomo pisali)
b o m p i s a l)	2.) „ ć e t e (boste „)
2.) „ ć e š (boš pisal)	3.) „ ć e (bodo „)
3.) „ ć e (bo „)	

Prim.: tužit ć u s e = s e b o m (p r i) t o ž i l; b i t ć e = b o d e . . .

5.) N a m e s t o n e d o l o č n i k a s t a v e k z „ d a “ (brez vejice):

h o ć u d a s v r n e m = h o ć e m z v r n i t i, h o ć e d a s e l i š i = h o ć e s e z n e -

biti, neće da popusti = neće popustiti . . .; mogu da se izderem = morem se izdreti . . ., mora da bude strahovito = mora biti strahovito . . .; poče da drma = počel je tresti . . ., počese da opravljaju = so počeli opravljati . . .; stane da čestita = začne čestitati, ne smije da gleda = ne sme gledati . . .; prestane da kopa = neha kopati . . .; neda se da prekine = ne da se prekinuti.

6.) Instrumental (šesti sklon) brez predloga:

a) pogodjen strielom = zadet s strelo, od strele; — prožet mržnjom = z mržnjo, od mržnje; — sledi ga pogledom; — napuni kuću pšenicom = (s pšenico);

b) smatram te robom (= za roba); — ne budi robom! (= ne bodi rob!); — postanem čovjekom (= človek), igračkom (= igračka, igračica); dioba postat će vreloom jada (= vrelo, vir);

c) poljanom se šeta = po poljani (krajevno).

Slovar.

Hrv.	Slov.	Hrv.	Slov.
Aiuto! (ital.)	na pomoč	ciča zima	ostra zima, mraz
alem sunce	biser solnce	ciknuti	počiti
amo	sem; amo tamo	cjelovati	poljubljati
	= sem pa tja	crven	rdeč
avet	pošast, utvara	Ča (dial.)	kaj
Bačva	sod	čak	(tja do) celo
badava = za-	zastonj	čežnja (čeznuti)	hrepenenje
badava		čopor	krdelo
balista	metalo	čućiati	čepeti
banuti, bahnuti	planiti	čupav	nepočesan, kuš-
bara	barje, mlaka		trav
baština	dedina	čvor	grča, vozal
bedem	zid	Da	gl. gori Slovníš-
bezazlenost (brez	(neškodljiva) ne-	daščara	ko navodilo!
zla)	dolžnost	darmar	bajta (iz desk)
bilo	gorski greben,	deranje	vrvež, zmešnjava
	žila		drtje (torej tudi:
blitva	pesa		vpitje)
bockati	pikati	derni (o razvalini)	nesrečen
bokaporta (ital.)	poklopec vhoda	dioba	delba, delitev
	v ladjo, vhod	div	velikan
	sam	djurdjica	(Jurijeva cvetica)
borica (bora, na-	guba		šmarnica
brati)		dočepati se	polastiti se
bravenjak	brinovka	dodijati	siten postati
brukanje	izsmehovanje	dojmiti se	vtisk narediti
bubreg	ledvica	dolama	(srbsko dolgo
bulazniti	fantazirati		spodnje) krilo
Ceriti se	smejati se kazaje	domak: na do-	blizu
	zobe	maku	
cičati, cičim	delati glas „ci“	do(l)nji	dolenji

Hrv.	Slov.	Hrv.	Slov.
dopasti (dopad- nuti) koga	priti komu v last	Ino	drugo; inače
dopirati	dosezati	ikakav	kakršenkoli
dosjetiti se	zaznati	(od) iskona (iz- kona	od začetka
doskočiti nečemu	preprečiti	istom	šeše, samo
došuljati se	pritihotapiti se	izadjem	izidem
doteturati se	s težavo priti	izčeznuti	izginiti
dovinuti se	doviti se do če- sa, doseči	izčupati	izpuliti
dràga	dolina	izinoriti	utruditi
drmati	tresti	iznjušiti	izvohati
drven	lesen	izpričati	opravičiti
dûga	mavrica	izvinjavati se	se izgovarjati
dupin	delfin	Jagmiti se	se trgati za kaj
duždevna	doževna (doževa hči)	juriti	1) tirati, 2) bežati
džilitnuti se	(kopje) vreči	jurnuti	naskočiti
Fenjer	laterna	jutros	danes zjutraj
Gadjati (prim. po- goditi)	meriti za strelja- nje (zadevati)	Kaciga	šlem
galama	množica (kriča- nje)	kadikad	kday in kday (včasih)
ganuće	ganjenje	kakogod	kakorkoli
gavan	bogatin (kakor svetopisemski)	kapija	vrata
gazda	gospodar	katran	smola (ter)
gdje, gdje	kje(r), kjerkoli	kavga	prepir, svaja
gnjaviti	daviti	kesica (kesa)	mošnjica
gord	veličastno po- nosen	kesiti zube	kazati zobe, režati
gore	huje	kika	kita (pletenica)
grad	mesto	kinuti se	mučiti se, truditi se
gradjanin	meščan	kiša	dež
gramziti	koprneti	kivan	jezen, nejevoljen
granuti	zasijati	klimate	majati
grdosija	velikan	klisura	klanec, tesnec, stena
guja	kača		
gurati	suvati	koban (kob)	usoden
gvozden	železen	kočiti noge	zadrževati
Hajati	se brigati	kolati	kolobariti
hajka	gonja	kolut	obroč, discus
harač	davek (od glave)	komešati se	se gibati
harati	pustošiti	konop	vrv
harnost	hvaležnost	koprena	pajčolan
heriti	gl. naheriti	kora	skorja
hiljada	tisoč	kosa	lasje; gorski greben
himba	prevara	kosnuti se	takniti se
hir	svojeglavost	kostur	kostenjak
hrid	pečina	koštac: u koštac se uhvatiti	(za kosti se pri- jeti) rvati se
hrliti	hiteti	krišom	skrivaj
hrpa	množica česa	kroz(a)	skoz
hujiti	tuliti	krupan	debel
huka	vpitje, praska	krdo	krdelo
		kržljav	v rasti zaostal

Hrv.	Slov.	Hrv.	Slov.
kucnuti	potrkati, udariti (o času)	miris	vonj
kula	trdnjavski stolp	mlaz	en brizg (pri mol- zenju)
kumiti	za kuma zvati	Mletci, rod. Mletaka = Benetke; Mletčić = Benečan; mletački — beneški.	
kupiti se (kup)	zbirati se	momak	fant
kupus	zelje	mrav, a	mravlja
kurika	neko drevo (Evo- nymus euro- paeus)	mukâet	pozoren (ni mu- kâet: se niti ne zmeni)
Lap	list cvetne čašice	mukao	molkel, tih
latica	cvetni list	mulj	naplavljenâ zem- lja
lebditi	(negovati) „pla- vati“ pred očmi	munja	blisk
leganj	legen	munjen	bloden, zmešan
lepetati	frfotati s perut- nicami	Naći	najti
lepršati	frfotati, plapolati	nadimati se	se napihovati
lešina	mrtvo truplo	nad-mašiti	preseći
libar (ital.)	knjiga	na-dnica	dnina
liberi (ital.)	svobodni	nad-zvati	v zvanju premoči
lihvar	oderuh	na-heriti se	se na stran na- gniti
lim	pločevina	nakostrešiti se	nasršiti se
lišiti	opleniti	napast	nesreča, izkuš- njava
litica	pečina	napokon (konac)	nazadnje
ljaga	madež	naprezanje	trud, napor
ljudeskara	silan človek	naricati	za mrtvim tožiti
ljuljati	zibati	nastojati oko česa	se brigati za kaj
loman	(lomljiv) skalovit	nastradati	pretrpeti kaj
loš	slab, malovreden	natapati (topiti)	premakati, pre- pajati
ludost	neumnost	natrag	nazaj
lupa, lupati	udarjanje, udarjati	nečkati se	odbijati, obotav- ljati se
lupež	tač, razbojnik	nehajstvo	malomarnost
lutati	tavati	nek(a)	naj
Ma bilo i od brata: naj si je (bi bilo) tudi od brata; ma bilo s kime: naj si bode s komerkoli; ma čim bilo: naj si bode s čimer koli; ma gdje bilo: naj si bode kjerkoli; ma koliko su vikali: naj si so še tako vpili; ma koliko se silili: najsi so se še tako silili.		neman	nestvor, pošast
magarac, magare	osel, oslič	nemoj(te)	ne daj(te)
mahnitati	budaliti, noreti	nemoj plakati	ne daj se jokati, ne joči se!
malj	macelj	nepodobština	nedostojnost, nesramnost
marva	živina	nepokolebiv	neomajen
marvinče	živinče	netom	baš, jedva
mašiti se	zagrabiti	nevin	nedolžen
mator	star	niz	vrsta
maziti	negovati, cartljati	niz(a)	nizdoli
mejdan	bojišče,	niz brdo	po bregu dol
melem	obliž	nočas	to noć, nocoj
mezgra	mezga	Obao	obel
mirina	stara zidina	obiknuti se	navaditi se

Hrv.	Slov.	Hrv.	Slov.
oboriti	podreti	pokajati se	pokesati se
obuze	je obvzel, a, o	pokunjiti se	glavo pobesiti
očajan	obupen	polipsati	poginiti
cdavle	odtod	pomamiti se	zbesneti
ode	odide	ponieti	ponesti
odoljeti	premagati	popac	striček (žival)
okajati	osvetiti se	porez	davek
okajati grehe	kesati se	postići	doseći
oko(li)		postolar	črevljar
ono (kad ono)	ko (časovno)	posvud	povsod
olovo	svinec	potrčim	pobežim
oluja	burja	poticati	pobudo dati
onda	tedaj	povladjivati	pritrjevati, izpod- bujati
ondje	tam		vrsta ljudi
opipati	otipati	povorka	željan
opljačkati	opleniti, opusto- šiti	požudan	pomlad
	pohabiti	pramaljeće	(oproščati) po- slavljati
osakatiti	čutim, občutim	praštati	spremljati,
osjećam, osjetim	občutljiv, čutilo	pratiti, pratilac	(ioca)
osjetljiv, osjetilo	pomanjkanje	predja	spremljevalec
oskudica	oškoditi	predji	preja
ošetiti	iztezati	pregršt	prednik
otezati	vzamem	prekrstiti	dlan
otmem	tu	premac	prekrižati
ovdje	resen		1.) kos komu;
ozbiljan	marveč, celò		2.) pri ladji
Pače	smola, ter		
paklina	pali kočò! = po- žigalec	prenieti	prenesti
palikuća	šolen	prenuti se	zdramiti se,
	praprat		dvigniti se
papuča	zdi se		
paprat	pseto, psič	prepadnuti	prestrašiti
para se (ital.)	muka, trpin	prianjati	lepeti, biti občem
pašče	prtilikavec	pričiniti se	zđeti se
patnja, patnik	na vse kriplje	prkositi	kljubovati
patuljak		probušiti	prevrtati, probiti
petan, iz petnih		proći (pro-iti)	skozi, mimo iti
žila		prodrmati	pretresti
piće	pitje	prohtje se mi	zahoće se mi
piriti	pihati	pronjav	prodoren, globok
pitom	krotek, požlaht- njen	proplanak	laz (na planini)
	pletenje	prosu	prosul
pleter	župnik	prosloviti	izpregovoriti
plovan (pleba- nus)		proždoran	ki žre
počupati	populiti	prut	šiba
podatan	radodaren	pucati (pokati)	streljati
pod-ni-po-što	nikakor	pučina	morska gladina
podrum	klet	puk	ljudstvo (prosto)
poguriti se	se skriviti	pupiti	gnati (popke)
pohrvati se	porvati se	put Mletaka	(pot) proti Be- netkam
pojuriti	v beg pognati		plaziti
poli (dial.)	poleg	puzati se	

Hrv.	Slov.	Hrv.	Slov.
Rad = delo; radnik = delavec;		soriti se (oriti)	zrušiti se
radin = delaven		Spasovo	(Kristusov) Vne-
rat	vojna		bohod
razbor	pamet	spremati se	pripravljati se
razklimati	omajati	sputati	speti, zvezati
raznieti	raznesti	srda	jezna ženska
razštrkan	poraztresen	srtati	nesmotreno letati
raž	rž	stado	čreda
rdjav (rjav)	grd	stanac kamen	trd kamen
resina	morska trava	stanem	začnem
resiti	kititi, krasiti	stići (stignem)	doseći, dospeti
rika	rjojenje	stieć	zastava
rilo	rilec, usta	stoka	živina
rominjati	tiho deževati	stran	tuj
roniti (o kamenju)	dol valiti	stražnji	zadnji (trag)
ručetina	velika roka	strmeknem	strmoglaviti se
ruj	rumenilo	stršiti	ježiti (o laseh)
rujan	september	strvina	mrhovina
ruka	rjojenje	studen	mrzel
rulja	tolpa	sudac	(sodec) sodnik
runjav	kosmat	sukljati	brizgati
rupa	jama, luknja	sur	siv
Sad(a)	sedaj	susret	sosret, nasproti
sag	preproga	suton	zaton (solnca)
sakupiti (kup)	zbrati	svadjati svadlji-	svajati, razdva-
sat	ura	vac	jati, prepirljivec
sbilja = zbilja	zares	sve to veći	vedno veći
sbivati = zbivati	dogajati se	švuda	povsod
sbrka = zbrka	zmešnjava	Šaka	pest
senjal (ital.)	znamenje	šanuti	(šeptniti) zašepe-
sgoda = zгода,	dogodek, prilika,		tati
sgodan	priličen	šešir	klobuk
sici	s-iti, dol priti	šiknuti	zazibati, siknuti
sied	siv	šmignuti	se izmuzniti
signorija (ital.)	gospoda	špilja	jama
silaziti	dol priti	štap	palica
sipak	kar se da sipati	šteta	škoda
sitan	droben	što	kaj, kar, ki
sjetiti	spomniti	šugav	garjav
skakavac	kobilica	šuljati	tihotapiti
skinuti	sneti	šutjeti	molčati
skitati se	potepati se	Ta	saj, pa
skup	drag	talas	val
smaknuti	usmrtiti	tamjan	kadilo
smalaksati	slabeti, giniti	te	ter, tako da
smilje	rastlina (Immor-	tegliti	vleći
	telle, Helichry-	tek	samo, šele
	sum)	teret	breme
smion	smel	tetošiti	negovati
smutiti	zmotiti	tinjati	tleti
snaći	znajti	tmora	mrki oblaki
snaga	moć	tmuran	temen, mračen
snatriti	fantazirati	tobože, tobožnji	baje, navodni

Hrv.	Slov.	Hrv.	Slov.
točiti (o črvu)	razjedati	varoš	mesto
toljaga	batina	vatra	ogenj
tor	staja	već	že
toranj	stolp	večeras	(ta večer) nocoj
trag, tražiti	sled, iskati	veljača, velje	februar
treperiti	trepetati	veprina	mišji trn (Mäuse- dorn, Ruscus)
trom	len	verem, verati se	skrivati, po temi tipati
trsiti se	se truditi	veresija	kredit
trgnuti se	planiti, zdrzniti se	vero (ital.)	v resnici, zares
tubonja	ploskonos člo- vek	više, viečnica, viećati	posvetovanje, zborovati
turnuti	suniti	vještica	vešča, veščica
tutnjiti	bobneti	vinuti se	se vzviti, dvigniti
U, u gladiatorâ	pri gladiatorjih	viriti	giedati (na tihem)
ući	vn-iti	voće, vočka, voć- njak	sadje, sadno dre- vo, sadnjak
učestati (često)	često storiti, se goditi	vrcati	brizgati
udesiti	uravnati	vrebat	prezati
udje	vnide	vrzati se	tičati ob čem
ugarak	ogorek	vucibatina	kdor se šeta s palico; kdor je zaslužil batine
ugovor	pogodba	Zabadava	zastonj
uhvatiti	ugrabiti	zabugariti	zatožiti, zastokati
ukočiti se	odreveneti	zaciktati	zavpiti, zavriskati
unajmiti	vzeti v najem	zač (dial.)	zakaj
urlaj	tuljenje	začepiti	zamašiti
urlik	tuljenje	zadrmati	potresti
uskrs = uzkrš	Vstajenje (Vel. noć)	zalud(u)	zaman
ustave	zatvornice	zalutati	zatavati
usto = uz to	med tem	zamirisati	zavonjati
ušće	ustje	zanovetati	nadlegovati
utoliti	umiriti	zapanjiti se	ostrmeti
utroba	drobovje	zar?	ali?
uvala	dolina	zarada	delo, dobljeno delo
uvriediti	užaliti	zaravanak	ravnina na gori
uz: navzgor (uz uz strminu, uz riek); ob, poleg (uz poklike, uz zveket oružja, uz daščaru)	uz brdo, uz brieg, uz strminu, uz riek); ob, poleg (uz poklike, uz zveket oružja, uz daščaru)	zarevem, zare- vati	zarigati (o oslu)
uzalud	zaman	zardjao	zarjavel
uzbibati	vzbibati, vzvalo- viti	zaselak	zatišje, za vasjo
uzdrman	potresen	zastrepiti	zatrepetati
uzgoropaditi se	pobesneti	zatrpiti	zamašiti
uzhtje se mi	zahtelo se mi je	zatrusati	se (nerodno) v dir spustiti
uzkomešati	zgibati	zavittlati	zavihteti
uzoholiti	vz-oholiti	zavjetna crkvice	zaobljubna c.
uzplahiriti	vznemiriti	zavoljeti	vzljubiti
uzpravan	vzravnan	zboriti = sboriti	govoriti
uzrujan	razburjen	zbrka = sbrka	zmešnjava
užasan	strašen	zdenac	studenec
Varnica	iskra		

Hrv.	Slov.	Hrv.	Slov.
zdepast	čokat	zublja	baklja
zgužvati	zmečkati	Žeglo je	žgalo je
zlica	zlikovec	žerava	žerjavica
zgnječiti	zmečkati	žestiti se	se vneti
zraka	žarek	žestok (žešći)	oster (ostrejši)
zrenik	obzor, hori- zont	ževkati	(o pseh) lajati
		židak	tekoč, fluidus.

Na str. 9. čitaj: „na milovonju“ (mil vonj) mesto „milovanje“; — na str. 27.: da nasluti; — na str. 75.: pojavi; — str. 77.: omamljen.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000380333

